



ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

ГОДИШЊАК

Милан Пашански
Љубиша Деспотовић
Бранко Крга
Андреја Савић
Ненад Ђорђевић
Бобан Р. Милојковић

Александар Б. Илић
Милош Кнежевић
Обрад М. Стевановић
Зоран О. Драгишић
Младен М. Милошевић



ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ



2016

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса: Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 011/3349203, 011/3349204, 011/3349205

E-mail: ipsbgd@eunet.rs

www.ipsbgd.edu.rs

За издавача

Др Живојин Ђурић, научни саветник

ISSN 2334-959X UDK 351.862/.863(497.11) Број 2/2016

Годишњак излази два пута годишње

Годишњак „Политика националне безбедности“ покренут је као Зборник „Србија“ 2009. године, а као Годишњак излази од 2013. године

Главни и одговорни уредник

Проф. др Радослав Гађиновић

Редакција годишњака

Др Дејана Вукчевић Проф. др Драгана Коларић

Проф. др Зоран Драгишић Проф. др Младен Бајагић

Проф. др Слободан И. Панов Проф. др Митар Ковач

Проф. др Љубиша Деспотовић

Савет годишњака

Проф. др Сима Аврамовић, предс. Проф. др Дарко Танасковић

Др Нада Радушки Др Живојин Ђурић науч. савет.

Проф. др Радован Радиновић, заменик предс.

Чланови савета из иностранства

Проф. др Wang Shiquan, проф. др Снежана Никодиновска – Стефановска
и проф. др Бојан Добовшек

Секретар редакције

Дејан Бурсаћ

Пословни секретар

Смиљана Пауновић

Слог и штампа

Планета принт, Београд

Тираж 300

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник..... 7-11

Милан Пашански

ТРАНЗИЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ: ОД ДРЖАВНОГ КА
НАЦИОНАЛНОМ КОНЦЕПТУ. 13-26

Љубиша Деспотовић

АНТИНОМИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ (НЕ)МОЋИ:
ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ
НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ 27-45

Бранко Крга

ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ КАО ЕЛЕМЕНТ ПОЛИТИКЕ
НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ 47-66

Андреја Савић, Ненад Ђорђевић

ЕВРОАТЛАНТСКА ДИМЕНЗИЈА БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ 67-90

Бобан Р. Милојковић, Александар Б. Илић

УТИЦАЈ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ, ПОЛИТИЧКОГ И
ПРАВНОГ ОКВИРА ИНФРАСТРУКТУРЕ
ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА НА
СТАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ 91-114

Милош Кнежевић

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ НА ТЕМЕЉУ
НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА: ПРОСТОРНЕ
ДИМЕНЗИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ 115-138

Обрад М. Стевановић

КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГИЈЕ СУЗБИЈАЊА
НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА У
КОПНЕНОЈ ЗОНИ БЕЗБЕДНОСТИ..... 139-156

Зоран О. Драгишић, Младен М. Милошевић

УГРОЖАВАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ТЕРОРИЗМОМ У
САЈБЕР ПРОСТОРУ..... 157-176

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....	7-11
---------------	------

Milan Pasanski

TRANSITION OF SECURITY: FROM STATE-ORIENTED TO NATION-ORIENTED CONCEPT	13-26
---	-------

Ljubisa Despotovic

ANTINOMY OF NATIONAL (NON)POWER: GEOPOLITICAL CONTEXT OF SERBIA'S NATIONAL SECURITY	27-45
---	-------

Branko Krga

DEFENSE POLICY AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA	47-66
--	-------

Andreja Savic, Nenad Djordjevic

EURO-ATLANTIC SECURITY DIMENSION OF SERBIA.....	67-90
---	-------

Boban R. Milojkovic, Aleksandar B. Ilic

EFFECT OF INSTITUTIONAL, POLITICAL AND LEGAL FRAMEWORK ON INFRASTRUCTURE SPATIAL DATA FOR EXPORT STATUS OF NATIONAL SECURITY	91-114
--	--------

Milos Knezevic

NATIONAL SECURITY BASED ON NATIONAL INTERESTS: SPATIAL DIMENSIONS OF NATIONAL SECURITY OF SERBIA.....	115-138
---	---------

Obrad M. Stevanovic

KEY ELEMENTS OF STRATEGY OF SUPPRESSION OF ALBANIAN EXTREMIST VIOLENCE IN THE GROUND SAFETY ZONE.....	139-156
---	---------

Zoran O. Dragisic, Mladen M. Milosevic

TERRORIST ACTIVITY IN CYBERSPACE AS A GLOBAL SECURITY CHALLENGE.....	157-176
---	---------

УВОДНИК

Садржај тематског годишњака Политика националне безбедности бр. 2/2016 представља научну анализу политике националне безбедности Републике Србије. Годишњак бр. 2/2016 проблемски анализира структуру система безбедности где су предложени значајни правци деловања политике националне безбедности у циљу подизања безбедносне културе грађана и ефикаснијег функционисања система безбедности Републике Србије.

Један од основних мотива делатности човека и друштва посматран кроз историју и, несумњиво, један од глобалних проблема савремене епохе је безбедност. Држава је најодговорнија за изградњу и функционисање политике националне безбедности. Њена безбедносна функција је уједно и услужна функција јер се друштву унутар државе: обезбеђују – пружају „услуге“ сигурности; развијена економија је материјална база материјално-техничке опремљености и стручне оспособљености органа и служби система безбедности; правом се дефинишу виталне вредности друштва, друштвено опасни догађаји којима се угрожавају вредности и правни основи дужности и овлашћења органа безбедности на њиховом спречавању и сузбијању; добром социјалном политиком спречавају се сукоби социјалних групација са различитим стандардима живљења, а идеологија је основа за изградњу кодекса понашања који не трпи никакве не безбедносне појаве, а све ове активности треба да дефинише и координира политика националне безбедности модерне државе. При одређивању појма политике треба разликовати политику као науку од политике (или „политичког“, политичких појава) као ознаке за једну посебну врсту друштвених појава, за посебну област друштвених збивања, тј. за један део објективно, материјално постојећег друштвеног света. Политика као наука је наука, тј. систем (са) знања о „политичком“, односно политици као делу друштвеног живота који је изузетно важан за успешно функционисање модерне државе. Управо политика као наука у комплементарном односу са политиком као делом друштвеног живота има велику одговорност у дефинисању политике националне безбедности модерне државе.

Појам националне безбедности у почетном раздобљу није имао јасан садржај. У првим годинама „хладог рата“ овај појам је неретко користио америчким политичарима као слоган за подршку политици коју заступају. Но, с временом садржај појма

националне безбедности постајао је све јаснији. Он је укључивао укупност политичких, војних и привредних напора које су Американци предузимали како би остварили своје интересе на међународној сцени. Даљњи развој међународних односа условио је и појаву нових изазова, ризика и претњи у међународном окружењу који су представљали потенцијалне проблеме за сваку нацију и сваку државу. Све већи интеграциони процеси у свету створили су услове и схватање јавног мњења да међународни проблеми уједно представљају и претњу свакој држави. Ти проблеми по својој ефекту нису више били ограничени на неки уски географски простор. То је значило да се свака држава мора трајно припремати како би била у могућности да ефикасно реагује на евентуалне претње које би угрозиле њен опстанак или неке друге интересе. Ова је чињеница из темеља променила приступ у организованом деловању усмереном на изградњу политике безбедности модерне државе. Појам националне безбедности све је више губио нагласак на војној компоненти, што је била његова карактеристика у почетном периоду те је све више укључивао и остале сегменте друштва и државе. Систем националне безбедности као појам који је у савременим истраживањима оквир за безбедност државе и нације изложен је критици неких великих сила са запада због њиховог настојања да максимално контролишу и креирају политику националне безбедности која креира систем интегралне безбедности. Очигледно је, дакле, да национална безбедност подразумева, с једне стране, стање безбедности националне државе те свесно и организовано деловање државе и друштва усмерено у циљу осигурања опстанка, развоја и egzистенције појединца, друштва и државе односно њиховог осигурања од свих извора угрожавања у савременом свету, с друге стране. Политика националне безбедности треба успоставити стање у којем ће бити остварена сигурна слобода државе и друштва, територијални интегритет и суверенитет државе у оквирима међународно прихваћених стандарда, људске слободе и права грађана, политичка и социјална стабилност друштва и државе, стабилан економски развој и функционисање правне државе, стабилан јавни поредак и лична сигурност грађана те здрав и стабилан еколошки амбијент.

Пошто термин „национална безбедност“ и на почетку XXI века означава стабилно стање безбедности једне државе, које се постиже елиминисањем претњи и ризика које прете унутар државе или долазе споља. У најопштијем смислу подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља над становништвом, односно грађанима једне државе. Међутим, национална безбедност укључује и политичке, економске, моралне, социјалне, културне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувек отежавало њену прецизну дефиницију. У

питању је друштвено конструисан концепт безбедности једне државе који стиче специфично значење само унутар социјалног контекста у којем држава егзистира. Иако одбрана од спољњег напада остаје централни проблем политике националне безбедности, ипак пракса је недвосмислено потврдила да држава може бити угрожена унутрашњим потресима, економским и друштвеним поремећајима, нарочито у заједницама којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије, што су аутори годишњака Политика националне безбедности 2/2016 у својим радовима детаљно анализирали. Аутори су у својим радовима, тј. у процесу научног разматрања изградње политике националне безбедности Републике Србије јасно уочили и научно интерпретирали дистинкцију између појмова државна и национална безбедност. Проф. др Милан Пашански то врло прецизно и са научног аспекта уверљиво интерпретира. Између осталог он у свом раду „Транзиција безбедности: од државног ка националном концепту“ о том проблему пише: „...државна безбедност штити државу а, тиме “успут”, и врло конкретне (чак персонализоване) носиоце државних функција а, заправо, политичке и економске монополе политичке и економске елите, што је иманентно државном механизму. С друге стране, у фокусу националне безбедности је отаџбина, коју чине територија и народ, и коју механизам националне безбедности штити од различитих облика редукције: територије, становништва, националних ресурса и суверенитета. Важно је истаћи да отаџбина нема ни идеолошке, ни политичке предзнаке, као ни облик конкретног политичког уређења. Концепт националне безбедности – схваћен као аполитични, врхунско професионални инструмент – мора да штити неприкосновеност суверене народне воље, која одређује следеће битне параметре плуралне демократије: облик политичког уређења отаџбине; начин вршења и поделе власти; начин организовања и функционисања техно-услугног сервиса, званог држава. Историјска је шанса система безбедности заснованог на националном концепту, да се врати суштинским коренима врхунског професионализма, тј. фокусира на остваривање безбедности, као аполитичног „заната“ заштите отаџбине“. Дакле, проф. Пашански сматра да Транзиција безбедности, поједностављено, представља „пакет“ мера, које се морају паралелно спровести у две, узајамно прожимајуће, области: а) теоријско-доктринарној, из чега ће произаћи нова филозофија безбедности, и б) институционално-организационој, из чега ће настати нова архитектура безбедности. Битно за реализовање овог концепта је ургентно утврђивање редоследа приоритета, и њихова етапна ороченост, уз стриктна персонална задужења нових безбедносних кадрова. Дакле, научна анализа проф. Пашанског представља оригинални научни приступ проблему дефинисања политике националне безбедности Републике

Србије, која има изузетно важну улогу у изградњи система националне безбедности Србије. Проф. др Љубиша Деспотовић анализира „Антиномије националне (не)моћи - глобализацијски и геополитички контекст националне безбедности Србије“, и сматра да је најмалигнији по питању урушавања националне моћи модерне државе, процес вазализације националних политичких елита које се стављају у функцију служења иностраним центрима моћи претварајући себе у тзв. олош-елиту, своју државу у протекторат а грађане у пауперизовану и дезоријентисану масу којој је намењена улога сервиса интереса страног капитала. Проф. др Бранко Крга у свом раду „Политика одбране као елемент политике националне безбедности Републике Србиј“ указује на значај политике одбране у функционисању система безбедности Србије, а проф. др Андреја Савић и проф. др Ненад Ђорђевић у раду „Евроатлантска димензија безбедности Србије“ дају кратак осврт на трансформацију сектора безбедности после 2000. године. Акценат је стављен на актуелно стање и домете безбедносне политике државе и националног система безбедности Србије према оба пола евроатлантских безбедносних интеграција (Европске уније и НАТО-а). У том контексту је разрађен однос Србије према европским безбедносним интеграцијама, како у области заједничке спољне и безбедносне политике, тако и у области унутрашње безбедности Уније. Истраживања у овом раду показују да је однос државе према Северноатлантској алијанси значајније промењен у последњих 15-так година, који се креће у оквиру декларисане војне неутралности, најинтензивније од 2007. године. Проф. др Зоран Драгишић и доц. др Младен М. Милошевић обрађују тему „Угрожавања националне безбедности Републике Србије тероризмом у сајбер простору“, а проф. др Обрад М. Стевановић детаљно анализира кључне елементе стратегије сузбијања насиља албанских екстремиста у копненој зони безбедности. Проф. др Бобан Р. Милојковић и др Александар Б. Илић веома темељито и са аспекта науке прецизно анализирају „Утицај институционалног, политичког и правног оквира инфраструктуре геопросторних података на стање националне безбедности“, док Милош Кнежевић анализира националну безбедност на темељу националних интереса, као и просторне димензије националне безбедности Србије.

Већина савремених аутора који се баве истраживањима националне безбедности и политиком националне безбедности сматра да витални друштвени, државни и национални интереси, у ствари, чине опште потребе државе и њених грађана и да произилазе из општих вредности и циљева садржаних у Уставима националних држава и из реалних могућности и стварне позиције сваке државе у међународном односима. Имајући у виду значај научног приступа

дефинисању појма „Политика националне безбедности Републике Србије“ и њеној улози у дефинисању виталног националног интереса, као и изградњи система националне безбедности Републике Србије, овај број годишњака томе даје значајан допринос.

Проф. др Радослав Гаћиновић

Милан Пашански

Форум за међународни тероризам и транзицију безбедности

ТРАНЗИЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ: ОД ДРЖАВНОГ КА НАЦИОНАЛНОМ КОНЦЕПТУ

Сажетак

У будућем времену, које је – у домену стратешке безбедности а, посебно, на српским геополитичком просторима – већ започело, вредност националних креативних и руководећих елита, мериће се квалитетом одговора на следеће (Хамлетовско) питање: како у светски глобализам уткати наш (српски) национални парцијализам? Не треба посебно образлагати да тако схваћен парцијализам у себи садржи српски витални национални интерес (ВНИ). Овај научни рад болује од озбиљних мањкавости проистеклих, првенствено, из скућености времена и простора, у коме треба дефинисати ову круцијално значајну, изузетно широку и институционално занемарени област, тим пре, што не постоји релевантна литература, која компетентно третира ову тему. Транзиција безбедности (ТБ) је, фигуративно речено, крчење пута кроз џунглу, у чему битан допринос мора пружити “колективна интердисциплинарна памет”, коју ће визионарски усмеравати – да би се кретала у задатим оквирима – ново руководство система безбедности. У том смислу, овај рад, после усмених појашњавања које је аутор спреман да изложи, и стручних саветовања (која би требала уследити), и јасног дефинисања захтева новог политичког руководства земље, може постати путоказ за деловање. Сам рад је веома амбициозно конципиран, а аутор је изабрао пут којим се

ретко, заправо, (не) иде. Наиме, у првом делу рада изложене су теоријске поставке српског концепта националне безбедности, и њене интерактивне и реверзибилне везе са Виталним националним интересом земље. У другом делу рада, аутор се определио за незахвалан посао имплементирања теоријског концепта, и његовог етаблирања кроз нову архитектуру безбедности, чију неопходност су наметнули нови безбедносни изазови, пред којима се налази Србија. У питању је потпуно другачије посматрање концепта безбедности земље, и њеног опстанка и напредовања, у капитално промењеним условима, како у самој земљи, тако и у ужом и ширем окружењу.

Кључне речи: витални национални интерес, транзиција безбедности, нова филозофија безбедности, *apitius terrorandi*, интегрална аполитична безбедност

„ПАРЦИЈАЛНИ ГЛОБАЛИЗАМ”

Већ на самом почетку рада наметнуло се круцијално питање: *шта се налази у фокусу транзиције безбедности?* Интерес свих интереса је витални национални интерес (ВНИ), који је, или би требао бити, *сукус свих сукуса* партијских програма релевантних политичких странака, укратко, консензус свих битних учесника политичких процеса у земљи.

Огољено до суштине, реализација ВНИ је вишегенерацијски задатак, и представља заштиту и унапређење отаџбине (аполитична категорија без политичких предзнака), без обзира на конкретан, тренутни облик политичког уређења а, посебно, персонализованих политичара, који су – са аспекта значаја и трајања отаџбине – листопадне категорије.

Основни државотворни циљ сваке сувисле нације је вишегенерацијско остваривање ВНИ, односно, заштита отаџбине (коју, поједностављено, чине територија и народ), на ветрометини векова, од различитих облика *редукције*, спровођене од спољног и унутрашњег фактора. При томе, је минимално остварење ВНИ, да отаџбину, какву смо наследили од наших родитеља (у квалитативном и квантитативном смислу) неокрњењу предамо нашој деци, а максимални циљ је – све преко тога!

И површни поглед на билансе активности прошлих и садашњих генерација (посебно политичких елита и служби

безбедности) у овом погледу је, еуфемистички речено, онеспособљавајући, посебно имајући у виду Дамоклово питање: да ли је Космет перфорирани купон на улазници Србије у ЕУ? Шта значи имати правовремено дефинисан ВНИ а, потом, збити редове нације у његовој реализацији, показали су нам примери Хрватске и Космета.

Механизам (инструментариј) за реализацију и заштиту ВНИ је *нови концепт националне безбедности*, који отаџбину штити од суштинских облика редукције, и који у свом фонду-су има *угрожавање суверенитета*.

Стратешка анализа процеса и кретања у Србији - резултирала је са неколико алармантних закључака, који се, првенствено, односе на јачање различитих облика редукције отаџбине, од којих су – само у тезама – најзначајнији:

1. *Редукција територије* (тзв. „*домино ефекат*”: *питање Космета, Рашке области, Војводине, итд*);
2. *Редукција становништва* има два аспекта: а) *квантитативни* (становништво “одлази” заједно са територијом, ратне жртве, “бела куга”), и б) *квалитативни* (одлив “мозгова”);
3. *Редукција националних ресурса*, односно, трајно отуђење националног богатства, по разним основама (извори пијаће воде на планети, где је, према студији УН, још 2015. год живело 2.5 милијарди људи, у пределима без капи пијаће воде”; пољопривредно и грађевинско земљиште, и тд).
4. *Редукција суверенитета народа*, а најдрастичнији пример је тзв. “*инвестирање*” *новца у политику*.

Заједнички именитељ наведених облика редукције је угрожавање суверенитета отаџбине. Да бих боље илустровао овај аспект редукције наводим следећи пример, увелико присутан, у политичком животу Србије: Наиме, по политичкој теорији, носилац суверенитета је народ, те је, тиме, он власник Србије, а грађани, су – сувласници. Народ (преко свог опуномоћеника – шефа државе) расписује *тендер*, звани вишепартијски избори, који спроводи његов *техно-услужни* сервис, који колоквијално називамо државом.

На тај тендер, пред бирачким телом, конкуришу партије са својим отвореним тендер-понудама, одн. изборним програ-

мима. Изборном вољом бирачког тела формира се парламент, који својом законодавном активношћу остварује предизборна обећања дата бирачима.

Потом се, из “сенке” појављују финансијери странака, чији програми нису били на јавној оцени/изборима, тражећи свој део изборног плена. Уобичајено су у питању одређене услуге: намештање тендера крупних јавних набавки; доношење закона по њиховој “мери”, да би накнадно “легализовали” криминалом стечену имовину; а, најчешће, трајно отуђење националних ресурса (на пр. грађевинског земљишта, изворишта воде, и сл) чији је власник народ. Битно је подвући да *политичари немају мандат* да продају а, још мање, поклањају националне ресурсе, јер се, за то, мора тражити (путем референдума) мишљење изворног власника – народа.

Посебна опасност настаје “улагањем” новца у “куповину” посланика, који су, у међувремену – процесом *европеизације наше балканизације* - постали власници/трговци сопствених мандата. Томе прибегавају партије које нису прешле цензус, па тако настоје да постану тзв. парламентарне странке, или странке, које на тај начин – у политичкој комбинаторици - доприносе превази у скупштинским прегласавањима. Све то води настајању озбиљне опасности, која се може назвати *ретуширање примарне изборне воље грађана*, што је *драстична редукација суверене народне воље* изражене у изборном процесу. На тај начин “купљени” посланици заступају неки нови политички програм, који није био на увиду бирачком телу или, одлуком бирача, није прешао цензус. Из наведеног произилази да безбедносни систем мора бити тако компонован да се, у домену редукације суверенитета, бави изворима финансирања странака (и уопште “улагања” новца у политику), јер страначке вође узурпирају право да “у име народа” крчме – без референдума – његову имовину, и сакате његова суверена права.

ТЕРОРИЗМОГЕНИ ФАКТОРИ

Све анализе безбедносних параметара указују да се у Србији, у овом тренутку, води рат за преузимање кормила земље у наредној деценији. Више него икада раније присутна је субверзивна делатност, и јачајућа спрега страног фактора и његових унутрашњих ослонаца, који настоје (и, спорадично, успевају) да се ставе, у функцију дестабилизације земље,

безбедносне аспекте актуелних социјално-политичких турбуленција.

За садашњу Србију карактеристично је снажно и неконтролисано бујање тзв. *тероризмогенних фактора*,¹⁾ од којих су неки наслеђени из прошлости. Под њима подразумевам све оне чиниоце – социјалне, политичке, економске, моралне, психолошке, и др – који утичу на стварање политичке климе (као презасићеног раствора) из које настаје (кристализацијом) политичко насиље и тероризам.

Такво стање генерише три, узајамно повезане, кризе (политичку – економску - моралну), од којих је свака исходиште наредне, а које, такође, повратно, узајамно стимулативно, делују у социјалном ланцу акције, реакције и коакције.

То све има за последицу стварања друштвене климе, у којој млади, способни и образовани људи – који су за углед – све теже, или никако, не проналазе своје место у друштву, што кумулативно води преовлађујућем губљењу поверења у државу, чији су атрибути растућа корупција (посебно у судству), аморалност, манипулација, избијање афера на највишим нивоима, политичко-“пословне” ликвидације, нестанак линије разграницења између политичког надземља и подземља, међусобни рат домаћих безбедносних служби или њихових „одметнутих“ оделења у функцији ухођења и дискредитовања политичких противника, а по, наводном, налогу “непознатих” налогодаваца, о чему сведочи више афера прислушкивања највиших државних функционера.

Сви ти процеси имају за последицу ерозију угледа и ауторитета државе, и личности које их персонификују, јер постаје очигледно да актуелни систем “непроветраване демократије” не обезбеђује једнакост социјалних шанси, заснованих на способностима и квалитетима младих људи.²⁾

1) Проф. др Милан Пашански је 1983. год. установио категорију *animus terrorandi* (А.Т.), чије присуство (или одсуство) у конкретном акту оружаног насиља, овај квалификује као терористички (или нетерористички). Дефиниција: А.Т. је политички мотивисана намера да се систематском применом аката оружаног насиља остваре планирани политички циљеви. Он подразумева свест о политичким циљевима и средствима, чијом применом се ти циљеви остварују. Шематски приказ А.Т. чини узрочно-последична повратна тријада: средства - мете - циљеви (политички), које, без изузетка, садржи сваки терористички акт, извршен од памтивека до данас. (Милан Пашански, докторска дисертација *Угрожавање безбедности дипломатско-конзуларних представништава и доbara која користе, као и средства транспорта и везе, актима међународног тероризма у периоду од 1946. до 1984. године*, Универзитет у Љубљани, 1986, стр. 60-63).

2) Јован Ђорђевић, *Политички систем*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1967, стр. 80-91 и 731-736.

Ако се томе дода и “синдром изневерених нада и проиграног поверења” (поводом очекивања од тзв. демократских промена из 2000.) почиње “крчкање” социјалног лонца: у фази када политичка реторика – и пратећи марифетлуци – тзв. политичкој елити више не могу да обезбеде ауторитет и респектовање – а закони престану да буду средство за очување социјалног мира – држава, због недостатка стратегије препознавања и дефинисања виталног националног интереса у домену стратешке безбедности – почеће да прибегава редукцији грађанских слобода и појачаној репресији (од прислушне до физичке) што ће упалити фитиљ бомбе на којој Србија “седи”.³⁾

Тада, рушењем чувене Русо-ове формуле “...ни најјачи неће бити довољно јак (да задржи власт - примедба аутора текста) уколико силу не трансформише у право, а покоравање у дужност”, настају ширеће пукотине на стубовима поданичког менталитета, на којима почива социјални мир.

Од тог тренутка само је корак до избијања спорадичних сукоба на “ободима” друштва – које ће иницирати, из илегале, различите милитантне и парамилитантне групе, под паролом да је свака држава – када јој се уклоне пропагандне обланде - илеgitимна владавина насиља, а манипулација је утолико суптилнија, уколико је друштво демократскије.⁴⁾

Анализирајући, својевремено, социјалну ситуацију у Немачкој – која је, на основу мојих истраживања и компаративне анализе, у низу параметара фрапантно подударна нашој – чувени филозоф Маркузе је констатовао да “...потлачени имају природно право на отпор чим законска средства постану недовољна”, јер “...закон и ред су увек закон и ред оних на власти”.

Појави тероризма – подсетимо се – са једне стране, доприносе *објективни* проблеми (болне неправде, фрустрирајуће аномалије, итд.) у економској бази и политичкој надградњи друштва и, са друге стране, *субјективна* процена терориста – односно, планера терористичке стратегије – да је тзв. *оружана алтернатива* једини могући, најбржи и најправеднији “одговор” на такво неодрживо стање.⁵⁾

3) Вукашин Павловић, *Друштвени корени и промене*, Завод за уџбенике, Београд, 2009, стр.36-38,

4) Милан Пашански, *Савремене камиказе*, НИРО Књижевне новине, Београд, 1987, стр. 35-40.

5) Вукашин Павловић, *Дивилно друштво и демократија*, Службени гласник и Завод за уџбенике, Београд, 2009, стр. 86-95.

Неопходно је указати на један, изразито неповољан безбедносни тренд, који добија на убрзању, и који - да нас догађаји не претекну – под хитно мора доћи у фокус безбедносне стратегије.

МАРГИНАЛИЗАЦИЈА МЛАДЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ

У Србији је део омладине и младе интелигенције потпуно маргинализован и, за сада се, у својој растућој фрустрацији – која води експлозији социјалне патологије – окреће дроги, сектама, изливу неконтролисаног беса на спортским приредбама, организованом криминалу под плаштом фудбалских “навијача”, итд. а, у домену (пара)политичког организовања, један део узима учешће у (пара)милитантним организацијама шовинистичке оријентације. Довољно је указати на појаву “Приручника за грађанску непослушност” (који се конспиративно дистрибуирао на територији Војводине), а који неодољиво подсећа на “Приручник за градског герилца” из пера чувеног бразилског терористе Карлоса Маригеле са, својевремено, историјским последицама по развој светског тероризма.

Претпоставке урбаног тероризма, у главама најекстремнијег дела младих људи, већ су се “примиле”. Облици тероризмогеног понашања, за сада, се испољавају кроз аутодеструкцију: самоубиства (често као својеврстан “перформанс”), дрога, секте итд. При томе, као “окидач” социјалних немира, могу бити искоришћене милитантне групе ултралибералне, шовинистичке оријентације, неонацисти, “навијачи”, итд. Постоји реална опасност, да се, уз појачану репресију државе (кроз судске забране њиховог деловања) најмилитантнији део повуче у илегалу, и прибегне конспиративним начинима организовања и деловања, а тада је само корак до оружане “алтернативе”, јер су сви услови за њу испуњени. Када неки од надземних, или подземних, центара политичке моћи и утицаја, изврши пажљиву селекцију ових фрустрираних и промашених младих људи – али, са друге стране, високо образованих и интелектуално моћних – усади им мит о припадности новој елити, са историјском мисијом да “промени свет” (и настави оданде, где су њихове родитеље спречили 1968. год) и, очигледно, неодрживо стање у земљи, потом, их – у оквиру “преласка са речи

на дела” - обучи у руковању ватреним оружјем, експлозивима и високо софистицираним знањима са безбедносним импликацијама, затим, новчано обезбеди, а извршитеље усмери на пажљиво простудирање, одабране симболичне мете друштвене деструкције (тајкуни, корумпирани политичари, итд) настаје *deja vii* онога сто се већ одиграло у ондашњој Италији и Немачкој у периоду 1968-72. године.

Ако планери тог тероризма зналачки изаберу прве мете напада, око чијег “кажњавања” постоји прећутни друштвени консенсус дела “обичних грађана”, тај први, и најважнији, талас тероризма, наићи ће на делимично одобравање – јавно или прећутно – а тада не постоји ни један систем безбедности, који може пресећи тај тренд. На тај, “спонтано” настали процес, сигурно ће се надовезати политичко надземље и подземље у функцији својих интереса. Такође, и стране обавештајне службе ће узети учешћа у тим збивањима, која су већ на помолу. Томе треба додати огроман – унутрасњи и спољни – новац који је у “игри” око утицаја на даље развоје правца Србије. То све има за последицу стварање *ванпарламентарних центара моћи*, који директно *редукују суверену народну вољу* изражену на изборима, а која је опредмећена формирањем парламента, као политичког израза слободно испољене народне воље. Тако се формира – кроз изборни процес плуралне демократије - једина легитимна власт, проистекла из суверене народне воље, а све остале су нелегитимне те, самим тим – нелегалне.

ТРАНЗИЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ

Транзиција безбедности, поједностављено, представља “пакет” мера, које се морају паралелно спровести у две, узајамно прожимајуће, области: а) *теоријско-доктринарној*, из чега ће произаћи *нова филозофија безбедности*, и б) *институционално-организационој*, из чега ће настати *нова архитектура безбедности*. Битно за реализовање овог концепта је ургентно утврђивање *редоследа приоритета*, и њихова *етапна ороченост*, уз стриктна персонална задужења нових безбедносних кадрова.

Из наведеног произилазе следећи приоритети, који се сада намећу:

1. *Неопходност ургентног дефинисања (и постизања националног консенсуса, без обзира на страначку припадност) виталног националног интереса у домену стратешке безбедности (са свим пратећим процесима, који имају безбедносне реперкусије), и који мора бити јавно прокламован.*
2. *Дијагностицирање и утврђивање безбедносног стандарда земље у сваком тренутку: неопходно је дефинисање релевантних безбедносних параметара, који се перманентно прате и анализирају.* Тиме безбедносни систем остварује континуитет а, на основу анализа, врши степеновање безбедносне ситуације у земљи (напр. зелени, жути...статус), што аутоматски активира унапред планиране егзактне процедуре служби, агенција и појединаца, са јасним поделама ресорних и персоналних задатака и задужења.
3. *У теоријско-доктринарној области, намеће се неколико ургентних потеза, од капиталног значаја: а) усвајање нове дефиниције безбедности (проистекле из заштите ВНИ Србије) у складу са потпуно новим безбедносним изазовима; б) детекција нових извора угрожавања безбедности Србије (на пр “улагање” новца у политику – нелегално финансирање странака); в) дефинисање безбедносних приоритета Србије.* Све наведено чини конститутивне елементе нове филозофије безбедности, квалитетно другачије од оне на којој се базира актуелни, превазиђени, безбедносни систем Србије.
4. *У институционално-организационој области, која обухвата, у ширем смислу, радикалне резове – за почетак, у зонама преклапања – у законодавству и судству а, у ужем смислу, потпуно ново етаблирање система безбедности, да би у потпуности одговорио духу новог времена, престоје, такође, неопходне активности. Оне ће се, укратко, кретати од увођења нових организационих облика, па до потпуно измењеног система школовања кадрова за нове безбедносне изазове.*
5. *Нужно је формирање Савета за стратегију националне безбедности (ССНБ) – интердисциплинарног,*

визионарског “труста мозга”, лишеног партијских предзнака. Савет мора бити способан да препозна и дефинише витални српски национални интерес, који мора бити јавно прокламован, и не сме бити девалвиран страначком борбом за власт. *Стратески циљ нације мора бити “расклопљен” на јасно одређене и временски орочене парцијалне етапе (уз стриктна ресорна и персонална задужења) чија сукцесивна реализација води остваривању ВНИ.*

6. Садашњи систем безбедности је конципиран на старим, превазиђеним параметрима: гломазан је, скуп и неефикасан, често неприхваћен од шире јавности, са делимично некомпетентним руководством из прошлости, изнутра конфронтиран поларизацијама политичког живота, неретко оптерећен хипотекама нерешених афера из прошлости, итд. Из наведеног – посебно имајући у виду тачке 3. и 4. – произилази неколико ургентних задатака: Снагом стручног знања – широм геостратешком компетентношћу, и аналитичким увидом у дејства страног фактора, верзираношћу у сагледавању безбедносних последица кризних кретања у земљи (која, поред осталог, воде гомилању *тероризмогенних фактора*), организовањем стручних саветовања (где се добијају корисна укрштања научне теорије и “занатске” праксе) а, такође, придобија шири јавност и њена подршка неопходним “резовима” у безбедносном систему - компетентно руководство наметнуће неопходност утемељених промена система безбедности, од државног ка националном концепту, од којих треба посебно истаћи:
 - а) *Стварање обједињене обавештајно-контраобавештајне заједнице – Национална безбедносна агенција (НБА), коју би чинили елитни делови БИА, ВОА и ВБА.*⁶⁾
 - б) *Национална Безбедносна Агенција (НБА) би, кроз активност Пет Главних управа: 1. Обавештајну; 2.*

6) Задатак ове Агенције је одбрана стратеских компоненти ВНИ Србије, одн. Пресецање унутрашњих дестабилизационих процеса, као и свих пратећих последица у домену политичких, економских, безбедносних и психолошких кретања. Са друге стране, супростављање стратегији “редуковања” суверенитета земље у режији страног фактора, у сарадњи са домаћим експозитурама.

Контрабавештајну; 3. за Космет и југ Србије; 4. за Антитероризам; 5. за Неутралисање нелегалних (ванпарламентарних) центара моћи и утицаја (у којој предњачи делатност 3 мафије: економске – политичке - гангстерске (организовани криминал), реализовала примарне задатке).

Тимови интердисциплинарних експерата би се бавили социјалним претпоставкама настанка аутохтоног тероризма (анализа трендова праваца понашања једног броја младих, маргинализованих и фрустрираних генерација, које су темпирана бомба Срби

в) Посебно разрадити *пакет закона о раду НБА*: јасна законска регулатива мора прецизирати шта је економска, политичка и гангстерска мафија, чија делатност потпада под удар Агенције (на пример, где је танка црвена линија разграничења између са једне стране демократских протеста и са друге стране субверзивне делатности у режији страног фактора, коју – “душебрижничке” земље НАТО-а, чувајући наше грађанске слободе од нас самих - иначе, без дилема, сузбијају у својим земљама), да не бисмо (поново) добили политичку полицију.

На основу наведених чињеница неопходно је направити више јавних саветовања, уз учешће свих заинтересованих: полицијски експерти, стручњаци ЕУ, невладин сектор, представници цивилног друштва, итд. Тако ће се допринети демократском “проветравању” овог “табу ресурса”, а у погледу оперативног рада (прислушкивање, убачени агенти-провокатори, тајни претреси, програм заштите сведока, и тд) консултовати законодавство западних демократија, као и механизме тзв цивилне контроле обавештајног система. Као путоказ за Србију су, посебно занимљиве одредбе законодавства оних земаља (В. Британија, Шпанија, Француска, итд.) које имају проблема са сепаратистичким тероризмом на својој територији (ИРА, ЕТА итд.).

Савет за стратегију националне безбедности (ССНБ), као премијерова “десна рука”, планира безбедносну стратегију земље, коју овај спроводи и контролисе. На овај начин би се постигли вишеструки ефекти: 1. Савет (ССНБ) конципира комплетну (пара)безбедносну стратегију земље, уз максимално респектовање ВНИ; 2. Планира задатке Главним управама НБА, и реферише премијеру о њиховој реализацији.

ИНТЕГРАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Национална безбедносна агенција (НБА) је тако осмишљена у систему безбедности Србије, да Главним управама покрива изворе угрожавања стабилности земље, а својом активношћу реализује безбедносне приоритете, односно, sukcesivним извршавањем ових задатака, остварује и штити витални национални интерес у домену стратешке безбедности Србије, што називам интегралном безбедношћу.

Наведеним би се постигла примена осмишљене безбедносне стратегије, која би, у први план избацила стратешки циљ нације у овој области, и још једну битну ствар: максималну искоришћеност, иначе скромних, кадровских потенцијала, нарочито после приоритетног чишћења ових служби од идеолошко-политичких “сурвивала”, и лица криминогене прошлости и садашњости, по формули: декриминализација + департизација= професионализација.

Савет за стратегију националне безбедности (ССНБ) - везано за заштиту ВНИ – ће се бавити и стратешким последицама приватизације (посебно националних ресурса), безбедносним аспектима концесија, и тд. Наиме, нико се до сада није студиозно бавио анализом где је “танка црвена линија” разграничења, испод које Србија постаје колонија, односно, земља јефтине, правно незаштићене, радне снаге, на туђој територији, која је некада била наша дедовина. То отвара следеће питање: на ком се степену распродаје националних ресурса, губи “контролни пакет” акција, односно, способност одлучивања о сопственој будућности? Овако замисљена и реализована транзиција безбедности ствара реалне претпоставке за успостављање – уз максимално респектовање српских интереса – истинског партнерског односа са тзв међународном заједницом, односно, реалну могућност, да на бази заједничког интереса, *наш парцијализам (ВНИ) инфилтрирамо у светски глобализам.* Из наведеног произилази да ће се компетентност стратегије новог концепта националне безбедности мерити квалитетом остваривања битног предуслова-транзиције безбедности. Без испуњења овог *conditio sine qua non* заштите и очувања ВНИ Србије, наудићемо, по мисљењу аутора овог текста, планерима и реализаторима редукције суверенитета земље, у истој оној мери, у којој су Алонсо Кихано (алијас Дон Кихот) и Санчо Панса, својевремено, наудили ветрењацама!

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић, Ј., *Политички систем*, Савез удружења правника Југославије, Београд, 1967.
- Jessop, B., *State power*, Polity Press, Cambridge, 2008.
- Пашански, М., *Савремене камиказе*, НИРО “Књижевне новине”, Београд, 1987.
- Пашански, М., *Угрожавање безбедности дипломатско-конзуларних представништава и добара која користе, као и средстава транспорта и везе, актима међународног тероризма у периоду од 1946 до 1984. године*, докторска дисертација, Универзитет у Љубљани, мај 1986.
- Павловић, В., *Друштвени корени и промене*, Завод за уџбенике, Београд, 2009.
- Павловић, В., *Цивилно друштво и демократија*, Службени гласник и Завод за уџбенике, Београд, 2009.

Milan Pasanski

TRANSITION OF SECURITY: FROM STATE-ORIENTED TO NATION-ORIENTED CONCEPT

Resume

Basic point can be summarized in the fact that state security protects the state, including the concrete and even personalized state officials, that is – political and economic monopolies; and political and economic elites, immanent to state mechanism. On the other hand, in the focus of the national security is the fatherland, which is made from territory and people, and which is protected (by the mechanism of national security) from different forms of reduction: of territory, of population, of national resources, of sovereignty. It is important to underline the fact that fatherland does not have any ideological or political attributes, nor it has the concrete form of government. People (that is, the electorate) as a primal bearer of sovereignty and owner of the state, can decide freely on the form of government and structure of the state (as a service for optimal realization of its interests). Concept of national security, understood as apolitical, professional instrument, has to protect the inviolability of sovereign people's will, which determines the following parameters of plural democracy: form of government, mechanisms of execution and separation of powers, forms of organization and functioning of state services, and, above

all, free multiparty elections. This constitutes the historical chance of new security system based on national concept – returning to its foundations of professionalism, focused on providing security as apolitical craft of protection of fatherland. In that particular task, our country has strong ally in the EU, which demands thorough reform of security agencies (concept named “transition of security” by the author), which will, in its final form, create the same security fundament as the national security systems of EU countries already posses. That way, our new national security could be easily connected in single security strategy of the EU, with national particularities tolerated in less official fields. We can conclude that competent national leaders – as well as the heads of security agencies - are creating the bases of new pragmatic patriotism, measured with efficiency. Based on that, the competence of the strategy of new national security concept will be measured in quality of achieving the transition of security.

Key words: *vital national interest, transition of security, new philosophy of security, animus terrorandi, integral apolitical security*

* Овај рад је примљен 27. октобра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

УДК: 327::911.3+316.32]:
355.02(497.11)

Оригинални
научни рад

Политика националне безбедности
година VII
број 2/2016.
стр. 27-45.

Љубиша Деспотовић

Институт за политичке студије, Београд

АНТИНОМИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ (НЕ)МОЋИ: ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ

Сажетак

У раду ћемо настојати да анализирамо факторе националне (не)моћи Србије у контексту политике националне безбедности. Главни акценти анализе биће усмерени на по нама два кључна сегмента националне моћи, утицаја политичких елита које би требало да дефинишу, организују и одговорно контролишу спровођење мера и активности на заштити виталних интереса нације и државе и увећања капацитета националне моћи, као и геополитички контекст који у великој мери опредељује процене, потезе и мере у дефинисању политике националне безбедности Републике Србије.

Кључне речи: *Србија, национална моћ, национална безбедност, политичка елита, геополитика, глобализација*

Проблем дефинисања и процене корпуса националне моћи неке државе, је сложен, вишеслојан и вишезначан процес. Он захтева комплексну анализу више чинилаца који га одређују (спољна политика земље, геополитички положај, економска развијеност, достигнути научно-технолошки развој, демократски степен односа у политичкој заједници, број припадника и квалитет оружане силе, културни и религијски

комплекс односа, образовно-културна развијеност и сл.). Анализа и процена овако сложеног корпуса националне моћи једне земље утолико је компликованија јер се врши у контексту глобализацијског оспоравања националне државе, деинституционализације њених капацитета, економске десуверенизације, детериторизације, разградње националног идентитета, смањења војних ефектива, хибридног рата усмереног против одбрамбене моћи државе, специјалног информационог и информатичког рата и томе слично.¹⁾

Део суровог глобализацијског контекста у који је гурнута национална држава представља и чињеница опште пауперизације широких слојева грађана као последице економске и политичке десуверенизације држава. Повећање јаза између богатих и сиромашних на глобалном плану и све веће социјалне и економске неједнакости становништва на унутрашњем плану. Готово уништен средњи слој друштва (као фактора унутрашње стабилности и развоја) са тенденцијом дубље радикализације сиромаштва и егзистенцијалне несигурности. Приметна је такође све већа немоћ девастиране и десуверенизоване државе да обезбеди продукцију колико толико довољног броја производа и правичан процес редистрибуције социјалних добара и услуга што јој је једна од важнијих функција да би се и даље могла сматрати државом. Као последица генерисаних глобалних економских криза, нараста број економских губитника савремених транзиционих процеса, било да су они колективни или индивидуални. У таквим околностима нараста утицај недржавних актера на унутрашњем плану и доминација нових глобалних актера на међународном плану што све више доводи до урушавања и онако оспорене улоге међународних институција и поштовања норми и стандарда међународног правног. Све наведено доводи до пораста *хегемоније моћних*, који намећу процесе тзв. нове феудализације држава као директне последице њиховог разбијања, и детериторизације кроз малигни сепесионизам и деконструкцију читавих регионалних структура а посебно на простору Балкана и бивше СФРЈ.

Ипак, најмалигнији по питању урушавања националне моћи модерне државе, по нашем суду је *процес вазализације националних политичких елита* које се стављају у функцију

1) Видети: Т. Мирковић, *Америчка војна стратегија*, Медија центар Одбрана, Београд, 2012.

служења иностраним центрима моћи претварајући себе у тзв. *олош-елиту*, своју државу у *протекторат*, а грађане у пауперизовану и дезоријентисану масу којој је намењена *улога сервиса интереса страног капитала*.

Како је до тога дошло, да ли је то неумитна судбина свих малих и средњих држава, особито у нашем региону, и колико то утиче на степен угрожавања националне моћи једне државе? Одговоре на ова питања можемо потражити у сфери дефинисања *геополитичког и глобализацијског* контекста означене теме. У првом сегменту рада покушаћемо да назначимо кључне промене које настају као последица деловања сила глобализације, а у другом делу и конкретни балкански контекст геополитичке позиције Србије који у битном опредељује квалитет и сложеност њеног геополитичког положаја.

Један од главних обележја глобализованог света садржан је у сазнању да је дошло до повећања степена *међузависности* држава и нација, у пољима економско-трговинских односа, технике и технологије, културе, информисања и комуникација, међународне политике, и сл. Дефинисана међузависност структурисана је на начин који повећава степен условљености и упућености *полупериферије и периферије* у односу на економске и војне силе тзв. центра развијеног света. Последице тако успостављених односа могу се систематизовати и сагледати на следећи начин:

- дошло је до преминације мегакорпоративног сектора, а пре свега у областима производње и дистрибуције хране, нових технологија, енергије, војно-индустријског комплекса, система масовних комуникација, финансијског капитала и сл.;
- успостављена је корпоративна модификација као системски оквир глобалне контроле тржишта;
- остварена је доминација економског монопола глобализованих финансијских институција;
- такође, и информациони монопол глобализованих комуникацијских система моћи;
- све је израженије деловање нових облика нихилизма у сфери масовне културе и медијске манипулативности као сегмената опште деградације хришћанског система вредности и традиције;
- остварена је *доминација глобалних елита и њихових регионалних и локалних трансмисија, које су директ-*

но стављене у функцију ширања моћи светског капитала, уз систематично занемаривање интереса националног нивоа државне власти и одговорности према властитим грађанима. О томе руски политиколог Панарин каже: „У епохи глобализма бити елитом значи имати чланство у некој тајној интернационали, која не изражава интересе сопствене нације“. Савремена елита како истиче Панарин, представља „затворен међународни клуб који има сопствену корпоративну етику, која нема ништа заједничко са обичном грађанском и политичком етиком која обавезује на служење својој земљи, свом народу и држави“²⁾;

- на делу је свеопшта дедемократизација система и односа на нивоу националних држава, све дубља криза демократије, те њено свођење на феудалне и кастинске форме и корпоративни облик представљања;
- економска десуверенизација држава је отишла далеко, па и *корупција као системска метода контроле регионалних и локалних псеудо-елита* (која служи као награда за њихово *нечасно саслуживање* глобалном капиталу корпорацијског, финансијског или војног комплекса моћи);
- радикализована је безпризорна експлоатација доступних природних ресурса и пролиферација полације и контаминације планете, као последице неодговорне и похлепом мотивисане економске делатности корпорација;
- наметнут је као систем *паразитски глобализам номенклатуре*, и убрзани процеси успоставе *новог светског поретка* као њиховог крајњег циља.

Све до сада побројано показује да су се тзв. *нови глобални актери* (глобални финансијски капитал, глобалне корпорације, глобални медијски системи, као и ММФ, Светска банка, СТО, глобалне НВО и сл. организације) позиционирали као *кључни субјекти* који креирају не само *нови поредак моћи* него и динамику односа у њему, при чему је модерна национална држава попуно инструментализована у сегменту преосталих очуваних институционалних капацитета и стављена у функцију одржавања и развоја глобалног корпоративног сектора.

2) С. Нишић, *Глобална сила и безбедност Балкана*, ВИЗ, Београд, 2002, стр. 161.

Као важна последица ових процеса у великој мери се јавља криза спремности државе да се и даље носи са таквом врстом проблема. *Институционално осакаћена, функционално блокирана, политички делегитимизована, идентитетски прекодирана, правно дерегулисана, војно десеткована, економски осиромашена, “држава” је све склонија да призна своју потпуну капитулацију.*

Из овако скицираног глобалног контекста усмерићемо нашу анализу на маркирања неких од најважнијих обележја геополитике Балкана и Србије сагледаних кроз контекст деловања глобалних и регионалних сила. Набројаћемо само неколико важних и одређујућих карактеристика:

- Геополитички значај Балкана је велики, сталан и у неким деловима кључан за дефинисање међународног утицаја у његовом ширем географском окружењу: средња Европа, Медитеран, Блиски Исток, Мала Азија, Јадран, Црно море и сл. Стога је он јасно изражен у ставу да ко влада Балканом влада и Европом, јер је „Балкан улазно-излазна капија Европе за њен животни простор на Исток“.
- Већ најмање два века уназад на делу су процеси балканизације који су садржани у сталним територијалним прекрајањима и међунационалним и међурелигијским сукобима који су најчешће индуковани од стране ванбалканских фактора као делови политике владања овим регионом и даљом експанзијом у његова рубна подручја.
- Простор Балкана је део јужно европског војишта на коме још увек има много пожарних тачака (БиХ, КиМ, албанско-македонски, албанско-грчки, бугарско-македонски, македонско-грчки и грчко-турски спорови). „Тако се данашња америчка стратегија приклонила Макиндровој тези да превласт у Евроазији може да има само онај ко влада централним делом евро азијског простора. За достизање тог циља, балканска територија служи као чврста тачка ослоња. Контролишући Балкан, САД реализују још два важна циља: контролишу немачки транзит Дунавом са Блиским и Средњим истоком и преко савеза са Турском блокирају црноморске

мореузе, чиме практично затварају излаз руске флоте у Средоземље“.³⁾

- „На Балкану се и данас опасно укрштају интереси ванбалканских сила. Балкански простор је „изазов за америчке планетарне - војне и економске позиције, руске трансбалканске визуре, немачку средњеевропску завесу од Балтика до Јадрана, Турску замишљену од Јадрана до Кинеског зида, италијанско-католички *Spirita Verso Ioriente* итд.“⁴⁾
- САД су стављајући под своју доминацију просторе КиМ-а, Македоније, Бугарске, и Албаније, оствариле директну контролу стратешки важних праваца као што су подунавски и моравско-вардарски правац, затим Отрантски пролаз (врата), контролишући тако геополитичке интересе супарника⁵⁾ али и партнере унутар НАТО-а .
- Према Републици Србији се још увек води политика кодирана тзв. Бејкеровим концептом „преткумановске Србије“, који циља на нова територијална цепања земље, и њено просторно сакаћење до нивоа од око 50.000 километара квадратних које је по њиховим проценама и плановима сасвим погодна за потпуну контролу и даљу парализу земље. „Током овог прекомпоновања озбиљно је страдао вековни српски етнички простор. Срби су потиснути са запада и југа - од мора и косовско-метохијске равнице - са тенденцијом њиховог даљег сабијања ка језгру њихове нововековне државе настале на простору Шумадије и Поморавља. Здруженим деловањем атлантиста и средњеевропљана, Србија је током претходне две и по деценије поступно ослабљена, окружена земљама чланицама ЕУ и НАТО пакта и доведена у фазу „постдржавног животарења“: смештена у својеврсни „геополитички гето“, у процеп...“⁶⁾

3) Исто, стр. 26.

4) Исто, стр. 28.

5) Видети: С. Перишић, *Нова геополитика Русије*, МЦ Одбрана, Београд, 2015.

6) А. Гајић, *Између евроатлантизма и евроазијства - положај савремене Србије*, Култура полис, Нови Сад, 2015, стр. 4.

- На делу је стварање антисрпских савеза у региону, антагонизовање српских суседа и обећања територијалног ширења на конто српске нације, као награде за служење атлантистичким интересима.
- Подстицање ширења и инструментализације радикалног ислама за остваривање интереса Запада у региону и шире у Европи, особито опасних по безбедносне интересе Србије.
- Даља окупација државе економско-политичким мерама, а војно додатно на простору КиМ-а. „За Србију Космет је окупиран од стране НАТО-а и никаква друга квалификација не долази у обзир...“⁷⁾
- Снажно потискивање руских геополитичких интереса из региона, чему је нажалост допринела и сама Русија, својом неодлучном политиком посебно у предпутиновском периоду власти, али и својеврсним геополитичким лутањем и конфузијом када је у питању регион Балкана - а особито положај, статус и интереси Србије и српског народа.⁸⁾

ЛИЦА И НАЛИЧЈА НАЦИОНАЛНЕ (НЕ)МОЋИ:

У оквиру дисциплинарног проучавања *савремених међународних односа и геополитике* учињени су бројни теоријски напори у покушају дефинисања садржаја синтагме *национална моћ*. Дефинишући пре тога сам појам моћи, многи аутори су стали на становиште да је то *поседовање одређених капацитета да се издејствује одређено понашање које је усклађено са интересима и циљевима оног који ту моћ упражњава*. Дакле, у првом плану су интереси, циљеви али и поседовање капацитета моћи који је подржавају. Политичка моћ пак представља реалне капацитете да се у оквиру једног друштвеног односа спроводи сопствена воља, упркос отпору. Испољавање (вршење) моћи може али и не мора да се остварује само присилом. У демократским друштвима моћ се ограничава уставом и законима. Моћ се често испољава кроз неколико битних функција: као *моћ деловања* (обухвата све видове активности

7) С. Нишић, *нав. дело*, стр. 49.

8) М. Степић, *Геополитика неоевроазијства*, ИПС, Београд, 2013.

у циљу промене фактичког стања или одржавања постојећих односа и поретка), као *моћ одлучивања*, *моћ мобилизовања* (бирани, тржиште и сл.), *моћ располагања* (коришћење ресурса и ствари), као и *моћ дефинисања* посебно тематског односно владајућег дискурса.

Амерички геополитичар Н. Спајкмен у пресудне чиниоце националне моћи убраја: величину територије, број становника, рудно богатство, економско технолошки развој, финансијску моћ, етничку компактност и сродност, ниво социјалне интеграције заједнице, политичку стабилност, јак национални дух односно идентитет и сл. Наши аутори, М. Мијалковски и И. Ђорђевић с правом констатују постојање материјалних и нематеријалних чинилаца националне моћи од којих су збирно најважнији следећи: територијални, природни, геополитички, демографски, економски, политички, технолошки, војни, обавештајни, и идентитетски.⁹⁾ За потребе нашег рада анализираћемо само неке од наведених аспеката националне моћи, у покушају да укажемо на *топосе националне немоћи*, као део антиномичних процеса који су довели до урушавања националне моћи земље и продубљивања безбедносних ризика по државу и грађане. *Антиномичност националне немоћи Србије садржана је у чињеници да је управо политички фактор (државна власт, односно политичка елита) која треба да планира, гради и јача њену укупну одбрамбену безбедност и моћ као политичке заједнице, (на коју је обавезује уставно-законска регулатива али и политичка одговорност), постала најслабија карика и чинилац слабљења, урушавања и деградације националне моћи земље. Уместо да своју политику усклађује са "номосом" Србије (духом народа, географским особеностима и законима ове земља) она је постала главни фактор њене антиномичности, дакле, против номосности како сам појам сугерише. Овде се појам номос, користи у његовом геополитичком контексту и значењу.*¹⁰⁾

9) М. Мијалковски, И. Ђорђевић, *Неухватљивост националне моћи*, С. гласник, Београд, 2010, стр. 43.

10) „У духу конзервативне немачке органицистичке социолошке традиције Карл Шмит креира идеју о исконској повезаности тла - простора и политичке културе једног народа. (...) У том циљу сковао је појам «номоса», који треба да изрази сву сложеност и органску повезаност културне особености, духа народа, са његовим природним окружењем и географским особеностима. Тако су номос земље и номос мора не само различити геополитички ентитети, већ и у цивилизацијском смислу потпуно неспојиве појаве која

Анализирајмо онда тај тзв. *политички чинилац* националне моћи. У позитивном смеру посматрано, „политички чинилац утврђује карактер националне моћи као релативно трајан одбрамбени програм - теоријске поставке и практична решења (усмерења) о кључним питањима одбране виталних државних вредности. Политички чинилац поставља захтеве и задатке у вези са одбраном националних вредности и истрајава на томе да буду јасно и садржајно формулисани у документима из области безбедности. (...) Политички чинилац настоји да обезбеди савезнике и пријатеље, (...) одлучује о отпочињању рата и закључивању мира, (...) присваја резултате победе“; а у негативном смеру, „неадекватно поступање политичког чиниоца може да допринесе усвајању неадекватних ставова у документима из области безбедности државе, и тиме погрешно усмери припреме државних ресурса за употребу националне моћи, а крајњи резултат тога може да буде њихово неуспешно ангажовање ради отклањања безбедносних изазова, ризика и претњи виталним државним вредностима“.¹¹⁾ Дакле, *пресудна важност политичког чиниоца по стање и капацитете националне моћи, сасвим се јасно изчитава, без обзира дали се ради о његовим позитивним или негативним учинцима*. Из редова политичке елите попуњава се државни апарат, све најважније државне институције и функције. Стога је од пресудног значаја да се на чело државе изаберу њени најквалитетнији представници и да она води национално одговорну и независну спољну политику. То се нажалост, у нашој земљи у последњих неколико деценија није дешавало, а особито у последње две. Патолошки утицај на изборе у Србији, остваривала је ЕУ и САД, обезбедивши да на власт долазе политичке коалиције које су под контролом и које ће примарно спроводити њихове политичке, економске и геополитичке интересе.

Да се овде не ради о случајној политичкој појави потврђује нам и следећи став. „Политичким процесима у земљи не управљају национални кадрови већ представници других земаља, који организују промену влада, спровode специјалне операције у циљу промене политичког система, усмеравања политичких странака, разбијању неподобних опозиционих

једна са другом стоји у опречном односу“. Љ. Деспотовић, *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, 2012, стр. 22.

11) Исто, стр. 58.

странака и оснивања нових странака. (...) Последице агресије по политички развој Југославије и Србије испољавају се преко прилично лаке промене власти 2000, што је резултат операције коју су припремиле специјалне службе са Запада. Већ после тога је било много лакше уништити Југославију на чијем челу се налази нова послушна власт“.¹²⁾ Истинитост претходне констатације потврђују следећи наводи: „Солана износи став: „Београд мора да схвати једну поруку. Нико не може да се одупре нашој вољи. Ако је наш циљ ширење на исток и овладавање енергетским ресурсима, једна Србија не може бити препрека на том путу. (...) Србе највише боли то што им је Косово отето“. Сагласни су да ће уништена и потчињена Србија постати чланица ЕУ и НАТО, а они (НАТО челници) ће у потпуности контролисати политичке странке и политичаре у Србији. „Више неће бити никаквих искакања. Владе се могу мењати, али ће курс остати исти“.¹³⁾ Закључио је Хавијер Солана тада генерални секретар НАТО-а, свој експлицитни исказ.

Овде се заправо ради о створеној вазалној олош-елити, која је контролисана и корумпирана и која представља трансмисију у систему управљања виталним ресурсима и капацитетима земље у корист интереса спољног фактора. Стога је потпуно у праву наш признати стручњак у пољу науке о безбедности Р. Гаћиновић када у свом научном раду „Стратегија националне безбедности, стратешки документ државе“ аргументовано критикује њене важније мањкавости и недостатке, истичући да: „Стратегија националне безбедности својим текстом никада не сме деловати удварачки било коме, осим до краја у служби виталног националног интереса сопствене државе. Тај документ мора предвидети довољан број сопствених снага безбедности како би се успешно могла применити стратегија одвраћања и стратегија узвраћања. Међутим, овај документ процењује да: „У таквим условима међународно војно и безбедносно присуство у региону може да допринесе стабилизацији стања и спречи настајање конфликта“. Оваква теза је неприхватљива у „Стратегији националне безбедности“, јер

12) Ј. Гускова, „Савремени геополитички положај Србије, као резултат активности спољног фактора у условима глобализације“, у зборнику *Србија у савременом геостратешком окружењу*, МЦ Одбрана, Београд, 2010, стр. 23 - 28.

13) М. Суботић, „Геополитичка стварност Срба“, у зборнику *Србија - политички и институционални изазови*, ИПС, Београд, 2008, стр. 79.

национални интерес Србије није да на њеној територији господаре снаге НАТО пакта, већ да она својим снагама и системом безбедности обезбеди безбедност својим грађанима и да респектабилним системом одбране буде гарант мира на Балкану, а не вечити поданик страних трупа, што никада у историји српског народа није била пракса.¹⁴⁾ *Изречена стручна оцена колеге Гађиновића јасно критички интонира политичку позадину која стоји иза поменуте стратегије а чији недостаци нису последица нестручности њених војних аутора, него пре свега налога тадашње политичке власти да један тако важан документ за националну безбедност земље буде идеолошки уподобљен интересима страних ментора наше олош елите.*

По истом принципу плански се деструирају и остали важнији сегменти функционисања државе и друштва, односно чинилаца корпуса националне моћи. У сегменту *економског фактора* националне моћи ствари су већ одавно отишле предалеко у правцу подривања наше економске суверености. Процеси деиндустријализације и разарања привредне основе наше политичке заједнице, и економска политика која је била на делу последње две деценије то јасно доказују. *Радило се наиме, о политици палијативних решења, чији су главни елементи били: тренд даљег задуживања земље, ослонац на страни спекулативни капитал, блокирање домаће тражње, запостављање домаћег привредног сектора поготово малих и средњих предузећа, не инвестирање у високо-технолошку привредну структуру, запостављање пољопривредне производње, недовољно улагање у науку и образовање, рестриктивна монетарна политика, подржавање монопола страног банкарског сектора и сличне мере. Дакле класичан репертоар мера из концепта тзв. геополитике сиромаштва намењених периферним друштвима које треба да остану сиромашна и неразвијена. „Економске политике својеврсног навођења и присиљавања читавих региона и земаља да се „специјализују“ за сиромаштво у процесима планске пауперизације, деиндустријализације и успорене модернизације, део су пројектованог исхода елита које глобализују у настојању да за себе сачувају привилегован економски положај. Оне теже да обезбеде несметано и неправедно присвајање туђег рада и ресурса, једном речју да очу-*

14) Р. Гађиновић, „Стратегија националне безбедности, стратешки документ државе“, *Национални интерес*, 3/2009, ИПС, Београд, стр. 192-208.

вају и ојачају властити монополски положај у глобализованој структури финансијске, економске, медијске, војне, и геополитичке моћи. На делу је на име једна својеврсна *геополитика сиромаштва* - плански концепт контроле економских токова пропадања оних региона и нација које су *геополитички опоненти моћних геополитичких сила* и њихових савезника, и обрнуто, значајно економско уздизање и убрзан економски развој региона и држава означених као *пивот државе* или *државе стожери*, чији је задатак регионално очување и унапређење постојећег геополитичког поретка моћи у свету¹⁵⁾.

Слично се дешавало и у сегменту *образовања и науке*. Читав овај сектор је систематски урушаван и девастиран како не би могао послужити као платформа за евентуални развој и просперитет земље. Један од примера погрешне политике коју спроводи *олош елита* у земљама транзиције каква је и Србија, је процес тобожњег образовања младих за високо сложене послове које захтева модерна технологизована производња. *Суштина је у томе да се најбољи од тих младих кадрова школују о трошку сиромашне државе а за моћне послодавце у свету, док им се у исто време у властитој држави не нуди никакав посао*. Логично, јер се није улагало у изградњу високо-технологизоване привредне инфраструктуре која би могла да успешно апсорбује домаћу школовану елиту. Просто, локалне *олош елите* нису створиле елементарне услове које бим им дале шансу за посао, па тиме и за властиту егзистенцију. Стога је потпуно очекивана последица стални раст одлива најквалитетнијег образовног и научног кадра, што потпуно извесно Србију гура на крајњу периферију научно-технолошког развоја, стварајући додатну технолошку зависност и социјално сиромаштво.¹⁶⁾ *Крајњи планирани резултат таквог процеса је слабљење националне моћи и урушавање капацитета који би могли послужити њеној одбрани*.

Ни у сегменту *безбедности* ствари не стоје особито боље. Смањена способност националне државе да испуњава функцију заштите у директној је корелацији са процесима њене денационализације који су на простору Европе почели још седамдесетих година прошлог века. *То се свакако поклапа*

15) Љ. Деспотовић, *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци, 2015, стр. 39.

16) Исто, стр. 47.

са актуелном кризом њеног управљања, немогућности да се на постојећем нивоу блокираних државних институција организује ефикасан безбедоносни систем. Поприште безбедоносних ризика постали су готово сви сегменти друштвеног система. Организовани криминал је одавно превазишао границе националне државе, теорирозам такође потпуно лако интернационализује своје организационе форме али и циљеве које таргетира као да безбедоносних структура готово да и нема у простору државе која је обележена као мета напада. О томе нажалост сведоче бројни примери бруталних терористичких аката у земљама ЕУ у последњих неколико година.

Кроз програме *тзв. помоћи* међународна заједница је уствари разарала и онако слаб систем институција и административног капацитета држава, трајно онеспособљавајући тај институционални систем и чинећи га још рањивијим и неспособним за властито одржање и функцију. Наведени утицај се није тигао само финансијске помоћи, него и њихове зависности од информација и података важних за питање националне безбедности и сл. Подривајући безбедносни систем, међународни чиниоци уствари стварају читав поредак зависних држава, које без њихове координације нису способне да се ухвате у коштац са нарастајућим безбедносним изазовима. Ради се о својеврсној дезоријентацији, селекцији проблема, одабиру приоритета, навођења на акцију, и сличних активности којим међународни центри моћи ефикасно управљају означеним поретком.

Државе које су често против своје политичке воље и противно својим националним интересима увучене или приморане да у њему учествују, немају велики маневарски поростор за самостално деловање. Притиснуте разним облицима контроле, а вешто маскирани *неутрално означеним појмовима сарадње и партнерства*, приморане су између осталог и на *тзв. размену обавештајних података по систему пуно за празно*, обуку својих кадрова у страним центрима, сталну координацију и учешће у разним међународним мисијама и сл.¹⁷⁾ Истовремено, „расположива сазнања указују на то да најмоћније државе савременог света придају највећи могући значај обавештајном чиниоцу националне моћи. Руководе се начелом да обавештајна супериорност у великој мери обезбеђује матичној држави

17) Исто, стр. 54 – 58.

супериорност у многим другим областима друштвеног живота. (...) Његова суштина састоји се кроз улажење у противников циклус одлучивања“.¹⁸⁾

Добар пример за илустрацију наведене „помоћи“ страног фактора у подривању одбрамбене способности земаља у окружењу, а особито неповољан за Србију био је и процес имплементације „Споразума о регионалној стабилизацији“ (потписан у Паризу 1995. год.) као документа који је требао да изврши контролисање разоружања као дела обавеза преузетих потписивањем дејтонског споразума. Иако га Ф. Ејдус наводи као позитиван процес јер је наводно допринео разоружању у региону, конотирајући самоједну његову страну, он „заборавља“ да напомене да је примарни интерес било лоциран у смањењу војне моћи новонасталих државица као облика контроле од стране НАТО пакта, а не као прокламовану гаранцију мира како се често некритички сугерише. Јер је стабилност у региону пре свега било и остало питање политичке воље страног фактора и његових геополитички интереса, а не политика самих држава насталих на экс-југословенском простору. Ипак и сам аутор рада, није могао а да не истакне чињеницу да је поменути процес, након 1999. године, државама у региону „де факто одузео монопол над легитимном употребом силе у међудржавним односима. У таквом контексту, под-регионални режим контроле наоружања на Западном Балкану био је „наставак војне интервенције другим средствима“.¹⁹⁾

И у медијском простору земље на делу је својеврсни медијацентризам, као облик идеолошког, психолошког и обавештајног деловања, преко кога се коришћењем симболичких ресурса али и „алата“ савремене медијске продукције пресудно утиче на формирање ставова и мишљења великог броја људи. А самим тим и моделовање јавности у складу за жељеним обрасцима мишљења и деловања. Ситуација је утолико гора јер се и по власничкој структури главних медијских кућа у Србији може препознати доминантан утицај страног фактора особито оног са Запада. Стога наш угледни комуниколог З. Јевтовић справом констатује и пита: „у Србији се велики број тиражних и утицајних медија налази у рукама страних ком-

18) М. Мијалковски, И. Ђорђевић, *нав. дело*, стр. 73.

19) Ф. Ејдус, „Контрола конвенционалног наоружања на западном Балкану“, у зборнику *Србија у европском и глобалном контексту*, ФПН, Београд, 2012, стр. 247.

панија, па је занимљиво како ће они у потенцијално кризним ситуацијама штитити национални интерес. (...) Квантитативно повећање медијских наратива на просторима балканских држава није само помак у избору канала или доказ о увећању медијских слобода, већ вешто камуфлиран концепт дистрибуирања спинованих наратива који циљају да постану доминантни у промени постојеће друштвене свести која се споро уклапа у либералне токове²⁰⁾.

Наведена политика је утолико опаснија по безбедност земље јер је јавни интерес за правовремено и објективно информисање грађана од виталног националног значаја. Политика урушавања медијског система земље, започела је кампањом потпуне приватизације медија, особито оних са националним покривањем (фреквенцијом) и као таква почела је да узима свој злоћудни данак. Поготово што у садашњој ситуацији није могуће остварити потребно информисање заједнице о питањима њене ефикасне одбране, јер је интерес страних власника медија превасходно везан за постизање комерцијалних резултата али и политичког интереса земаља из који долази тај капитал. Утолико је то теже постићи данас, пошто се под овом врстом информисања „приоритетно подразумева оснаживање уверења грађана и свих субјеката матичне државе у потребу и могућност успешне одбране националних виталних вредности и остваривање националних циљева“²¹⁾. Уместо тога имали смо сасвим супротну ситуацију. „Поред врло утицајних другосрбијанских медија, попут портала Пешчаник, што посредно, а што директно утицај остварен и на званичне политичке актере, прије свега ЛДП и Демократску странку. Тако је на пример Соња Лихт, дугогодишња председница србијанског огранка Фондације, обављала функцију председнице Спољнополитичког савета Министарства спољних послова и савјетника бившег председника Србије из ДС-а Бориса Тадића“²²⁾.

Разградња *националног идентитета* био је такође један од опаснијих чинаца урушавања одбрамбене моћи земље. Један од најтрагичнијих захтева по национални идентитет Срба

20) З. Јевтовић, „Асиметрична битка за утицајем на Балкану“, *Култура полиса*, посебно издање, Нови Сад, 2015, стр. 192.

21) М. Мијалковски, И. Ђорђевић, *нав. дело*, стр. 59.

22) А. Савановић, *Георге Сорос „створено друштво“ као идеја, идеологија и политичка пракса*, ФПН, Бања Лука, 2014, стр.129.

који већ неколико година долази из простора ЕУ а нарочито СР Немачке, фокусирао се на императиву промене *националног кода* и менталитета српског национа као базичног услова за приступање Унији. „ЕУ је у Србији све време водила перманентни културни рат (против српске културе). Подржавали су пројекте који су имали за циљ „усвајање европских вредности и европског идентитета“ а омаловажавали и ругали се традиционалној српској култури и вредностима.“²³⁾ Притом, званичници ЕУ који су били задужени за прекодирање српског националног идентитета нису поштовали сопствене стандарде када говоримо о изграђивању тзв. европског идентитетског оквира, који недвосмислено инсистирају на *поштовању изворних националних особености* које не смеју да се жртвују у процесу изградње тзв. европског културног идентитета. Не чуди овакав став високих званичника међународне заједнице, јер је реч о специфичном феномену тзв. *интеграционе инверзије*, на коју с правом упозорава колега М. Степић, а који подразумева својеврсну релативизацију основног смисла појма интеграција, који је до те мере извитоперен да у својој крајњој конотацији представља „софистицирано“ средство оправдања за окупацију неке земље.²⁴⁾ Колико је овај чинилац националне моћи важан истичу и колеге Мијалковски и Ђорђевић када кажу *да он чини синтезу свих чинилаца националне моћи*.²⁵⁾ Актуелни покушаји његове разградње стога могу да на дужи период оставе неслагљиве последице по капацитете националне моћи и укупан систем одбране земље.

ЗАКЉУЧАК

Сложени геополитички положај Србије у још компликованијем глобализацијском контексту у великој мери отежава њен међународни положај како у региону тако и у ширем контексту ЕУ интеграција и злоћудног евроатланског притиска и окружења. У тако деликатним и нимало лаким околностима, неопходно је градити систем политике националне безбедности Србије који би са једне стране реално уважио њен тежак

23) З. Милошевић, *Политичка модернизација*, ИПС, Београд, 2010, стр. 247.

24) Љ. Деспотовић, З. Јевтовић, „Конструкција и деконструкција идентитета и међународне интеграције“, *Српска политичка мисао*, 2/2015, ИПС, Београд, стр. 158.

25) М. Мијалковски, И. Ђорђевић, *нав. дело*, стр. 75.

положај као балканске земље али и био примерен потребама јачања капацитета националне моћи, као важног чиниоца и темеља њене одбрамбене политике. Јачање капацитета националне моћи Србије подразумева много озбиљнији приступ изградњи њених главних чинилаца и вредности. *Од пресудног је значаја за тај процес потпуна промена односа који је до сада имала њена политичка елита. То значи да је у наредном периоду неопходно водити национално одговорну политику која ће се темељити на реалним проценама, потреба и интереса одбране земље од свих врста угрожавања њене безбедности и суверености.*

С тим у вези неопходно је јачати све аспекте меке моћи земље, као што су: подстицање убрзаног економског развоја и реиндустријализације привреде, развоја нових техничко-технолошких структура, образовања и науке, демократског система односа и унутрашње стабилности, културе дијалога и међурелигијске толеранције. У том правцу неопходно је подизати и капацитете тврде моћи, од којих је најважнији ревитализација војске како у квантитативном тако и квалитативном делу, даља изградња система безбедности, и неопходне инфраструктуре у тој области као што је на пример снажна наменска индустрија и сл. Само на тај начин Србија ће видно поправити шансе и перспективу да побољша сада тежак и деликатан међународни положај и повећати шансу за свој национални опстанак и обнову пољуљаног суверенитета.

Додатну шансу и маневарски простор за поправак геополитичког положаја Србије донеће и актуелне промене које се дешавају у контексту поретка међународне моћи, који се незауостављиво креће ка мултиполарном моделу уз разне варијације (неполаран, унимултиполаран, међузависност вишег нивоа и сл.)²⁶⁾ које неминовно воде смањењу глобалне моћи САД-а. У таквом полицентричном поретку који се гради, генерисаће се и више шанси да се европски континент еманципује из садашње паралисане позиције и добије прилику да гради партнерске односе са више центара светске моћи. Такав очекивани развој догађаја наравно, створиће и за нашу земљу повољније међународне околности за стабилнији развој и обнову.

26) Видети: Д. Симић, Д. Живојиновић, „Различита виђења распореда моћи у међународним односима после хладног рата“, у зборнику *Србија у европском и глобалном контексту*, ФПН, Београд, 2012, стр. 17-47.

ЛИТЕРАТУРА

- Гајић, А., „Између евроатлантизма и евроазијства - положај савремене Србије“, у посебном броју Културе полиса: *Геополитички положај Србије и Балкана између евроатлантизма и евроазијства*, Нови Сад, 2015.
- Гађиновић, Р., „Стратегија националне безбедности, стратешки документ државе“, *Национални интерес*, 3/2009, Институт за политичке студије, Београд
- Гускова, Ј., „Савремени геополитички положај Србије, као резултат активности спољног фактора у условима глобализације“, у зборнику *Србија у савременом геостратешком окружењу*, Одбрана, Београд, 2010.
- Деспотовић, Љ., *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци, 2015.
- Деспотовић, Љ., *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци, 2012.
- Деспотовић, Љ., Јевтовић, З., „Конструкција и деконструкција идентитета и међународне интеграције“, *Српска политичка мисао*, 2/2015, ИПС, Београд
- Ејдус, Ф., „Контрола конвенционалног наоружања на Западном Балкану“, у зборнику *Србија у европском и глобалном контексту*, ФПН, Београд, 2012.
- Јевтовић, З., „Асиметрична борба за утицајем на Балкану“, у посебном броју Културе полиса: *Геополитички положај Србије и Балкана између евроатлантизма и евроазијства*, Нови Сад, 2015.
- Ковач, М., „Стратегија националне безбедности Србије“, у зборнику *Србија у савременом геостратешком окружењу*, Одбрана, Београд, 2010.
- Мијалковски, М., Ђорђевић, И., *Неухватљивост националне моћи*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Мирковић, Т., *Америчка војна стратегија*, Одбрана, Београд, 2012.
- Нишић, С., *Глобална сила и безбедност Балкана*, ВИЗ, Београд, 2002.
- Перишић, С., *Нова геополитика Русије*, Одбрана, Београд, 2015.
- Савановић, А., *Георге Сорос „отворено друштво“ као идеја, идеологија и политичка пракса*, ФПН, Бања Лука, 2014.
- Симић, Д., Живојиновић, Д., „Различита виђења распореда моћи у међународним односима после хладног рата“, у зборнику *Србија у европском и глобалном контексту*, ФПН, Београд, 2012.
- Степић, М., *Геополитика неоевроазијства*, ИПС, Београд, 2013.
- Суботић, М., „Геополитичка стварност Срба“, у зборнику *Србија, политички и институционални изазови*, ИПС, Београд, 2008.
- Шушић, С., *Геополитички кошмар Балкана*, ВИЗ, Београд, 2004.

Ljubisa Despotovic

**ANTINOMY OF NATIONAL (NON)POWER:
GEOPOLITICAL CONTEXT OF SERBIA'S NATIONAL
SECURITY**

Resume

The problem of defining and rating of the corpus of country's national power is a complex, multilayered and multifaceted process. It requires complex analysis of the multiple dimensions of its definition (the foreign policy of the country, geopolitical position, economic development, achieving scientific-technological development, democratic stage of development, the number and quality of the armed forces, cultural and religious complex relationships, educational and cultural development, etc.). The analysis of such a multiplex complex assessments of national power of a country is even more complicated because it is done in the context of globalization impugment of the nation-state, deinstitutionalization of its capacity, economic seizing sovereignty, degradation of national identity, reduction of military assets, hybrid war directed against the defensive power of the state, special informational and informatics war. Part of cruel globalization context in which the nation-state is pushed in is the fact of general pauperization of broad layers of the citizens as a result of economic and political seizing sovereignty of the countries. Increasing the gap between rich and poor globally and growing social and economic inequality of citizens internally. The middle class population is almost destroyed with a tendency of deeper radicalization of poverty and existential uncertainty. Powerlessness devastated and sovereignized state to provide a sufficient and equitable process of redistribution of social goods and services, as much as possible, making it one of the most important functions that would still be considered as a state.

Key words: *Serbia, national power, national security, political elite, geopolitics*

* Овај рад је примљен 13. октобра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

Бранко Крга

Факултет за дипломатију и безбедност

ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ КАО ЕЛЕМЕНТ ПОЛИТИКЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Република Србија је пре свега десетак година, стицајем разних околности, обновила статус самосталне државе. Претходних осамдесет осам година је била у саставу неког облика заједничке државе. У том периоду највећи део питања одбране је био решаван на том „савезном“ нивоу. После 2006. године, када је обновљена самосталност, Република Србија је предузела низ неопходних мера како би на прави начин решавала питања одбране, што је незаобилазна обавеза за сваку државу која жели да конституише потребне елементе свог система. У том смислу, посебно су била значајна следећа питања: доношење политичких, стратегијско – доктринарних и нормативних докумената; решавање неких кључних организационих питања, од нивоа Народне скупштине, председника Републике и Владе, па и на другим нижим нивоима; конституисање система одбране и комплетно преузимање оперативног командовања са Војском Србије; кадровска и материјална консолидација система одбране и др. Значајан део ових и других послова обављен је успешно. Међутим, система одбране и Војска Србије су „живи“ организми, стално се мењају разни спољни и унутрашњи чиниоци који утичу на одбрану земље, што захтева потребу непрекидне доградње те изузетно важне функције сваке одговорне државе.

Кључне речи: политика, стратегија, доктрина, закон, безбедност, одбрана, реформа, систем, војска

У стратегијама националне безбедности и системима безбедности готово свих земаља, питања одбране су свакако приоритетна. Такав случај је и са стратегијско – доктринарним и нормативним документима Републике Србије. Практично деловање, пре свега кроз реализацију политике националне безбедности, такође показује да се одбрани земље поклања значајна пажња. Међутим, то није било увек тако. Иако је земљу потресала свестрана криза и назирала се опасност од оружане агресије, 1990-тих година, па и почетком 21. века, одбрани земље се није поклањала пажња која би била примерена за земљу са наглашеним изазовима ризицима и претњама њеној безбедности.

Важан показатељ односа државе према властитој одбрани види се, поред осталог, и кроз анализу корелације политике одбране и укупне политике националне безбедности. У том смислу могло би се нагласити да постоје две групе држава: прва група држава одговорно и у континуитету, без обзира на гарнитуре на власти, поклања примерену пажњу одбрани; а другу групу чине државе које се према кључном питању свог опстанка односе кампањски, са израженим печатом владајућих странака, а понекад и само са ставом појединог лидера. Државе из ове друге групе, у коју би могла да се уврсти и наша земља, нарочиту у периоду крајем прошлог и почетком овог века, готово законито доживљавају велике проблеме, не само по питању одбране, већ и у вези са својим укупним функционисањем. Неодговоран однос према одбрани, редовно се „плаћа“ принудним територијалним, политичким, економским и другим уступцима, са наглашеним дугогодишњим угрожавањем националних интереса.

Разрада теме „Политика одбране као елемент политике националне безбедности“, у овом раду реализоваће се обрадом следећих повезаних целина: (1) Политика националне безбедности као оквир за политику одбране; (2) Политика одбране као елемент политике националне безбедности; и (3) Доградња политике одбране.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ КАО ОКВИР ЗА ПОЛИТИКУ ОДБРАНЕ

Политика националне безбедности поклања изузетну пажњу дефинисању, јачању и реализацији националне безбедности. Највећи број држава ту изузетно важну функцију ост-

варује доношењем неопходних стратегијско – доктринарних и нормативних докумената, међу којима је један од најважнијих стратегија националне безбедности.

Република Србија је донела Стратегију националне безбедности 2009. године. Стратегија националне безбедности има, у основи, три дела: прво, то је дефинисање угрожавања националне безбедности (безбедносно окружење и изазови, ризици и претње); други део се односи на то како држава замишља да практично реагује на угрожавање безбедности (национални интереси у области безбедности и политика националне безбедности); и треће, то је дефинисање институција које су предвиђене да реагују и остварују националну безбедност (систем националне безбедности).

Политика националне безбедности се различито дефинише. У Стратегији националне безбедности Републике Србије (у даљем тексту Стратегија НБ РС) изнета је следећа дефиниција: „Политика националне безбедности представља део укупне државне политике и спроводи се кроз усклађен програм мера и активности које држава предузима ради достизања циљева политике националне безбедности. Њеном реализацијом стварају се претпоставке за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије.“¹⁾

Према томе, политика националне безбедности спада у суштинске делове Стратегија НБ РС.

Елементи или делови политике националне безбедности конституишу се на основу одређеног договора или избора носилаца израде и усвајања стратегије националне безбедности. Због тога су ти елементи у стратегијама појединих земаља различито дефинисани.

Тако је у Стратегији НБ РС заузет став да се дефинишу следећи елементи политике националне безбедности:

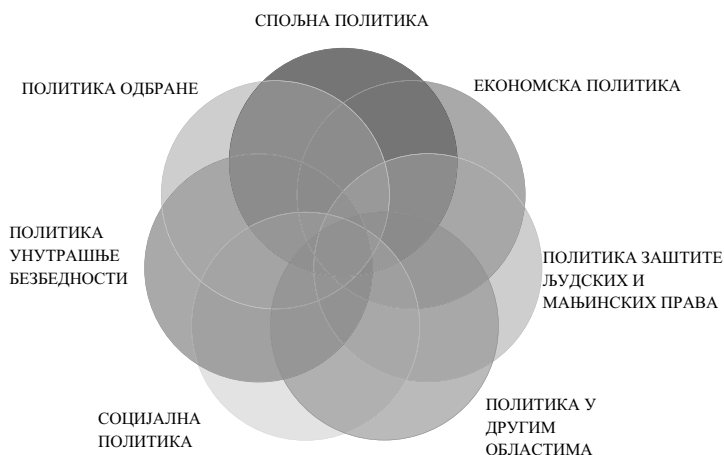
- спољна политика;
- економска политика;
- политика одбране;
- политика унутрашње безбедности;
- политика заштите људских и мањинских права;
- социјална политика;
- политика у другим областима.²⁾

1) Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, 28/2009, Београд, 2009, стр. 15.

2) Стратегија НБ РС, исто, стр. 18.

Ови елементи су приказани појединачно и само условно се могу посматрати одвојено. Испреплетаност деловања тих елемената је неопходна, јер се само тако могу остварити дефинисани циљеви политике националне безбедности (шема бр. 1).

Шема број 1: Међусобни однос елемената политике националне безбедности



Извор: Конструкција аутора

Редослед изнет у Стратегији НБ РС, по коме је политика одбране на трећем месту међу елементима политике националне безбедности, свакако не значи да се то питање заслужује да му се посвећује „трећеразредни“ значај. Међутим, било је периода у нашој историји, када се политици одбране земље није посвећивала адекватна пажња, што је плаћено великом ценом и треба да буде трајна опомена свима који се, по основу функције коју врше, баве овим питањима.

Поред синтагме „политика одбране“, у нашој и страниј публицистици може се наћи и појам „војна политика“. Тако Семјуел Хантингтон наводи: „Непосредна оперативна питања војне политике обично укључују:

- квантитативна питања везана за величину, регрутовање и снабдевање војних снага, укључујући и основно питање утврђивања пропорције државних средстава намењених војним потребама;
- квалитативна питања која се тичу организације, састава, опреме и развоја војних снага, укључујући и

врсте наоружања и оружја, локације база, аранжмане са савезницима, и слична;

- динамичка питања везана за коришћење војних снага: када и под којим околностима се активира војна сила.³⁾

Многа од ових питања садржана су у мерама политике одбране Републике Србије.

Андреја Савић и Иван Машуловић анализирају неограничени државно оријентисани приступ политици безбедности, где се наводи „да је безбедност државе основана да обезбеди сигурност у пет области: војној, политичкој, економској, социјалној и у области средине.“⁴⁾

Веома је значајно да држава у оквиру политике националне безбедности правилно дефинише квантитативна и квалитативна обележја капацитета система националне безбедности. Тако Бранко Крга наводи: „Квантитативна обележја оцењују се кроз следеће параметре:

- бројно стање појединих елемената система националне безбедности (војске, полиције, служби);
- бројно стање основних борбених и других система и опреме (за војску то су најчешће: број тенкова, оклопних борбених средстава, артиљеријских оруђа, авиона и хеликоптера);
- у одређеном смислу ту спадају и финансијска буџетска средства за сваки елемент система националне безбедности.

Имајући у виду основне елементе система националне безбедности Републике Србије, могло би се нагласити да се оцена квалитативних аспеката капацитета система националне безбедности огледа у следећем:

- оперативна и функционална оспособљеност, организованост и мотивисаност Војске Србије за извршавање дефинисаних мисија и задатака;
- оспособљеност, организованост и мотивисаност снага Министарства унутрашњих послова за извршавање законом предвиђених задатака;

3) Семјуел Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе ФПН, Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 3.

4) Андреја Савић, Иван Машуловић, *Системи националне безбедности*, Факултет за пословни менаџмент, Бар, 2010, стр. 22.

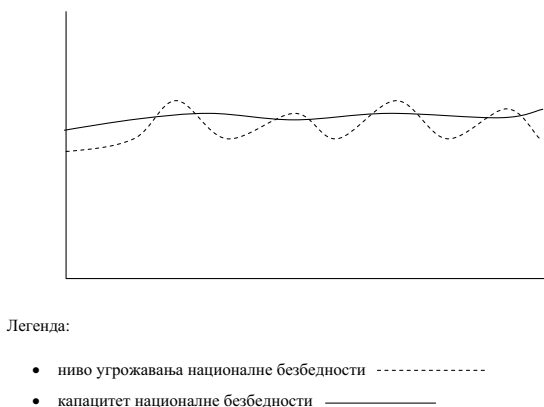
- оспособљеност, организованост и мотивисаност припадника Безбедносно-информативне агенције, Војно-безбедносне агенције и Војно-обавештајне агенције и других безбедносних и обавештајних структура, за извршавање законом предвиђених задатака.

За сада се редовно оцењују квалитативна обележја капацитета код Војске Србије и других елемената система одбране. Најсложеније оцењивање ових параметара је код безбедносно-обавештајних служби, из познатих разлога конспиративности њиховог деловања.⁴⁵⁾

Важан садржај политике националне безбедности треба да буде и оцена капацитета система националне безбедности у целини и појединих његових елемената. То је веома важно из два разлога. С једне стране, ако се запоставе капацитети система националне безбедности, онда се готово редовно испоље разни облици угрожавања. С друге стране, ако се ти капацитети димензионирају више него што то захтева ниво угрожавања, онда се непотребно троше ресурси, а и држава би могла да добије епитет да је „милитаристичка“ или „полицијска“.

Однос угрожавања и капацитета система националне безбедности приказан је на шеми број 2.

Шема број 2: Однос угрожавања и капацитета националне безбедности



Извор: Конструкција аутора

5) Бранко Крга, „Теоријско – методолошки аспекти изградње капацитета система националне безбедности“, у зборнику зборник радова, *Србија – изградња капацитета система националне безбедности*, приредио Радослав Гађиновић, ИПС, Београд, 2011, стр. 23 – 25.

ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ КАО ЕЛЕМЕНТ ПОЛИТИКЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

За разлику од навођења елемената политике националне безбедности, где је питање одбране стављено на треће место, у систему националне безбедности „у ужем смислу“, систем одбране је први елемент. Све ово ипак наводи на закључак да политика одбране представља једно од најважнијих питања укупне политике националне безбедности.

Због тога је целисходно да се на почетку обраде ове тачке наведу одбрамбени интереси Републике Србије, од којих се полази при даљој разради политике одбране. То питање је на примерен начин обрађено у Белој књизи одбране Републике Србије у делу текста који гласи: „Одбрамбени интереси Републике Србије, као израз највиших вредности наше државе и њених грађана за изградњу и очување безбедности и стабилности као суштинских претпоставки слободног и демократског развоја друштва, први пут су дефинисани у Републици Србији, а то су: очување суверености, независности и територијалне целовитости Републике Србије и заштита безбедности грађана; изградња поверења, унапређење безбедности и стабилности у региону и сарадња и партнерство са међународним безбедносним организацијама и институцијама демократских држава.

У том контексту, политика одбране, као синтеза ставова исказаних кроз основна опредељења, циљеве, задатке и стратегијски концепт одбране, усмерена је на стварање одговарајућих унутрашњих и спољних, политичких, економских, социјалних, војних и других услова за очување и заштиту управо тих утврђених одбрамбених интереса Републике Србије.“⁶⁾

Део текста у Стратегији НБ РС, који се односи на политику одбране, почиње са следећим ставом: „Политика одбране Републике Србије заснована је на интегралном и мултилатералном приступу питањима одбране и безбедности. Република Србија је опредељена за активно учешће у процесима сарадње и заједничког деловања са другим државама и субјектима међународних односа у изградњи националне, регионалне и глобалне безбедности. Политиком одбране афирмише се концепт кооперативне безбедности.“⁷⁾

6) Бела књига одбране Републике Србије, Министарство одбране, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2010, стр. 13. и 14.

7) Стратегија НБ РС, исто, стр. 23.

Иако је Бела књига документ нижег ранга од Стратегије НБ РС, јер из ње практично произилази, ипак се може констатовати да је ту целовитије разрађен приступ политици одбране. Наиме, у горњем тексту из Стратегије НБ РС, види се да се претежно фаворизују спољни чиниоци одбране и безбедности. Ти спољни чиниоци су ван сваке сумње веома битни, незаобилазни, али тежиште би ипак требало да буде на унутрашњим аспектима. Једино ако се на унутрашњем плану адекватно решавају питања одбране и безбедности, постоји могућност да земља, са примерено изграђеним капацитетима, буде позитиван чинилац безбедности на регионалном, а делимично и на глобалном плану. Зато је став изнет у Белој књизи о „унутрашњим и спољним условима“, примеренији, тим пре што се у пракси тако и догађа.

У том смислу адекватан је и наредни став из Стратегије НБ РС, који гласи: „Циљеви политике одбране Републике Србије, који проистичу из стратегијских опредељења, јесу ефикасан систем одбране, мир и повољно безбедносно окружење и интеграција у европске и друге међународне безбедносне структуре.“⁸⁾ Формулација у овом ставу о интеграцијама и у „друге безбедносне структуре“, може да изазива одређене недоумице и наравно, различита тумачења. Такве формулације, по правилу, требало би избегавати. Због тога што је овај став недоречен, они који сматрају да Република Србија треба да ступи у НАТО, тумаче да се мислило управо на то, поткрепљујући такав закључак чињеницама о карактеру реформи у систему одбране, а посебно у Војсци Србије, бројним заједничким вежбама, усвојеним споразумима итд. Други аналитичари у овој формулацији виде намеру Републике Србије да задржи војну неутралност и „избалансиран“ став у области војне политике и безбедности у целини. Било би свакако пожељно да се ставови у Стратегији НБ РС формулишу једноставно и јасно, тако да не изазивају различита тумачења, неспоразуме, па и сукобе.

На те дилеме указује и Миле Бјелајац, кроз следеће ставове: „Србија у 21. веку стоји и пред избором модела одбране и безбедности. На једној страни, то је истрајавање у статусу неутралности какав је сада, на другом месту, то је опредељење да се са постојећих облика сарадње са НАТО-ом пређе у виши облик, тј. пуно чланство. На трећем месту, то је опредељење за

8) Стратегија НБ РС, исто, стр. 23.

савезништво са неком трећом земљом или земљама и, четврта опција, то је активно ангажовање на неким новим иницијативама колективне безбедности. Као да се отварају дилеме са краја тридесетих година 20. века.⁹⁾

Следећи значајан став из оквира политике одбране, гласи: „У складу са садржајем и динамиком процеса интеграције Републике Србије у ЕУ изграђиваће се капацитети елемената система одбране за извршавање обавеза у оквиру Европске безбедносне и одбрамбене политике.“¹⁰⁾ Међутим, и у анализи овог става може се поновити већ поменуто мишљење, а то је, да је за свако учешће у обавезама на међународном плану, неопходно претходно што боље уредити систем националне безбедности и у оквиру њега (под)систем одбране. Ово је тим пре значајно јер је пракса последњих година показала да „европска безбедносна и одбрамбена политика“, у условима кризе, не функционише како је замишљена и дефинисана, поред осталог и због тога, јер се све више земаља ЕУ оријентише на решавање ових питања на националном нивоу. То се посебно испојило приликом терористичких напада (Белгија, Француска), као и при решавању проблема са масовним миграцијама (Мађарска, Хрватска, Аустрија, земље „Вишеградске групе“ и др.).

Сасвим је јасно да ће у догледно време држава као институција и даље бити главни носилац борбе против изазова, ризика и претњи. У том смислу Радослав Гађиновић истиче: „Да би се држава могла успешно борити против свих врста насиља мора бити економски стабилна и јака, о чему искључиво и трајно треба да води бригу руководство државе.“¹¹⁾

У оквиру ове тачке, нормално је што се посебна пажња посвећује једном од најзначајнији елемената система националне безбедности, кроз следећи став: „Војска Србије је организована оружана снага која брани земљу од оружаног угрожавања споља и извршава друге мисије и задатке у складу са Уставом, законом и принципима међународног права који регулишу употребу силе. У складу са Уставом и спољнополитичким опредељењима државе, Војска Србије развија способности за активан допринос изградњи повољног безбедносног окружења,

9) Миле Бјелајац, *Дипломатија и војска*, Медија центар „Одбрана“ и Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2010, стр. 313.

10) Стратегија НБ РС, исто, стр. 23.

11) Радослав Гађиновић, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002, стр. 410.

партнерства и учешћа у мултинационалним операцијама са мандатом УН, као и за подршку цивилним властима у супротстављању претњама безбедности.

Демократска и цивилна контрола Војске Србије и других снага одбране и транспарентност одбрамбених послова, основа су за развој савременог система одбране¹²⁾

Ови ставови су, у суштини, пренети из Устава Републике Србије (чланови 139 - 141), што је сасвим у реду, с тим што је додата формулација о ангажовању Војске Србије на међународном плану.

ДОГРАДЊА ПОЛИТИКЕ ОДБРАНЕ

Кроз политику одбране последњих година остварени су значајни и неопходни резултати. То се, пре свега, односи на усвајање већег броја стратегијско – доктринарних и нормативних докумената, затим, учињене су и значајне организационе промене, али је остало још много тога да се уради. У том смислу, било би неопходно да се политика одбране Републике Србије, кроз дораду Стратегије НБ РС и на друге начине, допуни са ставовима по неколико важних питања.

Прво, било би корисно да је кратко дефинисан и *стратегијски концепт одбране*. То питање се у Белој књизи дефинисано на следећи начин:

„Стратегијски концепт одбране утврђен је на основу опредељења и циљева политике одбране, процене изазова, ризика и претњи безбедности, као и нове друштвене и међународне улоге одбрамбених потенцијала. Овим концептом, који представља основу за пројектовање система одбране Републике Србије, исказани су основни ставови Републике Србије о начину ангажовања расположивих ресурса у очувању и заштити њених одбрамбених интереса.

Основе стратегијског концепта одбране Републике Србије заснивају се на примени система тоталне одбране, кроз заједничко ангажовање субјеката одбране и одбрамбених потенцијала. Концепт у потпуности уважава потребу унапређивања партнерства и мултилатералне сарадње са другим државама и међународним организацијама и институцијама у очувању и заштити одбрамбених интереса Републике Србије.

12) Стратегија НБ РС, исто, стр. 23.

Сходно врстама и интензитету изазова, ризика и претњи безбедности, Република Србија ће своје одбрамбене интересе штитити пре свега одвраћањем јединственим и ефикасним системом одбране. Поред тога, у заштити одбрамбених интереса значајан допринос има изградња поузданог партнерства и сарадња у изградњи повољног безбедносног окружења; одлучна одбрана државе сопственим снагама и уз помоћ партнера. Учешће у мултинационалним операцијама ради изградње и очувања мира у региону и свету, као и пружање подршке цивилним властима у супротстављању претњама безбедности, такође представљају значајне аспекте ангажовања одбрамбених потенцијала у заштити националних интереса.¹³⁾

У Стратегији НБ РС било би довољно да је стратегијски концепт изражен само у ставовима, који су садржани у Белој књизи и наведени у претходном цитату, а могли би да гласе: Република Србија своје одбрамбене интересе штити пре свега одвраћањем, а у случају потребе и одлучном одбраном сопственим снагама и уз помоћ партнера.

Политика одбране треба да дефинише низ ставова који се односе на окружење, што се и види из наведених цитата. Стратегија НБ РС је, очигледно, тежиште ставила на спољне аспекте одбране (интегрални и мултилатерални приступ, концепт кооперативне безбедности, интеграције, интероперабилност итд). Формулација да је један од циљева политике одбране Републике Србије „интеграција у европске и друге међународне безбедносне структуре“, подразумева логичан след потеза да се са интеграцијама у ЕУ на политичком и економском плану, реализују и процеси приближавања у области безбедности. Поред наведених спољних аспеката, постоји потреба да се, што више третирају разна питања одбране на унутрашњем плану. Пракса многих земаља последњих година показује да је, пре, па чак и мимо свих тих спољних аспеката, неопходно уредити систем безбедности на националном нивоу. Само добро организована војска и други елементи система одбране, могу да буду пожељан и примерено равноправан партнер у разним аспектима односа са оружаним снагама страних земаља.

Друго, било би потребно да се јасније дефинише *место система одбране у систему националне безбедности*. То питање је формално одређено дефинисањем структуре система

13) Бела књига, исто, стр. 15.

националне безбедности, где је систем одбране стављен на прво место у оквиру елемената „у ужем смислу“. Такав положај система одбране у оквиру структуре система националне безбедности произилази из надлежности и обавеза које има система одбране у реаговању на изазове, ризике и претње безбедности Републике Србије. Међутим, у пракси однос политике националне безбедности према систему одбране није увек следио ту логику.

Деведесетих година прошлог века, у време интензивне кризе и опасности од оружаног конфликта, систем одбране је био запостављен, што се посебно видело у томе што се нису издвајала готово никаква средства за модернизацију наоружања и војне опреме, а рат је био на помолу!?

После 2000. године, однос према систему одбране био је такође рестриктиван. Нису се обезбеђивала ни она средства која су била предвиђена буџетом.¹⁴⁾ “Истовремено, како медији извештавају, погрешном политиком приватизације, корупцијом, банкарским спекулацијама и на друге начине, одливала су се из земље огромна финансијска средства. У овом периоду нарочито је било много случајева претераног позивања на то да страни фактори траже смањење војске и слично“.¹⁵⁾

Последњих година Војска Србије, по бројном стању, сведена је на ниво нижи од бројности наоружаног дела агенција приватног обезбеђења, као и у односу на јединице МУП-а. До овога вероватно није дошло плански, него спонтано, што није добро. Ипак, од 2016. године запажа се одговорнији однос према опремању Војске Србије.

Прва два начела политике националне безбедности су *превенција и право на одбрану*, а у Белој књизи се потенцира *одвраћање и одлучна одбрана сопственим снагама*. Ово у пракси не може да се реализује ако систем одбране а посебно Војска Србије, нису на адекватном нивоу.¹⁶⁾

14) Један министар је изјављивао да не воли да даје новац за војску „јер се плаши када чује пуцње оружја“; други политичар, на примедбу да проблеми финансирања угрожавају оперативне способности војске, питао је: „А зашто нам је потребна та оперативна способност?!“.

15) Искуство аутора овог рада јесте да из бројних контаката са страним факторима на високом нивоу, ни у једном случају нико није тражио да у нашој војсци треба да се нешто уради (евентуално, смањење бројног стања, наоружања и сл.). Један високи западни дипломата је рекао да се неки наши представници позивају на утицајне стране факторе како би оправдали неке своје намере.

16) Начелник Генералштаба Италије је аутору ове монографије изнео да је задатак њихових оружаних снага „одбрана од агресије“. На питање о каквој агресији може бити реч када

Бројни догађаји 2015. и у лето 2016. године показују да је безбедносна ситуација у окружењу и шире веома компликована, са могућношћу ескалације на појединим просторима. Република Србија не треба јаку војску да би ратовала, већ обрнуто, јака војска кој је неопходна да поново не би била увучена у неки оружани сукоб.

Интересантан предлог доградње система националне безбедности „у ужем смислу“, изнела је Биљана Стојковић, при чему је ту структуру назвала „Потенцијална одређења“, састава: Систем одбране; Систем унутрашње безбедности; Безбедносно – обавештајни систем; Интегрисани систем за реаговање у ванредним ситуацијама; Систем интегрисаног управљања границом; Интегрисани систем за извршење кривичних и казних санкција; Интегрисани систем борбе против организованог криминала; Интегрисани систем за супротстављање безбедносној претњи тероризма; и Интегрисани систем инспекцијске контроле безбедности, итд.¹⁷⁾ Као што се види, и у овом потенцијалном одређењу, систем одбране је на првом месту.

Стајић Љубомир и Гађиновић Радослав, уместо појма систем безбедности „у ужем смислу“, наводе следеће: „Унутрашњи систем безбедности састоји се од низа подсистема: војска, цивилна одбрана, полиција, обавештајно – безбедносне агенције, цивилне службе сигурности и приватне агенције за безбедност.“¹⁸⁾

Поред појмова „систем одбране“ и „војска“, многи аутори употребљавају и појам „оружане снаге“. Тако Радослав Гађиновић истиче: „Као део државне организације, оружане снаге су главни инструмент за очување независности, територијалног интегритета и суверености. Њихов састав, величина и опремљеност условљени су, пре свега, политичким системом земље, нивоом целокупног развоја, геостратегијским положајем

Италији таква опасност не прети. Одговор је гласио да сада агресија није реална, али да се не зна шта ће се догодити за 10 – 20 година, а „војска се не ствара онда када за њу настане потреба, већ у континуитету.“ Индикативна је и изјава медијима мађарског премијера Виктора Орбана, поводом мигрантске кризе, августа 2016. године: „Граница се не може бранити цвећем и плишаним играчкама, већ уз помоћ полицајаца, војника и оружја“.

17) Биљана Стојковић, *Безбедност као предуслов развоја*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2014, стр. 90.

18) Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, ДП, Београд, 2007, стр. 99.

земље, њеним демографским могућностима и војном и одбрамбеном доктрином.¹⁹⁾

Треће, Стратегија НБ РС у оквиру тачке о политици одбране, требало би да нагласи и основне ставове о *реформи система одбране*. Репорма се сложени процес који има за циљ да се свестрано унапреди Војска Србије и система одбране у целини. Према томе, није свака промена реформа, већ је то само оно што ствара квалитет вишег нивоа од постојећег. У оквиру реформског процеса нарочито су значајна следећа питања: даље усвајање стратегијско – доктринарних и нормативних докумената; решавање организационих питања; однос према људским ресурсима; и однос према материјалним ресурсима.

Нека *политичка, стратегијско – доктринарна и нормативна документа* највишег нивоа (пре свега Устав), представљају важан ослонац за утемељење политике националне безбедности. С друге стране, утврђена политика националне безбедности представља основу за усвајање стратегијско – доктринарних и нормативних докумената нижег нивоа, а њиховом применом, та политика се реализује у пракси.

Међу та најзначајнија стратегијско – доктринарна и нормативна документа, значајна за планску и успешну реформу система одбране, свакако спадају: сама Стратегија националне безбедности Републике Србије, усвојена 2009. године; Стратегија одбране Републике Србије, усвојена 2009. године ; Доктрина Војске Србије, усвојена 2010. године; затим, Закон о одбрани, усвојен 2007. године; Закон о Војсци Србије, усвојен 2007. године; Закон о употреби Војске Србије и других снага одбране у мултинационалним операцијама ван граница Републике Србије 2009. године; Закон о војној, радној и материјалној обавези 2009. године; Закон о цивилној служби 2009. године; Закон о Војно-безбедносној и Војно-обавештајној агенцији 2009. године; Закон о тајности података 2009. године; и друго.

Поред тога, за доградњу и реформу система одбране значајна су и следећа документа: Бела књига одбране Републике Србије; Дугорочни план развоја система одбране Републике Србије; Стратегијски преглед одбране Републике Србије; и План одбране Републике Србије.

Сва наведена документа у систему одбране се даље конкретизују кроз бројна подзаконска акта, планове, правила,

19) Радослав Гаћиновић, *Безбедносна функција државе*, ИПС, Београд, 2012, стр. 233.

упутства и друге прописе. По одговорном односу према изради стратегијско – доктринарних, нормативних и планских докумената, систем одбране може да буде добар пример осталим елементима система безбедности.

Решавање *организационих питања*, важан је сегмент реформе система одбране. За овако сложено питање потребно је обезбедити низ претходних претпоставки. То се односи, пре свега, на усвајање потребних политичких, стратегијско – доктринарних и нормативних докумената, усаглашавање процене о могућим облицима угрожавања земље, профилу могућих оружаних сукоба, обезбеђење кадровских и материјалних услова. Међутим, у пракси се то питање често „ломило преко колена“, понекад и од стране разних недовољно компетентних „саветника“. Из неких нејасних унутрашњих политичких разлога, а могуће и под утицајем са стране, наређиване су организационе промене, чији резултати нису до краја сагледани, већ се тежило неким пропагандним ефектима, са понављањем да је циљ тих мера „бројно мања, боље опремљена и ефикаснија војска“. Тако су 2002. године укинуте армије у Копненој војсци и команде видова у Ратном ваздухопловству и ПВО и у Ратној морнарици, а до 2008. године расформирани су и корпуси.

Значајну промену изазвало је и стављање Генералштаба у састав Министарства одбране, 2003. године. Уместо да се тај чин реализовао као допринос рационалнијем функционисању система одбране, код неких функционера то је (зло)употребљено као доказивање политичке моћи у односу на Војску. С друге стране, било је и припадника Војске који су настојали да се што више у организационом смислу приближе врху Министарства одбране, што је такође отежавало формирање модерне организације система одбране.

„Генералштаб Војске Србије је у саставу Министарства одбране и врши послове из своје надлежности, у складу са законом и овлашћењима председника Републике и министра одбране.“²⁰⁾

Стављањем Генералштаба у састав Министарства одбране, појавио се проблем положаја начелника Генералштаба и уопште, командовања Војском на стратегијском нивоу. Наиме, у Уставу Републике Србије, стоји: „Председник Републике, у складу са законом, командује Војском и поставља, унапређује

20) Закон о одбрани, исто, члан 15.

и разрешава офицере Војске Србије.²¹⁾ С друге стране, у законима нигде не стоји да министар одбране командује Војском. Вероватно је та околност утицала и на испољавање неспоразума између министра одбране и начелника Генералштаба.²²⁾ Добро организовани систем одбране не сме да остави дилему ко је први претпостављени начелнику Генералштаба: председник Републике или министар одбране.

Ово је шири проблем, који задире и у положај председника Републике. Наиме, актуелни политички систем Републике Србије је полупредседнички. У земљама које су још увек у одређеној фази транзиције, без дуже демократске традиције, сва решења треба да буду сасвим једноставна и потпуно јасна, па и релација председник Републике – министар одбране – начелник Генералштаба.²³⁾

Због свих оваквих и сличних лутања, било би пожељно да се у Стратегији НБ РС нашао барем један став о организационим питањима, који би могао да гласи: При предузимању организационих промене у систему одбране обавезно настојати да нове организационе форме буду значајно рационалније и ефикасније од претходних.

Људски ресурси спадају у изузетно важан елеменат реформе система одбране и Војске. У пракси су посебно присутна два питања везана за људске ресурсе: прво, то је како се демографски потенцијал земље припрема за одбрану; и друго, управљање професионалним припадницима Војске и система одбране у целини. У вези са ангажовањем демографског потенцијала, посебно је у центар интересовања доспела одлука о професионалним војницима. За шест година искуства примене

21) Устав, исто, члан 112.

22) Први такав неспоразум био је у односима између министра одбране и начелника Генералштаба 2008. године, када је овај други ради тога померен са дужности. Други неспоразум био је у време пада хеликоптера Војске Србије, марта 2015. године, када се поставило питање да ли је тадашњи министар одбране могао да нареди употребу хеликоптера, заобилазећи начелника Генералштаба.

23) Са становништа командовања Војском на стратегијском нивоу, било би боље да политички систем буде без дилема, а то значи или чисти председнички систем (као у САД), где би председник био врховни командант, а њему би био подређен и министар одбране, па би линија командовања имала јасан вертикалан облик. Друга варијанта је да се утемељи чисти парламентарни систем, у коме би председник Владе био врховни командант, па би и у том случају линија командовања била јасна. Проблеми командовања на стратегијском нивоу нарочито би могли да дођу до изражаја уколико би, на пример, председник Републике и председник Владе, односно, министар одбране, били различитих политичких оријентација.

ове одлуке, испољени су позитивни, али и неки неповољни показатељи. Због тога би било добро да се у Стратегији НБ РС, у оквиру политике одбране, заузме став по овом питању, који би могао да гласи: Република Србија задржава обавезу ангажовања свих грађана у одбрани земље, укључујући и војну обавезу, у трајању неопходном за њихово основно оспособљавање за одбрану.²⁴⁾

Други проблем у управљању људским ресурсима односи се на „чистке“ у командном кадру. У последњих неколико деценија било је више таквих поступака, што се правдало тиме да се уклањају они кадрови (генерали, пуковници и други) који се противе реформи, који су везани за овог или оног политичког лидера итд. Таква објашњења, пракса је показала, потпуно су неадекватна. Не постоји припадник Војске који би се противио реформи, под условом да се под тиме подразумева процес који треба стање у Војсци да подигне на виши ниво. А да припадници Војске нису везани за политичке лидере, показује чињеница да приликом смена власти нико није напустио службу „из солидарности“, а веома мали број припадника Војске се после пензионисања прикључио некој политичкој партији. Из наведених разлога, требало би и у политици одбране навести, на пример, следећи став: У управљању људским ресурсима кључни фактор од кога зависи напредовање у служби јесте професионална способност појединаца.

Материјални ресурси су у пракси често били запостављани у процесу реформе Војске Србије и система одбране у целини. Организационе промене и масовне смене генерала и других високих официра, апсолутно су недовољне за суштинску реформу, односно, побољшање квалитета система одбране. Ти потези нису могли да надокнаде занемаривања материјалних ресурса и често су служили за медијске ефекте о „одлучности“ неких функционера, што се у пракси показало вишеструко штетно.

Материјални ресурси, а нарочито набавка савременог и потребног наоружања и војне опреме, представљају тај чинилац који суштински мења квалитет Војске и система одбране.

Модернизација, пре свега техничка, војске и система одбране у целини, веома је скупа и држава, по правилу, у крат-

24) Са порастом напести у региону, све чешће се у јавности износе мишљења да би Република Србија требало да размисли поновно увођење обавезног служења војног рока.

ком року нема средстава за све потребе. Зато је и важно да се правилно одреде приоритети, а не да они произилазе из способности утицаја појединих министара. Индикативно је, на пример, на војска већ двадесетак година није добила ништа озбиљније од модерног наоружања. И у неким ранијим периодима било је проблема са средствима, али се ипак нашла могућност да се за војску обезбеди оно што је неопходно.²⁵⁾ У том смислу судбина војске у рату 1999. године, требало би да буде стална поука за политику националне безбедности и оне који су за њу одговорни.

У последње време овом питању се приступа са више одговорности, чиме ће се постићи битно побољшање функционалне и оперативне способности Војске Србије.

И поред тога, било би целисходно да се у Стратегији НБ РС нађе барем један став који се односи на одговорност према материјалним потребама система одбране, који би могао да гласи: Република Србија у континуитету ствара услове да се задовоље неопходне материјалне потребе Војске Србије и система одбране у целини.

Када се ради о реформском процесу, као елементу политике одбране, било би пожељно да се у Стратегији НБ РС нађе и следећи став: У процесу реформе Војске Србије и система одбране у целини, Република Србија се користи првенствено најбољим домаћим, али и у пракси доказаним квалитетним страним искуствима.

ЛИТЕРАТУРА

- Бела књига одбране Републике Србије, МО, Медија центар Одбрана, Београд, 2010.
- Бјелајац, Миле, *Дипломатија и војска*, Медија центар Одбрана и Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2010.
- Гађиновић, Радослав, *Безбедносна функција државе*, ИПС, Београд, 2012.
- Гађиновић, Радослав, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002.
- Закон о Војсци Југославије, ВИНЦ, Београд, 1993.
- Закон о Војсци Србије, Службени гласник РС, број 116/07.
- Закон о министарствима, Службени гласник РС, број 43/07.

25) Године 1912. Србија је била међу 15 земаља у свету које су имале војно ваздухопловство, а са каквим потенцијалима је обележена 100-годишњица авијације, јавности је познато.

- Закон о одбрани Републике Србије, Службени гласник РС, број 116/07.
- Закон о одбрани СРЈ, ВИНЦ, Београд, 1993.
- Закон о основама уређења служби безбедности, Службени гласник РС, број 116/07.
- Закон о председнику Републике, Службени гласник РС, број 111/07.
- Крга, Бранко, „Теоријско – методолошки аспекти изградње капацитета система националне безбедности“, Зборник радова *Србија – изградња капацитета система националне безбедности*, ур. Радослав Гађиновић, Институт за политичке студије, Београд, 2011.
- Савић, Андреја и Машуловић, Иван, *Системи националне безбедности*, Бар, 2010.
- Савић, Андреја и Стајић, Љубомир, *Основи цивилне безбедности*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад, 2006.
- Стајић, Љубомир и Гађиновић, Радослав, *Увод у студије безбедности*, ДП, Београд, 2007.
- Стајић, Љубомир и Лaziћ, Радојица: *Увод у националну безбедност*, Академија за националну безбедност и Службени гласник, Београд, 2015.
- Стојковић, Биљана: *Безбедност као предуслов развоја*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2014.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије Службени гласник Републике Србије број 28/2009, Београд, 2009.
- Стратегија одбране Републике Србије, Службени гласник РС, број 88/09, Београд, 2009.
- Устав Републике Србије, Службени гласник РС, број 98/06.
- Уставна повеља ДЗ СЦГ, Сл. лист СЦГ, бр. 1/03.
- Хантингтон, Семјуел: *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе ФПН, Дипломатска академија, Београд, 2004.

Branko Krga

DEFENSE POLICY AS AN ELEMENT OF NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

Last couple of years has brought certain improvements in the treatment of defense policy in the framework of national security policy in the Republic of Serbia. This fact is primarily manifested in the adoption of certain strategic and normative documents. Apart from that, the attitude of state toward the defense policy is manifested in the comparison with the material resources provided, that is, in technical modernization of the Army and the defense system in general. Although there is a certain progress in this area, it is nevertheless insufficient, especially having in mind the fact that this field has long been neglected.

A number of official documents in this field have formulated the “integration in European and other international security structures” as a national interest of Serbia. However, the EU integration of Serbia is still long time ahead of us, and the Union itself is in crisis – so it would be much more beneficial for Serbia to focus itself on internal aspects of security and defense. Well regulated country, with reliable defense system, will be appealing for cooperation with other countries, EU integration included. And even if the integration does not come for some time, in that way Serbia will not just be a safe ambient for living of its citizens, but also a desirable actor for cooperation with other countries, in different circumstances and formats.

In order to reach that level of quality, defense policy needs to have continuity. Only those countries that give attention to defense and security responsibly and continuously, can count on stability and prosperity. Serbia is burdened with a number of problems, but nevertheless has good conditions to additionally improve the system of defense – under condition that the defense policy is continuously engaged in tackling contemporary challenges, risks and security threats.

Key words: *policy, strategy, doctrine, law, security, defense, reform, system, army*

* Овај рад је примљен 5. октобра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

УДК: 355.02(497.11):
[327.51+327.39(4-672EU)]

Прегледни рад

Политика националне безбедности
година VII
број 2/2016.
стр. 67-90.

Андреја Савић

*Факултет за безбедност и дипломатију, Универзитет
„Унион – Никола Тесла“*

Ненад Борђевић

*Факултет за безбедност и дипломатију, Универзитет
„Унион – Никола Тесла“*

ЕВРОАТЛАНТСКА ДИМЕНЗИЈА БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ

Сажетак

У раду је обрађена евроатлантска димензија безбедности на примеру студије случаја Републике Србије. Осим уводног дела у коме је дат кратак осврт на трансформацију сектора безбедности после 2000. године, акценат је стављен на актуелно стање и домете безбедносне политике државе и националног система безбедности Србије према оба пола евроатлантских безбедносних интеграција (Европске уније и НАТО-а). У том контексту је разрађен однос Србије према европским безбедним интеграцијама, како у области заједничке спољне и безбедносне политике, тако и у области унутрашње безбедности Уније. Однос државе према Северноатлантској алијанси приказује значајне промене у последњих 15-так година, које се крећу у оквиру декларисане војне неутралности од 2007. године.

Кључне речи: *евроатлантске безбедносне интеграције, НАТО, ЕУ, стратегија националне безбедности, војна неутралност*

УВОД

Од 2000. године, након деценије потпуне изолације из међународне заједнице, у Републици Србији покренут је, у оквиру стратешког приближавања европским интеграцијама, процес свеобухватне реформе државе у целини, при чему је сектор безбедности, с обзиром на тешко наслеђе, био један од приоритета. У оквиру реконструкције система националне безбедности,¹⁾ уз уважавање позитивних искустава и безбедносне традиције Србије,²⁾ пошло се од актуелног положаја Републике Србије у међународном окружењу, утицаја спољних фактора на позицију земље у свету, као и новог вредносног система, чије најважније темеље треба да чине правна држава и демократске институције у свим областима друштвеног живота.

Један од првих задатака реформе био је нормализација односа са суседним земљама, Западом и међународним организацијама и повратак на светску политичку сцену. У прве резултате треба истаћи да је: тадашња СР Југославија обновила чланство у ОУН (1. XI 2000.) и Интерполу (24. IX 2001.); успостављена Мисија ОЕБС у СРЈ (11. I 2001.); на Самиту земаља Западног Балкана, одржаном у Хрватској (24. XI 2000, Загреб), ЕУ је позвала СРЈ да се придружи Процесу стабилизације и придруживања (ПСП); започет је процес нормализације односа са НАТО одлуком Савезне Владе (23. VI 2002.) према којој СРЈ треба да се придружи програму „Партнерство за мир” (*PfP*), а постигнут је и договор између НАТО и СРЈ да НАТО може користити југословенски ваздушни простор за потребе своје мисије у Босни и на Косову (20. XII 2002.) и основан је Технички комитет НАТО/СРЈ; Србија је почела да испуњава своје обавезе према Трибуналу у Хагу.³⁾

Влада Републике Србије покренула је почетком 2001. године иницијативу и процес темељне реорганизације Министарства унутрашњих послова Републике Србије којима

-
- 1) О теоријским аспектима институционалних облика организовања детаљније у: А. Савић, И. Машуловић, *Системи националне безбедности*, ФПМ Бар, 2010, стр. 35-40.
 - 2) А. Савић, М. Делић, М. Бајагић, *Безбедност света - од тајности до јавности*, Институт безбедности, Полицијска академија, ВШУП, Београд, 2002, стр. 518-543.
 - 3) Детаљније у: *Контекст анализа реформе сектора безбедности у Србији 1989-2009*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2011, стр. 18.

би се регулисало место и улога овог министарства у систему одбране и безбедности Србије. Један од најзначајнијих сегмената те реорганизације односио се на промене места и улоге Ресора државне безбедности (РДБ) МУП-а Републике Србије, који је, у складу са укупним демократским променама у Србији, морао да мења своју позицију и улогу у систему безбедности.⁴⁾

Половином 2002. усвојена су два закона: Закон о безбедносним службама СРЈ, који је регулисао делатност и контролу над радом цивилних и војних служби на савезном нивоу (Војне службе безбедности и Војне обавештајне службе при Генералштабу Војске СРЈ, као и Службе безбедности и Службе за истраживање и документацију при Министарству спољних послова СРЈ, док је Законом о безбедносно-информативној агенцији, дотадашњи Ресор ДБ МУП-а Србије претворен у Безбедносно-информативну агенцију (БИА), којим су се цивилни обавештајно-безбедносни послови, по први пут у савременој српској историји, издвојили из Министарства унутрашњих послова.⁵⁾

У периоду трајања Државне заједнице Србија и Црна Гора (2003-2006.) уведена је цивилна и демократска контрола оружаних снага,⁶⁾ пошто су Генералштаб и војне обавештајне службе стављени под јурисдикцију Министарства одбране. Такође, и ако Стратегија националне безбедности није постојала, усвојене су Стратегија одбране (2004.) и Бела књига одбране (2005.); усвајањем Закона о полицији 2005. године извршене су промене у организационој структури, што је омогућило деполитизацију и професионализацију српске полиције; усвајање нових закона (Закон о спречавању сукоба интереса, априла 2004; Закон о слободном приступу информацијама, новембра 2004; Закон о државној ревизорској институцији, крајем 2005; Закон о заштити конкуренције – „Антимонополски закон“, септембра 2005; Закон о омбудсману и Стратегија за борбу против корупције, децембра 2005.), што је омогућило оснивање независних тела за надзор.

4) Младен Бајагић, *Шпијунажа у XXI веку – Савремени обавештајно-безбедносни системи*, Book Marso, Београд, 2008, стр. 358-360.

5) *Контекст анализа реформе сектора безбедности у Србији 1989-2009*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2011, стр. 25.

6) Н. Born, I. Leigh, *Making Intelligence Accountable: Legal Standards and Best Practice for Oversight of Intelligence Agencies*, DCAF, University of Durham, Parliament of Norway, 2005, p. 22.

Након распада Државне заједнице Србије и Црне Горе,⁷⁾ Република Србија се суочила са потребом стварања нове политике националне безбедности, као дела процеса “транзиције” државе. Први предуслов за то био је усаглашавање кључних стратешких докумената којима би се поставила спољнополитичка оријентација државе и дефинисале мисије, задаци и одговорности актера сектора безбедности. Најзначајнији документ усвојен у Србији био је нови Устав (новембар 2006.),⁸⁾ али је процес усаглашавања новог Устава показао да не постоји национални консензус о спољнополитичкој оријентацији државе, што је и даље била једна од основних одредница контекста у којем се одвија реформа система безбедности у Србији. Одсуство консензуса о спољној и безбедносној политици државе видно је и у стратешким документима - Стратегији националне безбедности и Стратегији одбране, које је парламент Србије усвојио (октобра 2009.године).

Српски парламент је, чак и пре једностраног проглашења независности Косова (фебруара 2008.), усвојио 26. децембра 2007. године резолуцију у јавности познатој као Декларација о војној неутралности. У документу стоји да се Србија у будућности неће прикључити ниједном постојећем војном савезу. Документ је усвојен тачно годину дана после придруживања Србије програму „Партнерство за мир (ПЗМ).” Показало се да чланство у ПЗМ, иако се сматра улазницом за пуноправно чланство у НАТО, није имало озбиљније последице ни по безбедносну политику Србије, ни по процес реформи система националне безбедности, нарочито оружаних снага које су наставиле интензивну сарадњу.

Друштвено-политички контекст у периоду 2008-2012. карактерише позитивнији однос јавности према европским интеграцијама (ЕУ), док је однос државе према НАТО-у препуштен војном делу државног апарата власти и једном броју невладиних организација - промотера северноатлантске алијансе. То је резултирало да војска, без адекватне државне

7) Након референдума, маја 2006., на коме се Црна Гора изјаснила за државну независност, Народна скупштина Републике Србије је 5. јуна 2006. констатовала да је Србија наследница међународноправног субјективитета Државне заједнице Србије и Црне Горе. Тиме је Србија, после 88 година, поново стекла статус самосталне државе,

8) Октобра 2006. одржан је референдум на коме су се грађани Србије изјаснили за усвајање новог Устава, а Народна скупштина је, 8. новембра исте године, прогласила Устав Републике Србије.

стратегије, уз одсуство транспарентности и као аутономни центар моћи, води земљу у правцу НАТО-а.⁹⁾

После 2012. је задржан однос државе према НАТО-у, уз знатније јачање билатералне војне сарадње са Русијом. Тиме је створен маневарски простор да Србија, самопрокламованом политиком војне неутралности, у овом тренутку развија интензивне војне односе и са државама НАТО-а, али и са традиционалним савезником Руском федерацијом, што је нарочито било видљиво поводом „украјинске кризе“. У том правцу се може очекивати и будућа безбедносна политика Србије, која ће настојати да очува војну неутралност с једне, и приоритет уласку у Европску унију, тако да даље модификације сектора безбедности треба очекивати у овом контексту.

Садашња политичка опредељења Србије, која имају статус државних приоритета су, неспорно, проевропска, што утиче на политику безбедности. На том европском путу пажњу заслужују следећи кључни ставови политике националне безбедности: „дискурс о Косову“ као најосетљивије политичко-безбедносно питање, политиком актуелне политичке власти заобиђен је иницирањем преговора Београда и Приштине посредством Европске уније, али без формалног признања Косова; конструктивна регионална политика у којој је Београд један од гараната „Дејтонско/Париског мировног споразума“, доприноси се стабилизацији регионалних односа, уз истовремену заштиту интереса Срба у региону; процесом отварања поглавља 23 (правосуђе и основна права) и 24 (правда, слобода и безбедност) крајем 2015. у оквиру придруживања Србије ЕУ, отворен је процес даљих реформских захвата у сектору безбедности; позитиван однос и примена синхронизованих мера са ЕУ поводом избегличке кризе 2015. и њених последица на правне тековине и функционисање Европске уније и др.

ОДНОС СРБИЈЕ ПРЕМА ЕВРОПСКИМ БЕЗБЕДНОСНИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА (ЕУ)¹⁰⁾

Актуелни односи између ЕУ и Републике Србије у сектору безбедности, а нарочито актуелни процес отварања по-

9) Детаљније: Андреја Савић, „НАТО у Србији – Србија без НАТО-а“, у зборнику *Србија и НАТО – за и против*, АДБ, Београд, 2010, стр. 126-137.

10) Овај део је урађен према: Радни документ Европске комисије: Република Србија 2015. Извештај о напретку – Саопштење Комисије упућено Европском Парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона - Стратегија проширења ЕУ; доступно на www.seio.gov.rs/upload/d (24/01/2016).

главља 23 и 24, заснивају се на агенди придруживања која је последњих неколико година добијала на замаху. Европски савет је 2012. године одобрио Србији статус земље кандидата. Преговори о приступању су покренути у јануару 2014. године. Аналитички преглед правних тековина ЕУ (процес скрининга) је завршен у марту 2015. године. Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП) између Србије и ЕУ ступио је на снагу септембра 2013. године.

Србија је остала посвећена свом стратешком циљу, приступању ЕУ и наставила је да остварује резултате у спровођењу обавеза из ССП. Она спроводи амбициозан план политичких и економских реформи и успешно је завршила израду акционих планова који су неопходни за отварање преговарачких поглавља о владавини права. Србија је одиграла конструктивну улогу у региону. Остала је посвећена нормализацији односа са Косовом и постигла кључне споразуме са Косовом у оквиру тог процеса.¹¹⁾

У погледу способности преузимања обавеза које проистичу из чланства, Србија је наставила да усаглашава своје законодавство са правним тековинама ЕУ у свим областима. Устав тек треба ревидирати, не само због раскорака између уставних одредби и фактичког стања по питању Косова и Метохије, него и због усклађивања са препорукама Венецијанске комисије, посебно када је реч о улози Народне скупштине у именовању судија, контроли коју политичке партије имају над посланичким мандатима, независности кључних институција и заштити основних права, укључујући и заштиту података.

У погледу цивилне контроле институција система безбедности,¹²⁾ сматра се да је Народна скупштина наставила да врши своју надзорну улогу, а да надлежности канцеларије Заштитника грађана у овој области се морају боље разумети и бранити и да је потребно ојачати законодавни оквир. Скупштински Одбор за контролу служби безбедности редовно преиспитује активности и разматра извештаје Безбедносно-информативне агенције (БИА), Војне обавештајне службе (ВОА) и Генералног инспектора Министарства одбране. Дају се сугестије да је потребно радити на онемогућавању злоупотре

11) Исто.

12) Радојица Лaziћ, *Контрола служби безбедности у Србији*, Академија за националну безбедност, Службени гласник, Београд, 2014, стр. 11.

требе пресретања комуникација, као и да треба усвојити Закон о приступу досијеима државне безбедности. Измене Закона о БИА, којим се мењају садашњи прописи којима се безбедносним службама дају надлежности за кривичне поступке и употребу посебних мера, још увек није усвојен.

У оквиру поглавља 23 - *Правосуђе и основна права*, урађен је целовит документ, који одражава званичне процене и ставове Европске уније када је у питању Србија као кандидат за улазак у Унију. У даљем тексту, наводимо неке од најзначајнијих ставова, који одражавају актуелне оцене и процене о стању у овој области.

Према овом документу, остварен је напредак јер је достигнут извесан ниво припремљености кад је реч о правним тековинама и европским стандардима у овој области. И ако је Србија 2013. године усвојила нову петогодишњу Националну стратегију реформе правосуђа (НСРП) и акциони план, сматра се да независност судија и тужилаца-утврђена Уставом и оквирним законодавством, још није достигнута јер Устав и закони и даље омогућују политички утицај.

У погледу борбе против *корупције*, остварен је извесан ниво припремљености у спровођењу постојећег законодавства и усвајањем новог Закона о заштити узбуњивача. Независна *Агенција за борбу против корупције* Републике Србије је задужена за прикупљање и анализирање података и по потреби покретање управних истрага о подацима који се односе на имовину, сукобе интереса, финансирање политичких странака и изборних кампања, као средство за спречавање корупције. *Савет за борбу против корупције* анализира случајеве системске корупције и даје влади политичке савете.¹³⁾ Правни оквир за борбу против корупције у великој мери постоји. Још увек се разматрају измене Кривичног законика којима би се предвидело одрживо законско решење за делотворно гоњење за привредне преступе, али су капацитети за спровођење финансијских истрага и одузимање имовине у случајевима коруп-

13) Стратегија за борбу против корупције и акциони план за 2013-2018. се спроводе, али је спровођење неколико мера одложено. Међуминистарска група за координацију деловања, која је успостављена 2014. године, састала се само једном, те није остварила планирани утицај. У погледу примене закона, тужиоци, судије и полиција немају довољно средстава за борбу против корупције. Тужилаштво води кривичне истраге, али је сарадња са полицијом мала због недостатка заједничког приступа. Полиција и тужилаштво нису довољно проактивни, а не постоји безбедна и сигурна платформа за размену осетљивих информација између њих, што отежава истраге.

ције ограничени. Тамође, постоји велико кашњење са изменама Закона о Агенцији за борбу против корупције којима се јача њена улога као кључне институције у борби против корупције.

Међутим, процењује се да је корупција и даље широко распрострањена и да, до сада, није било правоснажних пресуда за случајеве корупције високог нивоа. И ако постоје закони о приступу информацијама, није обезбеђено поступање у складу са решењима Повереника за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, нити повереник има могућност да прати исходе. Цурење информација у медије о истрагама које су у току, уз непоштовање претпоставке невиности су разлози за озбиљну забринутост.

Србија је ратификовала све главне међународне инструменте за борбу против корупције и уговорна је страна у Конвенцији УН против корупције, али не инкриминише незаконито богаћење. Потписала је и ратификовала конвенције Савета Европе против корупције. Поступци за истрагу случајева корупције, посебно оних који се односе на корупцију високог нивоа, често дуго трају услед недостатка капацитета и услед неодговарајућег правног оквира за финансијске истраге и повраћај имовине.

Постоји изванредан ниво припремљености у погледу борбе против *организованог криминала*, пре свега у реорганизацији Министарства унутрашњих послова¹⁴⁾ и у повећању капацитета за контролу границе. Међутим, уочавају се одређене слабости, као што су: број правоснажних пресуда је и даље мали; настојања да се истраже шире мреже криминала и да се

14) Србија има 33.387 полицајаца или 464 на 100.000 становника. Доношењем измена и допуна Закона о полицији јануара 2016. заокружене су активности на елиминасању уочених недостатака претходног закона из 2005. године. У октобру 2014. године, Министарство унутрашњих послова је започело са реформисањем сектора за људске ресурсе како би формирало једну централизовану службу. Нису постојали јасни критеријуми за запошљавање, унапређење, развој каријере и вредновање рада запослених у полицији, односно зависе од политички мотивисаних одлука, па је интенција у смањењу политичког утицаја на рад полиције. Командне структуре су сложене и постоје преклапања дужности. Министарство унутрашњих послова тренутно има три центра за обуку који ће бити интегрисани у нови сектор за људске ресурсе. Постоје специјалне јединице за борбу против тероризма, трговине људима, за синтетичке дроге, високотехнолошки криминал и финансијске истраге. Свим овим јединицама је потребно више особља и стручних обука. Општи ниво опреме се разликује унутар министарства. Не постоји независан и транспарентан надзор над радом полиције. Сектор за унутрашњу контролу полиције није независан нити у могућности да предузима посебне истражне радње без укључивања обавештајних агенција. Постоји недостатак средстава, законских овлашћења и опште политичке подршке од Владе, Народне скупштине и руководства полиције.

процесуирају случајеви *прања новца* се морају повећати; финансијске истраге и концепт полицијског рада утемељеног на обавештајном раду се недовољно користе; замрзавање имовине из предострожности се ретко примењује, а ниво трајно одузете имовине је низак; и не постоји независан и транспарентан надзор над радом полиције.

Србија је успоставила добру међународну и регионалну сарадњу у области *дрогое*, али у многим случајевима нису постојала озбиљна настојања да се истраже шире мреже криминала. Ово се односи и на случајеве *прања новца*, због чега је неопходно да све релевантне институције, укључујући и банке, делотворно спроводе законодавство у области *прања новца*. Кривичне истраге су често суженог обима, а привредна друштва или организације су ретко под истрагом. Не постоји политика систематског вођења озбиљних финансијских истрага. Концепт *финансијске истраге* је обично ограничен на заплену и одузимање имовине стечене криминалном делатношћу појединаца. Србија још увек није у позицији да води сложене финансијске истраге заједно са кривичним истрагама. Замрзавање имовине из предострожности се ретко примењује у раној фази истраге, тако да имовина често нестане, што доводи до лоших резултата у одузимању имовине стечене кривичним делима на основу правноснажних пресуда. Санкције које примењују судије немају у довољној мери одвраћајући ефекат, а често долази до цурења информација у медије, што нарушава тајност истраге.¹⁵⁾ Када је реч о *трговини људима*, потребан је свеобухватан, мултидисциплинаран приступ који је усмерен на жртве. Капацитети за деловање у области борбе против *прања новца* су слаби. Кашњења у фази финансијске истраге повећавају ризик да имовина буде изнесена из земље.¹⁶⁾ У борби против *тероризма*, Србија је изменила Кривични законик како би инкриминисала организовање учешћа и учешће у рату или ору-

15) Међународна сарадња је добро успостављена. Јединици за заштиту сведока у министарству недостаје одговарајуће особље, опрема и просторије. Ниво сарадње између српске Јединице за заштиту сведока и тужилаштва мора да се унапреди. У погледу статистичких података о кривичним делима, постоји база података ДНК профила учинилаца кривичних дела, као и капацитети за профилисање.

16) Србија има националне стратегије за борбу против *прања новца*, финансијске истраге и финансирање тероризма, али је потребно установљавати стратешког приказа ситуације у области организованог криминала, инспирисан методологијом ЕТЈ 80СТЛ (процена опасности од извршења тешких кривичних дела и организованог криминала). Такође, потребно је усвајање стратегије о високотехнолошком криминалу и трговини људима.

жаном сукобу у страној држави. Основана је Координациона група за борбу против тероризма и спречавање радикализације и екстремизма. Србија такође активно учествује у међународној и регионалној полицијској и правосудној сарадњи.

У оквиру поглавља 24 - *Правда, слобода и безбедност*, према овом документу, постоји изврстан ниво припремљености у Србији за спровођење правних тековина ЕУ у области правде, слободе и безбедности. Министарство унутрашњих послова руководи радом Преговарачке подгрупе за ово поглавље и израдом Акционог плана који је неопходан за отварање преговора (успешно је завршен у септембру 2015. године). Известан напредак је постигнут, нарочито у областима као што су *борба против тероризма и дрога*.

Србија се налази на транзитној рути када су у питању мешовите *миграције* лица којима је потребна заштита и економских миграната, а која иде преко Турске и Грчке ка северној Европи. С обзиром на свој географски положај на спољним границама ЕУ, Србија се суочава са све већим мешовитим миграционим токовима. Управљање тим токовима, као и обезбеђење надзора граничних прелаза, представља велики изазов за државне органе Републике Србије. У свом реаговању на кризу, Србија је уложила значајан напор да држављанима трећих земаља буду обезбеђени склониште и хуманитарна помоћ уз подршку ЕУ и међународну подршку,¹⁷⁾ али је потребно усаглашавање прописа у области регуларних миграција са правним тековинама ЕУ.

У погледу спровођења *безвизног режима* са ЕУ, Србија је наставила да предузима мере за решавање феномена неоснованих захтева за азил које држављани Србије подносе у државама чланицама ЕУ и земљама Шенгена.¹⁸⁾ Србија је ин-

17) Отворен је прихватни центар у Прешеву као и центри за помоћ избеглицама на другим местима, у близини граница са Бившом Југословенском Републиком Македонијом, Мађарском и Хрватском. У јуну је образована Радна група за решавање проблема мешовитих миграционих токова са циљем израде процене потреба. Спровођење споразума о реадмисији са ЕУ за резултат је у 2014. години имало враћање 6.962 лица у Србију (у поређењу са 6.239 лица у току 2013. године).

18) Велики број неоснованих захтева за азил које подносе држављани Србије у државама чланицама ЕУ и земљама Шенгена и даље представља проблем пошто је укупан удео захтева држављана Србије у пет најчешћих циљних држава у току 2014. године био близу 44% (око 18.847 од укупно 42.840 захтева). Србија и даље сарађује на предузимању мера у циљу смањења броја неоснованих захтева за азил, делом кроз оперативну сарадњу са државама чланицама и кампањама за подизање свести. Појачане су опера-

тензивирала регионалну сарадњу у управљању границом, али су ти напори под сенком изузетно оштрог повећања прилива држављања трећих земаља који пролазе кроз регион.¹⁹⁾ У погледу правосудне сарадње у кривичним стварима, Србија још увек није закључила споразум о сарадњи са Европским судом (Eurojust) због застоја у новелирању свог правног оквира за заштиту података о личности. Када је реч о правосудној сарадњи у грађанским стварима, Србија још увек није приступила Хашкој конвенцији о заштити деце из 1996. године.

На плану борбе против *организованог криминала* додатно су унапређени капацитети за оперативну сарадњу на билатералном и регионалном нивоу. Полиција има приступ базама података *Интерпола* о траженим лицима, украденим моторним возилима, документима и уметничким делима. Сарадња са *Европол*ом је интензивирана, али официр за везу у Хагу још увек није постављен. У априлу 2015. су окончани преговори о сарадњи са Европском полицијском академијом (*Cepol*), а модалитет сарадње је у припреми. Три специјализоване јединице, и то за кривичну анализу; тероризам и екстремизам; и за превенцију, зависност и сузбијање дрога, потребно је адекватно кадровски попунити, обучити и опремити. Такође, потребни су додатни напори за реформисање организације полиције. Ниво међуинституционалне сарадње, протока и размене информација између служби за спровођење закона треба додатно унапредити.²⁰⁾

тивне контроле туристичких агенција и превозника, као и контрола и надзор граничних прелаза.

- 19) Заједнички центар за полицијску сарадњу између Босне и Херцеговине, Црне Горе и Србије у Требињу наставио је да ради са официрима за везу из Босне и Херцеговине и Црне Горе са циљем унапређења регионалних капацитета за супротстављање прекограничном криминалу и илегалним миграцијама. Споразум са Босном и Херцеговином о затварању алтернативних прелаза преко државне границе још увек није закључен. Потребно је појачати сарадњу са Црном Гором у области управљања границом, између осталог и на пољу идентификације места неовлашћеног преласка државне границе. Србија наставља са активном сарадњом са Фронтексом. У оквиру дијалога о спровођењу протокола о интегрисаном управљању границом (ИБМ), државни органи Републике Србије сарађују у техничким активностима које се односе на успостављање шест сталних ИБМ прелаза са Србијом/Косовом.
- 20) Предстоји успостављање централног кривичног обавештајног система и усаглашених статистичких података. Сарадња између полиције и Посебног тужилаштва за високотехнолошки криминал се побољшава. Јединица за високотехнолошки криминал и даље није довољно кадровски опремљена с обзиром на широк спектар сложених кривичних дела која та јединица треба да истражује. Процес акредитације форензичког института српске полиције завршен је у новембру 2014. године. У српском Националном кримина-

Истраге о трговини људима успешно су окончане у изузетно малом броју случајева, упркос томе што је Србија и земља порекла, транзита и одредишта тих лица и што се суочава са све већим миграционим притиском. Нацрт стратегије за борбу против трговине људима и пратећи акциони план још увек нису усвојени. Тек треба развити свеобухватан и мултидисциплинаран приступ трговини људима који је оријентисан ка жртвама трговине. Иако постоји координатор за оперативну сарадњу у Министарству унутрашњих послова, Србија тек треба да именује националног известиоца за борбу против трговине људима у складу са правним тековинама ЕУ. Центар за заштиту жртава трговине људима треба да ојача своје капацитете.

У погледу *прања новца*, потребно је ојачати капацитете Србије за вођење сложених финансијских истрага паралелно са кривичним истрагама. Службе за спровођење закона и тужилаштво немају приступ релевантним базама података у складу са правилима о заштити података и међуинституционалном сарадњом.²¹⁾

Правни оквир за полицијску сарадњу треба додатно ускладити са правним тековинама ЕУ. Јавни тужилац руководи и предистражном и истражном фазом поступка. Важно је да се усклади сарадња између тужилаштва и полиције и унапреди праћење учинка кривичног правосуђа. Отуда одређени број недостатака у фази истраге треба решити изменама и допунама Законика о кривичном поступку, а нарочито у делу који се тиче рокова и начина примене посебних истражних мера. Зависност полиције од безбедносних и обавештајних агенција у спровођењу неких посебних истражних радњи у кривичним истрагама и даље представља питање које изазива озбиљну забринутост. Истражна овлашћења граничне полиције и царинских органа и даље су ограничена. Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела треба ускладити са правним тековинама ЕУ.

листичко-техничком центру отворене су нове лабораторије - за анализу ДНК и хемијску анализу дрога.

21) Дирекција за управљање одузетом имовином нема довољно запослених нити капацитета, укључујући капацитете за складиштење. Канцеларија за одузимање имовине у складу са правним тековинама ЕУ тек треба да се успостави. У циљу ефикаснијег поступања у предметима прања новца и финансијског криминала, потребно је унапредити размену података и проактивну сарадњу између релевантних органа.

Србија је 2015. усвојила Националну стратегију за борбу против прања новца и финансирања тероризма. Стратегија финансијских истрага усвојена је 2015., али нацрт Стратегије за борбу против трговине људима и пратећи Акциони план још увек нису усвојени. Србија нема стратегију за борбу против високотехнолошког криминала и још увек нема развијене капацитете за израду стратешке анализе о стању организованог криминала на њеној територији на основу методологије Европола за израду процене озбиљних опасности од извршења тешких кривичних дела и организованог криминала (80СТЛ). Полицијски рад утемељен на обавештајном раду и заснован на мапирању криминала и систематском коришћењу процена претњи још увек није развијен. Борба против организованог криминала и корупције и даље је од кључне важности за супротстављање продирању криминала у политички, правни и економски систем.

На плану борбе против тероризма, октобра 2015., усвојене су измене и допуне Кривичног законика којима је инкриминисан феномен страних терористичких бораца у складу са Резолуцијом Савета безбедности УН 2178 (2014.).²²⁾ И даље је неопходна јединствена база података на националном нивоу, као и ефикасније процедуре за размену информација и боља међуинституционална оперативна сарадња. Потребно је појачати напоре за идентификацију, спречавање и онемогућавање токова страних терористичких бораца у зоне сукоба попут Ирака и Сирије.

Настављена је добра међународна и регионална сарадња у области *дрога*. Национална стратегија за борбу против дрога и пратећи акциони план су усвојена,²³⁾ али у ње је потребно јасно дефинисати надлежности и овлашћења различитих институција у погледу међуинституционалне сарадње.²⁴⁾ Настављена је

22) У извештајном период (2015), за тероризам је осуђено 21 лице. У јануару је образована координациона група за борбу против тероризма, спречавање радикализације и екстремизма. У марту је усвојен нови Закон о ограничавању располагања имовином у циљу спречавања тероризма.

23) Тужилаштво за организовани криминал је покренуло више истрага за кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога и удруживање ради вршења кривичних дела. Национална контакт тачка за сарадњу са Европским центром за праћење дрога и зависности од дрога премештена је из Завода за јавно здравље у Министарство здравља. На интер-ресорном нивоу, постоји Комисија за психоактивне контролисане субстанце и Канцеларија за борбу против дрога, која још увек није оперативна.

24) Систем раног упозоравања још увек није успостављен. Биће потребно да Србија обезбеди одговарајућу кадровску опремљеност и несметану размену података између раз-

регионална и међународна царинска сарадња, између осталог и кроз учешће у заједничким акцијама. Србија треба да обезбеди да IT стратегија Управе царина буде у потпуности усклађена са законодавством ЕУ које регулише коришћење технологије за царинске сврхе. Потребно је проширити истражна овлашћења царинских службеника и њихову способност да размењују информације са другим службама на граници.

Најважнија активност у циљу потпуног усклађивања са европским нормама и стварања капацитета за примену усклађених прописа представља нови Закон о полицији.²⁵⁾ Суштинске промене се односе на реорганизацију МУП-а, при чему се акценат ставља на каријерно напредовање, тако да ће стручна обука, обрзовање и усавршавање, као и оцењивање службеника бити основни параметар приликом одлучивања о одабиру кадрова и персоналним решењима за одређена радна места. Онемогућено је напредовање искључиво по одлуци непосредно вишег старешине и испуњавањем законских услова у погледу стажа осигурања, већ напредовање подразумева и напредак у знању и вештинама. У праксу полиције се уводе нова средства принуде (електрошокови и распршивачима са наддражајним средствима). Сектор унутрашње контроле добија значајно већа овлашћења и предвиђа се обављање “тестова интегритета” и депоновање имовинских карти руководиоца у Министарству, са могућношћу провере запослених. Предвиђено је раздвајање послова на унутрашње и полицијске, при чему је Дирекција полиције надлежна за обављање полицијских и других послова, док остале послове из делокруга рада Министарства обављају сектори. Предвиђена је подела службеника на полицијске и државне. Дирекцијом полиције руководи директор, кога поставља Влада на 5 година, уз могућност још једног мандата, на предлог министра, али ако нема резултата у раду може бити разрешен по истој процедури. У саставу Дирекције су организационе јединице у седишту - управе,

личитих органа и одељења који су активни у овој области. Недостатак безбедног складишта за одузете дроге и прекурсора пре уништавања и даље је питање које изазива забринутост. Одговарајући поступак за уништавање прекурсора тек треба да се утврди.

- 25) Закон о полицији је усвојен 26. јануара 2016. Радом на Нацрту Закона је руководио г. Amadeo Votkins испред ЕУ, у функцији специјалног саветника министра унутрашњих послова, бивши припадник безбедносних структура В.Британије, са експертима из В. Британије, невладиних организација и самог министарства. Током рада на нацрту закона имао је више саопштења И медијских наступа у 2015. години.

центри, јединице, специјална и посебне јединице полиције, и ван седишта – Полицијска управа за град Београд, подручне полицијске управе и полицијске станице. Од осталих организационих јединица предвиђено је постојање једне Специјалне анитерористичке јединице (САЈ) и посебних - Жандармерије, Хеликоптерске јединице и Јединице за обезбеђење одређених личности и објеката, а у Полицијској бригади за град Београд – Полицијске бригаде.

Стратешки приоритети у раду МУП-а су дефинисани за период 2015-2018. и обухватају: борбу против организованог криминала и корупције; реформу министарства; већу безбедност грађана и рад полиције у заједници; и европске интеграције.²⁶⁾

ОДНОС СРБИЈЕ ПРЕМА АТЛАНТСКИМ БЕЗБЕДНОСНИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА (НАТО)

Од 2000. године постоји дилема по питању опредељења између самосталног и колективног система безбједности државе, која се креће у простору између самопрокламоване војне неутралности (2007.) и евентуалног прикључења НАТО-у као најмоћнијем војном савезу.²⁷⁾ Однос опште, политичке и стручне јавности по овом питању је различит, противуречан и често врло супротстављен, са разлозима за и против било једног било другог опредељења.²⁸⁾ У сваком случају, војна неутралност не значи и одсуство могућности сарадње са другим безбедносним структурама, о чему сведочи не само сарадња у оквиру програма „Партнерство за мир“, него и бројни билатерални споразуми са разним државама у области одбране и безбедности.

Реформа система одбране и безбедности се, у овом периоду, одвија и под утицајем НАТО-а, што је уочљиво и у фазама реформских процеса: правна реформа и едукација, структурна реформа и професионализација, евроатлантске

26) Видети: www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/prioriteti (24/01/2016).

27) Видети: *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, зборник (ур. Драган Р. Симић), Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011, 5. део, стр. 299-324 и 6. део, стр. 325-420.

28) Детаљније: А. Savić, „Serbia and NATO: pro et contra“, у зборнику „Србија – безбедносни и институционални изазови“, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 53-62.

одбрамбене интеграције, модернизација и стандардизација. Још пре приступања Србије у НАТО програм „Партнерство за мир“ (ПЗМ),²⁹⁾ започета је трансформација Војске Југославије, а онда и Војске Државне заједнице Србија и Црна Гора на основу сагледавања војних чинилаца међународних односа с једне, као и редефинисања њеног стратешког концепта с друге стране.³⁰⁾

У значајном мери је извршено усвајање нових стандарда у система одбране по узору на НАТО стандарде. На међународном плану, Србија је ратификовала или је потписник великог броја међународних споразума и конвенција о наоружању, контроли наоружања и јачању безбедносних мера који су део позитивног законодавства и заокружују целину извозне контроле. Стриктно поштујући међународне обавезе и доследно спроводећи политику непролиферације, испуњавају се све обавезе према Међународној агенцији за атомску енергију (IAEA),³¹⁾ организацији за забрану употребе хемијског оружја (OPCW) и Јединици за подршку примени

29) У периоду 2005-2007. реализован је пројекат у оквиру Поверљивог фонда намењен за уништавање залиха против-пешадијских мина, са финансијским средствима од око 1,7 милиона евра, које је донирало 12 држава. За извршну агенцију у спровођењу пројекта одређена је НАТО Агенција за одржавање и снабдевање (*NATO Maintenance and Supply Agency – NAMASA*). Непосредни извршилац пројекта били су Техничко-ремонтни завод (ТРЗ) из Крагујевца и компанија ”Прва искра” из Барича. Други пројекат – Поверљивачки фонд са циљем подршке при запошљавању припадника Војске Србије који су остали као кадровски вишак у приватном сектору ангажовао је 9,6 милиона евра, а извршна агенција у спровођењу пројекта била је Међународна организација за миграције (*International Organization for Migrations – IOM*). Ова пракса је настављена 2013. године када је установљен нови Поверљивачки фонд НАТО за уништавање вишкова убојних средстава, као и унапређивање капацитета ТРЗ Крагујевац. Планирана вредност пројекта износи до 7. милиона евра који би се реализовао у две фазе са временским оквиром реализације од четири године. Велика Британија је прихватила улогу водеће државе у пројекту, док је НАТО Агенција за подршку (*NATO Support Agency, NSPA*) извршно тело у његовој имплементацији.

30) Самит НАТО у Риги, 2006. Крајем 2006, Србија је донела Оквирни документ који садржи основна начела ПЗМ, чиме су створени услови за пуноправно учешће РС у раду Евроатлантског партнерског савјета, комитета и радних тијела НАТО отворених за партнере, у складу са израженим интересом Србије (у области саобраћаја, науке, енергетике, управљања кризама, ванредних ситуација и др.). Исте године у Београду је, при Министарству одбране, отворена НАТО Војна канцеларија за везу (*MLO - Military Liaison Office*), за коју је одговорна Команда здружених снага НАТО у Напуљу (Италија). Презентациони документ програма ПЗМ је донет 2007, чиме је започет процес формализације статуса Србије у овом програму. Од 2009. је установљена и Мисија РС при НАТО-у у Бриселу, а од 27. септембра 2010. и Војно представништво у Мисији са основним задатком да представља МО и ВС у седишту НАТО-а у Бриселу. (www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4358, 24/01/2016).

31) У оквиру Програма нуклеарне декомисије (ВИНД) реализован је трансфер обогаћеног и истрошеног уранијума из Института у Винчи код Београда у земљу порекла-Руску федерацију (2002. и 2010. године).

Конвенције о забрани биолошког и токсичног оружја (*BVVC*). Такође, у току су бројне процедуре у којима Србија настоји да приступи и пружи допринос међународним контролним режимима за извоз наоружања и робе двоструке намене (Васенарски аранжман, Аустралијска група, Група нуклеарних снабдевача, Режим контроле ракетне технологије, Споразум о подрегионалној контроли наоружања и др.).

Усвајањем Закона о одбрани, Закона о Војсци Србије и Закона о основама система уређења служби безбедности Републике Србије (2007.), створен је неопходан правни оквир за реформу система одбране и успостављање демократске и цивилне контроле над војском.³²⁾ На тај начин, успостављен је одговарајући законодавни оквир за пуну институционализацију и одговорност у извршавању послова одбране. Истовремено, у правној области се спроводе активности на усаглашавању прописа из области одбране са прописима Европске уније.

Током реформе система одбране, континуирано се спроводе промене организационе структуре Министарства одбране и Војске Србије, како би се обезбедила усклађеност са стандардима и организационим решењима која омогућавају оптималан одговор на изазове, ризике и претње. Значајне активности су предузете 2010. године (одлука Народне скупштине о обустави обавезе служења војног рока, објављена је Бела књига одбране у којој су на транспарентан начин представљена основна опредељења политике одбране и стратешки правци реформе система одбране, Дугорочни план развоја система одбране до 2020. године, Управа за ванредне ситуације је измештена у Министарство унутрашњих послова, именован је генерални инспектор служби и др.), а посебну пажњу заслужује нова организациона структура Војске. Њу чине три команде потчињене начелнику Генералштаба: Команда Копнене војске, Команда ваздухопловства и противваздухопловне одбране и Команда за обуку.

Копнена војска је најмасовнији и најстарији вид војске, са седиштем Команде у Нишу. Њена организација, састав, оружје

32) У 2009. години у којој је донета Стратегија националне безбедности и Стратегија одбране Републике Србије, поред Закона о изменама и допунама Закона о одбрани и Закона о изменама и допунама Закона о војсци Србије, усвојени су следећи закони: Закон о употреби Војске Србије и других снага одбране у мултинационалним операцијама ван граница РС; Закон о Војно-безбедносној и Војно-обавештајној агенцији, Закон о цивилној служби и Закон о војној, радној и материјалној обавези.

и опрема прилагођени су додељеним мисијама и задацима Војске Србије, пре свега за дејства на копну. Основни задаци су: одвраћање од оружаног угрожавања, одбрана територије, обезбеђење услова за мобилизацију и развој Војске и других органа и организација система одбране, учешће у мировним операцијама и међународној војној сарадњи и подршка цивилним властима у супротстављању невојним изазовима, ризицима и претњама безбедности.

Ратно ваздухопловство и противваздухопловна одбрана (РВ и ПВО), са седиштем у Земуну, јесте вид Војске Србије који обједињава родове и службе чији су организација, састав, оружје и опрема прилагођени за извођење борбених дејстава по циљевима у ваздушном простору и на земљи. Основни задаци су: контрола ваздушног простора, одвраћање од агресије ваздухопловних снага и спречавање изненађења, противваздухопловна одбрана територије и снага Војске, ваздухопловна ватрена подршка, извиђање из ваздушног простора, превозење ваздушним путем, учешће у пружању помоћи становништву у случају природних непогода и катастрофа и учешће у мировним операцијама и међународној војној сарадњи.

Команда за обуку формирана је 2007. од делова јединица Оперативних снага, Копнених снага и Ваздухопловства и ПВО. Тиме је извршено обједињавање седам територијалних центара за основну обуку и пет центара за стручно-специјалистичку обуку видова, родова и служби (КоВ, ВиПВО, АВНО, логистике, везе и информатике). Данас се у саставу Команде за обуку, поред центара за обуку, налазе и команде за развој територијалних бригада, полигони за обуку и стрелишта. Команда за обуку је смештена у Београду, а центри за обуку и команде за развој територијалних бригада налазе се у Сомбору, Панчеву, Јакову, Ваљеву, Зајечару, Крушевцу, Лесковцу, Пожаревцу, Батајници и Горњем Милановцу.

Према новој организацији, видови Војске Србије су Копнена војска и Ратно ваздухопловство и противваздухопловна одбрана. Родови су: пешадија, оклопне јединице, артиљерија, инжињерија, артиљеријско-ракетне јединице за противваздухопловна дејства, авијација, речне јединице и јединице за електронска дејства. Службе у Војсци Србије деле се на опште и логистичке. У опште службе спадају: кадровска,

телекомуникације, обавештајна, безбедносна, информатичка, атомско-биолошко-хемијска, ваздушно осматрање и јављање, геодетска, правна, финансијска и метеоролошка и навигацијска служба. Логистичке службе су: техничка, интендантска, санитетска, саобраћајна, ветеринарска и грађевинска служба. У односу на ранију организацију Војске, статус рода изгубили су веза, АБХО и ВОЈ, који су постали службе, а постојећим службама придодате су обавештајна, безбедносна и метеоролошка и навигацијска служба.

Напоре усмерене ка развоју интероперабилности и способности снага за учешће у мултинационалним операцијама, укључујући и оне које предводи НАТО, реализује се применом механизма Партнерства за мир (*PfP*), као што су: Радни план евроатлантског партнерства, Индивидуални програм партнерства и сарадње ПзМ (*IPCP*), Процес планирања и прегледа (*PARP*), Концепт оперативних способности (*OCC*), Програм унапређења образовања и обуке (*TEEP*) и др. У оквиру спровођења активности из Акционих планова имплементације циљева партнерства Србија је зацртала циљ приступања НАТО организацији за одржавање и снабдевање (*HAMCO*), посебно програму стратегијског транспорта (*SALIS*), Мултинационалном логистичком координационом центру (*MLCC*) и Европском координационом центру за кретање (*MCCE*) и Атинском координационом мултинационалном центру за стратегијско кретање.

Усаглашавање и дефинисање сарадње у различитим областима врши се током припреме Индивидуалног плана партнерства и сарадње (*Individual Partnership and Cooperation Programme – IPCP*), чију основу чини Мени партнерске сарадње (*Partnership Cooperation Menu - PCM*), који садржи листу око 1.500 активности, од чега Министарство одбране и Војска Србије сваке године за свој индивидуални план бира око 150-160 активности. Ангажовање Србије у Индивидуалном програму партнерства и сарадње се не коси са проглашеном војном неутралношћу и одвија се на сличан начин као и у сарадњи НАТО-а са Аустријом и Швајцарском. Један од програма, који је настао из првобитне Иницијативе у оквиру Акционог плана партнерства за изградњу институција одбране (*The Partnership Action Plan on Defence Institution Bulding - PAP-DIB*), сада под називом Програм за изградњу интегритета

(*Building Integrity Programme - BIP*) је, такође, укључио Министарство одбране Србије (2011.) која у њему учествује кроз Процес сарадње министара одбране Југоисточне Европе (*SEDM*). Овај програм, који је усмерен ка проблематици управљања финансијским средствима, материјалним и људским ресурсима, довео је до већем броја међународних тематских радионица, Министарство одбране било је домаћин две међународне тематске радионице одржане у Београду „Интегритет у буџетирању и финансирању одбране”, јуна 2013. године и „Интегритет у ангажовању спољних ресурса и јавно-приватним партнерствима”, јуна 2014. године.

Специфични облици сарадње Републике Србије са НАТО се одвијају и преко Групе Србија-НАТО за реформу одбране, која је обновљена крајем 2006. као наставак ранијег (2005.) заједничког тела Министарства одбране тадашње Србије и Црне Горе - Групе за реформу одбране (*Defence Reform Group, DRG*), са циљевима подршке институционалној сарадњи Србије и НАТО у процесу реформе система одбране, достизање циљева партнерства Процеса планирања и прегледа, ангажовању у Концепту оперативних способности, израда пројеката за решавање специфичних проблема реформе, као и унапређење координације и ефикасности билатералне војне сарадње са НАТО и ЕУ. Војска Србије је, такође, изградила и специфичан механизам сарадње са НАТО – партнерством на терену (*KFOR*) са заједничким задатком изградње мира и безбедности у зонама одговорности, са обе стране административне линије. Програм за унапређење образовања у области одбране (*Defence Education Enhancement Programme – DEEP*), покренута од стране Конзорцијума војних академија и безбедносних института ПзМ, чије седиште се налази у „Дорц Маршал европском центру за безбедносне студије“ у Гармишпартенкирхену (СР Немачка), започео је 2007. године, са циљем да одговори на изазове изградње капацитета партнерских држава у области војног образовања и тренутно се спроводи у 12 земаља, међу којима је и Србија. Од 2014. је покренута реформа наставних планова и програма на свим нивоима студија у српским војно-образовним установама, коју карактерише и усвајање европских и НАТО стандарда у области професионалног војног образовања.

Приступање Програму „Партнерство за мир“ омогућило је приступ бројним комитетима и радним групама НАТО

отвореним за партнере, као форумима за разматрање актуелних питања од значаја за партнерску сарадњу и безбедност евроатлантског региона. Представници Министарства одбране и Војске Србије високог нивоа активно учествују у раду Војног комитета (*ЕАРМС*), Политичког партнерског комитета (*PPS*), Конференције националних директора за наоружање (*CNAD*), Комитета за кодификацију (*AC/135*), Комитета начелника војномедицинских служби НАТО (*COMEDS*), Комитета за стандардизацију (*CS*) и Одбора за консултације, командовање и контролу (*NCZB*). Поред наведеног, српски представници учествују у раду бројних радних група на експертском нивоу, од којих се као најзначајније могу издвојити Радна група Војног комитета за сарадњу (*MCWG/COOP+PfP*), Радна група за кретање и транспорт (*AC/305 M&TG*), Радна група за медицинско збрињавање (*MHC VVG*) и панели који се организују под окруљем НАТО агенције за истраживање и технологију. Учешћем у раду наведених радних тела, обезбеђују се услови за изградњу оперативних способности Војске Србије, достизање интероперабилности оружаних снага и подршку реформи система одбране.

У погледу неширења наоружања Србија је, октобра 2015, ратификовала Споразум УН о трговини наоружањем и донела нови закон о трговини наоружањем и војном опремом. Пријава Србије за приступање Васенарском споразуму о контроли извоза конвенционалног наоружања и робе и технологија дво-струке намене поднета 2008. године још увек није решена. Још увек се чека на ратификацију Додатног протокола уз Споразум о неширењу нуклеарног наоружања.

Србија је наставила да активно учествује у сарадњи са међународним организацијама. Она је у током 2015. преузела председавање Организацијом за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС). Такође, интензивирала је своју сарадњу са НАТО-ом усвајањем Индивидуалног акционог плана партнерства (*Individual Partnership Action Plan, IPAP*) чиме је, последњих година, та сарадња практично и отпочела.³³⁾

33) Влада Републике Србије је 24. фебруара 2011. донела Закључак о покретању процедуре за израду *IPAP*, а Писмо о намери приступања *IPAP*, Министарство спољних послова упутило је НАТО у марту 2011. године. Презентациони документ *IPAP* између Републике Србије и Организације северноатлантског споразума усвојила је Влада 14. јула 2011. године, а интер-ресорна делегација Републике Србије је 25. новембра 2011. представила документ у Бриселу. Након усаглашавања текстуалног и табеларног дела *IPAP* између

Србија је наставила да учествује у цивилним и војним мисијама за управљање кризама у оквиру заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ, посебно *EU NAVFOR ATALANTA*, *EUTM SOMALIA*, *EUTM MALI* и *EUFOR RCA*. Народна скупштина је, јуна 2015, одобрила учешће Србије у операцији *EUMAM RCA*. Поред тога, Србија је учествовала у операцијама УН, посебно *UNIFIL*, *UNOCI*, *MONUSCO*, *UNFICYP*, *UNMIL*, *UNTSO*, *MINUSCO*. Такође је одобрила учешће Србије у следећим операцијама УН за 2015. годину: *MINURSO*, *MINUSMA*, *UNMOGIP*, *UNMISS*, *UNAMIP*, *UNISTA*, *UNDOF*, *MINUSTAH*.

У области одбране, настављени су контакти са Русијом на високом нивоу. Ваздухопловне снаге Србије и Русије одржале су заједничке војне вежбе 2014., а заједно са снагама Белорусије у септембру 2015. године. Ове активности нису промениле политичку оријентацију Србије, која је наставила да подржава територијални интегритет и суверенитет Украјине, укључујући Крим.

Однос Србије према НАТО-у периоду након 2000. показује да се, упркос њеној самопрокламованој војној неутралности, бројне активности у оквиру реформе система одбране одвијају према НАТО стандардима. У оквиру програма „Партнерство за мир“ Србија остварује војну сарадњу са државама НАТО-а, и посебно са САД, а интензитет војне сарадње (нпр. СОФА споразум, споразум о размени обавештајних података са НАТО-ом, војне вежбе и са армијама НАТО-а и са Националном гардом Охаја, за сваки извоз производа војне индустрије тражи се дозвола од САД и др.) у неким случајевима превазилази ниво међународне сарадње многих држава чланица НАТО-а и, чак, оставља утисак о Србији као једној од дисциплинованих чланица Алијансе. Последњих година, упркос једносмерном кретању ка Западу, Србија покушава да, на бази војне неутралности, успостави неку врсту војно-политичке равнотеже, развијајући и војну сарадњу са традиционалним савезником Русијом.

Републике Србије и Организације северноатлантског споразума, Влада Републике Србије је 20. децембра 2014. усвојила предметни документ, док је на Северноатлантском савету усвојен 15. јануара 2015. године.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајагић, М., *Шпијунажа у XXI веку – Савремени обавештајно-безбедносни системи*, Book Marso, Београд, 2008.
- Born H., Leigh, I., *Making Intelligence Accountable: Legal Standards and Best Practice for Oversight of Intelligence Agencies*, DCAF, University of Durham, Parliament of Norway, 2005.
- Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности, зборник (ур. Драган Р. Симић), Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2011.
- Контекст анализа реформе сектора безбедности у Србији 1989-2009, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2011.
- Лазић, Р., *Контрола службе безбедности у Србији*, Академија за националну безбедност, Службени гласник, Београд, 2014.
- Радни документ Европске комисије: Република Србија 2015. Извештај о напретку – Саопштење Комисије упућено Европском Парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона - Стратегија проширења ЕУ; доступно на www.seio.gov.rs/upload/d (24/01/2016).
- Савић, А., „НАТО у Србији – Србија без НАТО-а“, у зборнику *Србија и НАТО – за и против*, АДБ, Београд, 2010.
- Savić, A., „Serbia and NATO: pro et contra“, у зборнику „Србија – безбедносни и институционални изазови“, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Савић, А., Делић, М., Бајагић, М., *Безбедност света - од тајности до јавности*, Институт безбедности, Полицијска академија, ВШУП, Београд, 2002.
- Савић, А., Машуловић, И., *Системи националне безбедности*, ФПМ Бар, 2010.

Andreja Savic, Nenad Djordjevic

EURO-ATLANTIC SECURITY DIMENSION OF SERBIA

Resume

In this paper the Euro-Atlantic security dimension in the example of case study of the Republic of Serbia has been studied. In addition to the introductory part which gives a brief overview of the security sector transformation after the 2000s, the emphasis was placed on the current status and achievements of the security policy of the state and the national security system of Serbia towards both poles of Euro-Atlantic security integration (EU and NATO). In this context, we have considered the relationship of Serbia towards European security integration, both in the field of common foreign and security policy, as well as in the field of internal security of

the Union. The relationship of the state with respect to The North Atlantic Alliance shows significant changes over the past 15 years, which range within the declared military neutrality since 2007.

Key words: *Euro-Atlantic security integration, NATO, EU, national security strategy, military neutrality*

* Овај рад је примљен 22. септембра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

Бобан Р. Милојковић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Александар Б. Илић

Министарство одбране Републике Србије

УТИЦАЈ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ, ПОЛИТИЧКОГ И ПРАВНОГ ОКВИРА ИНФРАСТРУКТУРЕ ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА НА СТАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ*

Сажетак

У раду је разматрана интеракција геопросторних података и система националне безбедности, а затим значај инфраструктуре геопросторних података за економски, привредни, одбрамбено-безбедносни и свеукупни друштвени развој модерне државе. У наредном делу рада извршена је начелна елаборација институционалног, политичког и правног оквира националне инфраструктуре геопросторних података, почев од настанка идеје за успостављање и изградње инфраструктуре геопросторних података (средином деведесетих година 20. века) од глобалног, преко европског, регионалног до националног нивоа. На крају рада дат је тренутни пресек изграђе-

* Истраживање је реализовано у оквиру пројекта „Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације Р. Србије“ под бројем III47015, а као део потпројекта “Ефекти примењене физичке активности на локомоторни, метаболички, психо-социјални и васпитни статус популације полиције Р. Србије” који је финансиран од стране Министарства за науку и технолошки развој Р. Србије – Циклус научних пројеката 2011-2016.

ности националне инфраструктуре геопросторних података и краћа оцена утицаја елаборираних предиктора на стање националне безбедности у Републици Србији.

Кључне речи: национална инфраструктура геопросторних података, INSPIRE директива, интероперабилност и ограничење приступа геопросторним подацима, безбедност Републике Србије

ГЕОПРОСТОРНИ ПОДАЦИ ОД ЗНАЧАЈА ЗА ОДБРАНУ И БЕЗБЕДНОСТ ЗЕМЉЕ

Национална безбедност подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља над становништвом, односно грађанима једне државе. Међутим, национална безбедност укључује и политичке, економске, моралне, социјалне, културне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувек отежавало њену прецизну дефиницију.¹⁾

Национална безбедност данас обухвата безбедност друштва (без обзира на етничко, верско, расно и идеолошко опредељење његових чланова) и безбедност државе, али и њихово партиципирање у међународној и глобалној безбедности. Реч је о извесном стању заштићености њихових виталних вредности и интереса које се оптимизује функцијом војног и цивилног, државног и недржавног сектора националног система безбедности, уз ослањање на видове међународне сарадње у безбедности и на бројне међународне (невладине и међувладине) актере. У заштити националне безбедности учествују субјекти свих нивоа безбедности: појединци, друштво, држава, међународна заједница. Једно од битнијих начела пост-Вестфалског модела националне безбедности јесте и законитост. То подразумева нормираност виталних државних и националних вредности, али и механизма и организација које се старају о безбедности (њихово оснивање, надлежност, послове, овлашћења, одговорност и контролу).²⁾

Савремене студије безбедности су препознале нову безбедносну матрицу која може успешно одговорити глобализова-

1) Радослав Гаџиновић, „Национални идентитет и безбедност модерне државе“, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, Криминалистичко-полицијска академија, бр. 1/2011, стр. 23.

2) Саша Мијалковић, Душан Благојевић., „The basis of national security in international law“, *NBP – Journal of criminalistics and law*, Academy of criminalistic and police studies, 1/2014, p. 67.

ним изазовима и претњама безбедности. То је концепт сарадње у безбедности, који се, према тим истраживањима, може постепено остваривати изградњом поверења на основу реципроцитета, све док се не постигне најискренија сарадња утемељена на поверењу на основу изградње заједничког идентитета.³⁾

Један од могућих облика глобализованог изазова и претњи безбедности је неконтролисани и законски либерализован јавни приступ националним скуповима и хомогеним сервисима геоподатака значајних за инвестиционе пројекте у економски слабије развијеним земљама, затим све присутнија употреба даљинске детекције за глобални мониторинг и картирање Земљине површи и све већи продор савремених геопрограмских производа и услуга, програма и апликација за посматрање планете Земље.

Савремени геотопографски материјали, са становишта инфраструктуре геопросторних података, својеврсни су носиоци података о елементима садржаја геопростора које прикупљају, обрађују, достављају и ажурирају цивилна и војна геодетска служба, органи државне управе, јавна и комунална предузећа, органи локалне самоуправе, али и одређени број приватних предузећа за картографију и геоматику. Савремени геотопографски материјали се израђују у графичком, фотографском, дигиталном, нумеричком и текстуалном облику и чине основу геотопографског обезбеђења система одбране, безбедности и заштите, али и националне инфраструктуре геопросторних података. То значи, да је за најразличитије потребе човека потребно познавати својства, садржај и структуру, начина приступа, заштиту, и могућности разних врста носилаца података о геопростору.⁴⁾

Значај геопросторних података за стваралачку али и деструктивну активност човека данас је велики. Тако на пример, британски стручњаци су дошли до сазнања да је за 85% одлука неопходно имати податке о геопростору.⁵⁾

3) Младен Бајагић, „Разумевање безбедности – од античког времена до савремених приступа“, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, Криминалистичко-полицијска академија, бр. 2/2011, стр. 53.

4) Бобан Милојковић, Велимир Алексић, Саша Кицошев, „Туристичко-картографска визуализација Европског пешачког пута – деонице Е7 на планини Тари“, *Теме*, Универзитет у Нишу, бр. 1/2011, стр. 114.

5) Бобан Милојковић, „Геотопографско обезбеђење употребе јединица полиције у акцијама заштите и спасавања од поплава у мају 2014. године“, *Безбедност*, МУП-а Републике

Носиоци геопросторних података, било да су то аналогне или дигиталне карте са расположивим базама података, сателитски и аерофото снимци, могу да картографски визуелизују појаве, процесе и објекте који су од посебног значаја за одбрану и безбедност земље као што су: војни објекти, грађевински објекти и други објекти надземних и подземних градњи привредних и јавних и комуналних система од посебне важности, објекти који представљају капацитете природних и вештачких склоништа за заштиту становништва, материјалних и културних добара у рату, објекти функционалних система веза, објекти за размештај робних резерви, делови геопростора на којима су вршена истраживања геолошког састава земљишта, геомагнетизма, хидролошких карактеристика терена и параметара речних пловидбених путева надземне и подземне инсталације и др. С тим у вези, справом се поставља питање могућности слободног приступа носиоцима геопросторних података или њиховом коришћењу уз накнаду.⁶⁾

Доношење одлуке да неки ресурси буду широко доступни мора бити разматрано и са правног аспекта. Правни аспект такве одлуке подразумева поред усклађивања и његово усвајање у форми закона. Чак и у случајевима када организације или институције које располажу са подацима желе да их учини широко доступним постоје правне импликације. У неким државама постоје строге законске одредбе које се тичу употребе и објављивања личних података у смислу заштите грађанских слобода. Употреба ресурса који се односе на област јавне и националне безбедности такође је ограничена у готово свим државама. Посебан део правне интероперабилности се односи на права интелектуалне својине која морају бити заштићена на одговарајући начин. Такође се морају имати у виду права интелектуалне својине у области ауторских картограф-

Србије, бр. 3/2014. стр. 12.

- 6) Са становишта инфраструктуре геопросторних података, јавни приступ постоји до нивоа допуштеног законом. Тако на пример, Федерални комитет за географске податке САД (*FGDC*) је овлашћен да развија стандарде у сарадњи са државним и локалним владама, приватним и универзитетским сектором и „до могућег нивоа“ са међународном заједницом. Те стандарде доставља свим субјектима националне инфраструктуре геопросторних података електронским путем и води рачуна о њиховој имплементацији. Законски је даље регулисано финансирање изградње, национални оквир за дигиталне податке, а таксативно су наведене активности које су ослобођене нормативно-правног усаглашавања и односе се на националну безбедност и делатност Министарства одбране, Министарства за енергетику и обавештајне активности Централне обавештајне службе.

ских дела, која због своје актуелности морају бити заштићена на одговарајући начин, ефикасном применом одредби закона.⁷⁾

ЗНАЧАЈ ИНФРАСТРУКТУРЕ ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА

Појам „инфраструктура геопросторних података“ често се користи да означи основни скуп технологије, политике и институционалних споразума чији је циљ лакши приступ просторним подацима.⁸⁾ Инфраструктурно и интероперабилно организовани геопросторни подаци су незамењиви у поступку израде и праћења реализације стратешких пројеката, економског развоја, одбране и безбедности, сваке модерно организоване државе. Бројни садашњи и потенцијални корисници као и широка област примене сами по себи довољно говоре о значају инфраструктуре геопросторних података. Окренута ка корисницима, инфраструктура геопросторних података јесте подршка у великом броју активности, доприноси разумевању појава и олакшава доношење одлука. Уопштено инфраструктура геопросторних података јесте моћан алат који стоји на располагању разним стручњацима за доношење одлука заснованих на стварном стању. Она јесте пример синергије произвођача геопросторних података који деле своје геопросторне податке са другима. Њен допринос није само техничко–технолошки, посматран кроз технологију, стандарде и механизме испоруке података. Инфраструктура геопросторних података подиже институционалну одговорност дефинисану кроз националну информациону политику и обезбеђење финансијских и људских ресурса.⁹⁾

Тражња геопросторних података има узлазни тренд тако да се данас са правом говори о тржишту геопросторних информација. Почетак развоја инфраструктуре геопросторних по-

7) Бобан Милојковић, Никола Иванчевић, Александар Илић, „Право на просторне податке и повреда ауторских права у картографској делатности у Републици Србији“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, бр. 5-6/2011, стр. 153.

8) Александар Илић, Бобан Милојковић, „Принцип интероперабилности у изградњи инфраструктуре просторних података“, *Геодетска служба*, Републички геодетски завод, бр. 114/2011, стр. 48.

9) Александар Илић, *Прилог моделу изградње националне инфраструктуре просторних података на принципу интероперабилности*, Докторска дисертација, Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2010, стр. 42.

датака примарно је окренут ка креирању геопросторних база података па се у том периоду сразмерно велик значај даје институцијама и организацијама које прикупљају геопросторне податаке.

Померањем политичког фокуса из осамдесетих и почетка деведесетих година прошлог века са области људских права на питања енергетске безбедности, одрживог развоја, климатских промена и заштите животне средине, додатно је допринело повећању интереса за развој инфраструктуре геопросторних података. Успостављањем инфраструктуре геопросторних података обезбеђује се брз и једноставан приступ геопросторним подацима свим заинтересованим корисницима, чиме се развија општа економска активност, подржава предузетничка култура, повећава конкурентност, изграђује људски капитал, чува животна средина, итд. Предност развијене инфраструктуре геопросторних података јесте боља организација прикупљених података, брз и релативно неограничен приступ подацима, бржа обрада, више могућности за интерпретацију и картографску визуелизацију прикупљених и обрађених података, а тиме и поузданију анализу.

Данас се индустрија геопросторних података у великој мери заснива на информационо–комуникационим технологијама и могућностима дводимензионалног, тродимензионалног и све више на могућностима четвородимензионалног моделовања (приказ геопросторних ентитета помоћу координата x , y и z са додатком временске димензије) у функцији различитих анализа, симулације и визуелизације.–

Веб–технологија и ниске цене информационо комуникационе опреме заједно са инфраструктуром геопросторних података омогућавају свима, чак и онима без специјализованих знања, комуникацију и коришћење геопросторних података.

Инфраструктура геопросторних података истиче мултидисциплинарну природу геоинформационе науке и практичну потребу за уравнотеженим приступом и сарадњом свих дисциплина. Она комбинује знања инжењерске и сателитске геодезије, географије, картографије, тематске топографије, информатике, фотограметрије, даљинске детекције, просторног планирања, статистике, права и јавне политике, као и других сродних дисциплина.

Инфраструктура геопросторних података јесте један од најперспективнијих информационих система, имајући у виду огромне могућности и широку примену. Да би инфраструктура геопросторних података постигла своју пуну функционалност и био искоришћен њен пун потенцијал мора се посветити пажња свим компонентама система и поред тога ангажовати на подизању географске свести и образовног нивоа корисника, али и безбедносне културе доносиоца одлука на свим нивоима.

10)

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ И ПОЛИТИЧКИ ОКВИР НАЦИОНАЛНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА

Национална инфраструктура геопросторних података (НИГП) представља својеврсну симбиозу геоинформационих технологија, политике, стандарда, процедура, услуга и људских ресурса потребних за ефективно и ефикасно прикупљање, обраду, размену и унапређење употребе геопросторних података, а самим тим и успостављање е—управе.

Изградња националне инфраструктуре геопросторних података је сложен политички, правни и технички пројекат у директној вези са изградњом информационог друштва заснованог на знању и визији. Информационо друштво подразумева модернизацију државне управе која између осталог подразумева и стварање е—управе значајно ослоњене на геопросторне податке и информационо—комуникационе технологије. Све већи интерес друштва и сваког појединца за праћењем стања у економији, безбедности, заштити животне средине, уштеди енергије итд., захтева нов приступ у коришћењу геопросторних података. Национална инфраструктура геопросторних података спада у групу стратегијских информационих система који би требало да постоје у свакој држави, пре свега ради бржег и одрживог економског развоја. Може се рећи да је национална инфраструктура геопросторних података најважнија карика у хијерархијском моделу инфраструктуре геопросторних података. На нивоу ње успоставља се институционални оквир као кључна компонента за организацију, финансирање, коор-

10) Исто, стр. 43-44.

динацију и контролу инфраструктуре геопросторних података. Свака национална инфраструктура геопросторних података јесте различита и зависи од степена цивилизацијског развоја друштва, привредне реалности, националних амбиција и приоритета.¹¹⁾

Институционални оквир и политика су компоненте усмерене на институције које доносе одлуке о томе каква би инфраструктура геопросторних података требала бити развијена и које институције су носиоци успостављања партнерских односа између јавног и приватног сектора у процесу њене изградње. Изградња инфраструктуре геопросторних података подразумева учешће великог броја субјеката, од државне управе преко произвођача геопросторних података, не владиних организација, установа, предузећа, удружења све до индивидуалних корисника. Почетком деведесетих у владама многих држава је сазрело схватање о неопходности изградње инфраструктуре геопросторних података, а од пре неколико година то схватање је заживело и у српском националном оквиру.

Успостављање и развој инфраструктуре геопросторних података је у многоме условљен почетним иницијативама, политичким и административним капацитетима сваке државе која би требало да дефинише место националног тела за купљање података, да одреди тело које ће руководити развојем, успостави систем одговорности и партнерског односа између произвођача и корисника геопросторних података. Велики број субјеката који учествују у успостављању и одржавању инфраструктуре геопросторних података и сложени проблеми организационе природе захтевају политичко лобирање, културу договарања и заједничког рада. Претпоставка за успешно функционисање тако сложеног система јесте институционални и законски оквир усклађен са европским стандардим. Институционални оквир обезбеђује законску регулативу, хармонизацију и координацију заједничких активности свих субјеката, политичку подршку и сламање отпора у појединим институцијама, транспарентност у раду и финансијску подршку, јасно дефинисане надлежности и начин сарадње субјеката националне инфраструктуре геопросторних података, а нарочито надлежности институција које генеришу и одржавају конкретне сетове геопросторних података. Сама законска регулатива

11) Исто, стр. 44.

обично обухвата заштиту ауторских права, лиценцирање, образовање, законске аспекте дистрибуције геопросторних података, односно ограничења у приступу (безбедносни аспект), регулациона тела и слично.

Да би се кренуло у реализацију пројекта националне инфраструктуре геопросторних података морају бити испуњени одређени предуслови. Ти предуслови се односе на визију и спремност стручне јавности да се укључи у њену изградњу, на политичку вољу да се законодавно, организационо и финансијски подржи сам пројекат, и мора постојати развијена рачунарскотелекомуникациона мрежа. Политички лидери са визијом, спремни да схвате општи интерес, јесу кључни субјекти за стварање институционалног оквира. Колико велик је значај институционалног оквира и политике за успостављање националне инфраструктуре геопросторних података, најбоље говори чињеница да је у САД 1994. године она успостављена извршном наредбом америчког председника.

Учешће великог броја државних, јавних и приватних субјеката у изградњи националне инфраструктуре геопросторних података неминовно намеће потребу политичке подршке, институционалног организовања и законског оквира. Досадашња искуства указују да је неопходно законом установити или овластити институцију одговорну за развој и одржавање националне инфраструктуре геопросторних података. Тако је у САД за координацију развоја националне инфраструктуре геопросторних података на нивоу федералне владе одговоран Федерални комитет за географске податке (*FGDC*) којим председава министар унутрашњих послова или његов помоћник, а сваки субјекат националне инфраструктуре геопросторних података има у *FGDC*-у положај на политичком нивоу. Са федералног нивоа упућују се захтеви државним и локалним владама (администрацији) за развој и спровођење иницијатива у вези са националном инфраструктуром геопросторних података. Наредбом је успостављена и национална институција за понуду и потражњу геопросторних података, слично берзи на тржишту капитала.¹²⁾

Наредба америчког председника била је подстицај за изградњу инфраструктуре геопросторних података у целом

12) Исто, стр. 45.

свету. Посебно поучни су примери изградње националне инфраструктуре геопросторних података у Аустралији и Немачкој. У оба случаја у изградњу националне инфраструктуре геопросторних података директно су укључени премијери тих држава.

При изградњи националне инфраструктуре геопросторних података посебну пажњу потребно је посветити стварању услова за либерализацију тржишта геопросторних података. Класичне, више или мање развијене, инфраструктуре геопросторних података окренуте су ка подацима као основном производу, док савремени концепт у први план ставља корисника геопросторних података. Трошкове изградње савремене националне инфраструктуре геопросторних података могуће је проценити са релативно високом тачношћу, док је знатно теже новчано проценити користи које она доноси. Тешко је новчано изразити вредност великог броја различитих услуга, учешће геопросторних података у доношењу одлука и раду корисника који употребом геопросторних података стварају даља побољшања и додатну вредност у својим организацијама преносећи позитивне помаке на читаво друштво. Модел финансирања треба да узме у обзир интерес приватног сектора и свеукупне односе између јавног и приватног, као снажне полуге развоја националне инфраструктуре геопросторних података. Брз приступ Интернету највећег дела становништва по ниским ценама, првенствено преко телефонских линија, каблова, али и преко бежичне технологије (нпр. 3G мобилних телефона), јесте значајан технички предуслов за успостављање националне инфраструктуре геопросторних података. Развој Интернета и *online* технологије створио је услове за изградњу физичко и функционално хармонизоване инфраструктуре геопросторних података, базиране на моделу дистрибуираних база података. Национална инфраструктура геопросторних података треба да обезбеди чување података о геопростору, њихову доступност и одржавање на одговарајућем нивоу, могућност комбиновања геопросторних података из различитих извора и њихово дељење између корисника и апликација. Подаци прикупљени на једном нивоу власти треба да се деле са другим административним органима, а откривање и приступ расположивим геопросторним подацима, процена њихове употребне вредности и услова

за коришћење треба да буде брзо и лако.¹³⁾ За такав концепт инфраструктуре геопросторних података од изузетне важности је примена стандарда у области геоинформатике.

ПРАВНИ ОКВИР НАЦИОНАЛНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА

Међу најважнијим европским прописима који обезбеђују механизме и инструменте потребне за унапређење одлучивања, развој и спровођење политике и прописа у области геоинформација је *INSPIRE* директива (*Infrastructure for Spatial Information in the European Community – INSPIRE*). Директива 2007/2/ЕС Европског парламента и Савета од 14. марта 2007. године о успостављању инфраструктуре геопросторних информација у Европској унији објављена је у Службеном листу Европске уније 25. априла 2007. године и ступила на снагу 15. маја 2007. године.¹⁴⁾

Директива има за циљ успостављање инфраструктуре хармонизованих геопросторних података у Европској унији за потребе подршке политици и активностима које могу имати директни или индиректни утицај на животну средину са становишта геоинформација.

INSPIRE директива се односи на геоподатке који су:

- у подручју на којима држава чланица има или спроводи своју јурисдикцију;
- у електронском (дигиталном) облику;
- у поседу државних органа (или се држе у име државних органа), као и који се користе од стране државних органа за потребе обављања њихових јавних задатака, што се под одређеним условима може односити и на просторне податке у поседу физичких и правних лица, а не искључиво државних органа;
- у вези са једном или више просторних тема ближе описаних у анексима директиве.

13) Исто, стр. 46.

14) *Преглед стања правне регулативе у области геоподатака*, Републички геодетски завод, Београд, 2012. године, стр. 5.

Иако је обавезујућа искључиво за земље чланице Европске Уније, стратешки циљ је укључивање *INSPIRE* директиве у српски правни систем, имајући у виду опредељеност Републике Србије ка приступању Европској унији и значај геопросторних података у савременом друштву. То је исказано и кроз одредбу члана 160. став 5. *Закона о државном премеру и катастру*, којом је прописано да се национална инфраструктура геопросторних података оснива и одржава у складу са *INSPIRE* директивом и другим стандардима.

У уводном делу директиве наведено је да инфраструктуру за просторне податке у државама чланицама треба успоставити на такав начин:

- да се подаци на најадекватнијем нивоу складиште, дистрибуирају и одржавају;
- да је могуће комбиновати геопросторне податке из различитих извора широм Заједнице на конзистентан начин, као и да је већем броју корисника и апликација омогућена њихова размена;
- да је могућа размена геопросторних података прикупљених на једном нивоу државне управе између више разних државних институција;
- да се приступ геопросторним подацима не ограничава на начин који би спречио њихово интензивно коришћење;
- да је могуће пронаћи доступне геопросторне податке, да се омогући процена њихове погодности намени и да је могуће сазнати услове за њихово коришћење.¹⁵⁾
- Поред наведеног директива предвиђа и следеће:
- да имплементација националних инфраструктура требало би да буде прогресивна и, у складу са тим, различитим темама просторних података треба доделити различите степене приоритета (став 14.);
- да у циљу помоћи интегрисању националних инфраструктура, државе чланице треба да обезбеде приступ својим инфраструктурама преко геопортала Заједнице, којим управља Комисија, као и преко свих приступних тачака за које саме одлуче да их воде (став 20.);

15) Исто, стр. 6.

- да јавне институције морају имати неометан приступ релевантним сервисима геопросторних података у спровођењу својих јавних задатака (став 22.).

Прописано је да свака држава чланица мора усвојити мере за дељење скупова и сервиса геопросторних података између њених органа, а ради обављања послова из свог делокруга који могу имати утицаја на животну средину. Такође, државе чланице могу јавним институцијама које пружају скупове и сервисе јавних података омогућити да лиценцирају и/или захтевају плаћање од јавних органа или институција и тела Заједнице која користе ове сетове и сервисе геопросторних података. Све ове накнаде и лиценце морају бити у потпуности усклађене са општим циљем омогућавања дељења сетова и сервиса просторних података међу јавним институцијама.

Теме геопросторних података обухваћене директивом разврстане су по анексима према приоритетима за доношење правила за хармонизацију и имплементацију:

Европска унија је последњој деценији усвојила бројне законске оквири у циљу заштите и очувања животне средине. Седми Програм заштите животне средине ЕУ којим се имплементира Европска политика заштите животне средине је идентификовао приоритетне циљеве и утврдио да примена *INSPIRE* Директиве ЕУ представља један од инструмената за постизање циљева у областима који су дефинисане као приоритети.

Имплементација *INSPIRE* Директиве омогућава ефикаснију размену геопросторних података на националном нивоу и у области прекограничне сарадње и њихово ефикасније коришћење. То захтева ефикасну сарадњу свих јавних институција и висок ниво законске и техничке компатибилности, што се и спроводи у оквиру јединственог дигиталног тржишта ЕУ.

У Републици Србији, Уставом, законима и другим позитивним правним прописима регулисани су међусобни односи државних и других органа који се између осталог односе и на размену геоподатака између државних и других органа и као и на обавезу међусобне сарадње.

У оквиру *Закона о државном премеру и катастру* дефинисано је поглавље којим се ствара легална основа за успостављање националне инфраструктуре геопросторних података у Србији, при чему су транспоноване поједине одредбе *INSPIRE* директиве. *Закон о државном премеру и катастру*

ступио је на снагу у септембру 2009. Законом су дати основни елементи правног оквира за оснивање националне инфраструктуре геопросторних података кроз дефинисање субјеката, садржине и коришћење података, метаподатака, скупова и сервиса метаподатака и оснивање националног геопортала, ограничења приступу скуповима и сервисима геоподатака, органа националне инфраструктуре геопросторних података и овлашћења (Савет националне инфраструктуре геопросторних података и радне групе). Основна улога Савета је да руководи креирањем институционалног и техничког оквира за успостављање заједничке геоинформационе инфраструктуре на националном нивоу, кроз формулисање јасних смерница и средстава за остварење тог циља. Улога радних група је операционализација тематских питања за поједине области као што су техничка инфраструктура, стандарди, метаподаци и геопросторни подаци, сарадња између учесника, правни оквир, финансијски модели, истраживање, образовање и сл.

Стратегија успостављања инфраструктуре просторних података у Републици Србији за период 2010. до 2012. године („Сл. гласник РС“, бр. 81/10) дефинише активности и мере који ће у наредном периоду водити ка креирању српске инфраструктуре која омогућава размену квалитетних скупова геопросторних података и сервиса заснованих на сарадњи између учесника за потребе јавног сектора, привреде и јавности уопште. Стратегија је усвојена 28.10.2010. године од стране Владе Републике Србије. Циљ стратегије је дефинисање смерница за све укључене стране да креирају националну инфраструктуру за лако претраживање, преглед и размену геоинформација, која је истовремено део европске инфраструктуре и чини битан допринос развоју е-управе.¹⁶⁾

Из наведеног произилази да је Уставом и законима гарантован приступ подацима који су у поседу државних и других органа, као и да је генерална политика усмерена ка томе да подаци буду јавно доступни у дигиталном облику.

Међутим, у пракси је приметан већи број проблема у поступку размене геоподатака између државних и других органа. Иако је појединим законима успостављена обавеза за поједине државне и друге органе да воде одговарајуће базе и регистре геоподатака у дигиталном облику чињеница је да се услед

16) Ненад Тесла, и др., „НИГП активности ка INSPIRE у Србији“, *Геодетска служба*, Републички геодетски завод, бр. 115/2012, стр. 6.

низа околности (недостатак средстава, техничких могућности, стручног кадра...) такви регистри не воде, или да су, ако се воде, у једном већем броју случајева геоподаци непоуздани или неажурни.

Даље је приметно да услед низа разлога (преклапање надлежности, непрецизност или неажурност геоподатака...) често долази до тога да већи број државних и других органа прикупља геоподатке који се односе на исту материју, чиме се непотребно дуплирају трошкови, као и да услед недостатка регулативе о стандардима прикупљени геоподаци често нису подесни за размену и вишеструко коришћење.

Највећу препреку у размени геоподатака најчешће представља политика цена геоподатака државних и других органа, односно превисоко одређена висина накнаде за коришћење геоподатака. Ово доводи до тога да државни и други органи не прибављају потребне геоподатке од других надлежних државних и других органа, већ исте прибављају на скупљи начин, у неким случајевима и на начин да самостално прикупљају потребне геоподатке, иако им исто не улази у делокруг рада.

Такође, чак и у случајевима да државни или други орган има обавезу да достави податке без плаћања накнаде, у пракси долази до проблема с обзиром да у већини случајева нису прописани рокови у којима је потребно исто да се уради, не постоје опште прихваћени стандарди, техничке могућности, односно одговарајући сервиси, а у неким случајевима и присутна је и самовоља појединих руководиоца и слично.

Поред свега овога, приметно је да и даље постоји одређени отпор државних и осталих органа према отварању и дељењу података, односно недостатак фактичке сарадње. Све ово доводи до тога да се размена геоподатака у пракси не одвија систематски, већ зависи од случаја до случаја. Неспорна је чињеница да тренутно стање у области размене геоподатака није на задовољавајућем нивоу и да се намеће потреба другачијег приступа који ће довести до креирања новог модела сарадње између државних и других органа.

Након доношења *Закона о државном премогу и катастру* и иницијативе за успостављање националне инфраструктура геопросторних података приметно је побољшање у поступку успостављања боље комуникације и сарадње између државних и других органа, што представља охрабрујући, али тек почетни корак у њеном даљем развоју. Даљи изазов јесте креирање

новог модела сарадње који би представљао налажење баланса између прогресивних идеја садржаних у *INSPIRE* директиви, и реалних могућности (правни оквир, финансијско-техничке могућности, стручни кадар и др.).

Да би се ово постигло потребан је поред осталог и одговарајући правни оквир.

Неопходно је доношење одговарајућих прописа којима би било уређено питање надлежности и начина размене геопросторних података између државних и других органа у складу са начелима *INSPIRE* директиве, што је предвиђено Законом о државном премеру и катастру. Само транспоноване *INSPIRE* директиве у српски правни систем представља и обавезу обзиром на опредељеност Републике Србије ка чланству у Европској унији и самим тим потребе да се хармонизације национално законодавство са европским.¹⁷⁾ Управо стога, Савет националне инфраструктуре геопросторних података изradio је Предлог закона о националне инфраструктуре геопросторних података који преноси се у национално законодавство Директива Европске Уније 2007/2/EЗ - *INSPIRE*.

Такође је потребно покренути иницијативу за дефинисање и закључивање споразума о размени, приступу и коришћењу геоподатака између државних и других органа, што је предвиђено чланом 16. став 4. Закона о државном премеру и катастру.

Споразумима би били дефинисани:

1. права и обавезе субјекта националне инфраструктуре геопросторних података;
2. начин размене геоподатака (рокови, техничка питања...);
3. одређивање висине накнаде за коришћење геоподатака (уколико је иста предвиђена законом или другим актима);

17) У склопу учешћа у раду Преговарачке групе 27 за животну средину и климатске промене, Савет и радне групе националне инфраструктуре геопросторних података реализоване су следеће активности: представљен је предлог начина рада у погледу припреме пост скрининг докумената на захтев Европске комисије након билатералног скрининга; припремљен је прилог за састанак Одбора за спровођење Споразума о стабилизацији и придруживању о статусу транспозиције *INSPIRE* директиве и приоритетних активности за имплементацију; припремљени су пост скрининг документа за *INSPIRE* директиву за потребе реализације обавеза Преговарачке групе 27 – сектор за хоризонтално законодавство (стратешки и институционални оквир; статус имплементације и планирани пројекти; рокови и трошкови имплементације; препреке и комплексност имплементације).

4. дефинисање стандарда за геоподатке (чиме би се била омогућена интероперабилност);
5. ауторска права и
6. остала релевантна питања, где је свакако и питање националне безбедности.

Закључивање и спровођење споразума би у пракси довело до тога да државни и други органи под унапред дефинисаним условима прибављају потребне геоподатке, да на једном месту преко националног геопортала¹⁸⁾ имају увид у доступне релевантне геоподатке, што би у крајњем исходу значило и стварање предуслова за боље и ефикасније одлучивање о питањима из своје надлежности. Исти процес би даље довео и до ширења свести о значају геоподатака и могао би да представља битан фактор у даљем дефинисању државне политике у овој области кроз адекватно финансирање прикупљања геоподатака.

ИНФРАСТРУКТУРА ГЕОПРОСТОРНИХ ПОДАТАКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И СТАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Сагласно европским стандардима ограничење у приступу, у смислу услуга које омогућавају тражење сетова геопросторних и безбедносних података, као и услуга базираних на садржају одговарајућих метаподатака и приказа садржаја ме-

18) Иницијални геопортал „Геосрбија“, као улазна тачка за преглед и размену дистрибуираних геопросторних података и сервиса под окриљем националне инфраструктуре геопросторних података, пуштен је у рад 27. новембра 2009. године. На тај начин, преко Интернета је омогућен је јавни приступ сервисима претраживања и прегледа за ограничени број метаподатака, сетова геопросторних података и сервиса из надлежности Републичког геодетског завода и из званичних регистара других државних институција. Геопортал је доступан на адреси www.geosrbija.rs и састоји се од три главне стране: полазна, преглед метаподатака и преглед геоподатака и сервиса. Страна за преглед метаподатака омогућава претраживање метаподатака по кључним речима и преглед пронађених метаподатака. Метаподаци се могу односити на скупове геопросторних података који су доступни на геопорталу за увид, као и за податке који нису објављени на геопорталу, али могу описати и пружити више информација заинтересованим корисницима. Такође, на порталу постоје линкови ка веб странама споразумних страна, међународним пројектима, другим геопорталима (могућ је приступ геопорталима следећих земаља: Норвешка, Шведска, Немачка, Швајцарска, Француска, Пољска, Чешка, Словенија, Хрватска, Република Српска, Македонија и Црна Гора). Важно је нагласити да целокупан интерфејс геопортала има вишејезичку подршку за српски и енглески језик. Више о томе: Ненад Тесла и др., „НИГП активности ка INSPIRE у Србији“, *Геодетска служба*, Републички геодетски завод, бр. 115/2012, стр. 7-8.

таподатака, предвиђа се за случајеве када би такав приступ утицао на међународне односе, јавну безбедност и националну одбрану. Ограничење на услуге увида, преузимања, трансформације и активирања других услуга за безбедносне и геопросторне податке су предвиђена *INSPIRE* директивом уграђене су и у националном законодавству, при чему је по први пут створен оквир за оснивање националне инфраструктуре геопросторних података и транспоновање *INSPIRE* директиве у правни систем Републике Србије. Између осталог, тиме су створени услови за спречавање потенцијално негативног утицаја на националну безбедност. Наиме, члан 165. *Закона о државном премеру и катастру* („Службени гласник РС“, бр. 72/09 и 18/10) предвиђа да јавни приступ скуповима и сервисима геоподатака може бити ограничен ако би такав приступ неповољно утицао на:

1. поверљивост поступака јавних институција где је поверљивост уређена законом;
2. међународне односе, јавну сигурност и националну одбрану;
3. вођење судских поступака, способност појединца да има праведан процес или способност јавне институције да спроводе истрагу кривичне или прекршајне природе;
4. поверљивост комерцијалних, индустријских, статистичких и пореских информација, где је таква поверљивост прописана законом;
5. права интелектуалне својине;
6. поверљивост личних података или досијеа који се односе на физичко лице, ако то лице није дало пристанак за откривање информација, а где је таква поверљивост прописана законом;
7. заштиту животне средине на коју се информације односе.

Са друге стране, поједине институције и политичке структуре успостављање националне инфраструктура геопросторних података могу да доживе као узнемиравајући фактор који нарушава њихове тренутне позиције или је у супротности са њиховим схватањем националне безбедности и државног суверенитета. У таквој ситуацији држава би требало да предузме

потребне мере како би се предупредили практични проблеми дељења геопросторних података када они контролисано доприносе економском и привредном развоју, очувању и заштити животне средине, заштити људи материјалних и културних добара у ванредним ситуацијама изазваних техничко-технолошким несрећама и елементарним непогодама који имају велики и трагични утицај по друштво, нарушавају уобичајене начине живота, ометају економске, културне, а понекад и политичке услове живота и успоравају развој заједнице.¹⁹⁾

Отпор лакшем приступу и размени геопросторних података може да буде мотивисан тежњом да се задржи монопол и спречи транспарентност у раду. Показало се да је кључна компонента за успешну реализацију овако сложеног пројекта политичка воља за мобилисањем расположивих капацитета. Политичка воља ствара маневарски простор за лидерство и стратешко размишљање, за превазилажење разлика у мишљењу и помирењу интереса бројних субјеката који учествују у читавом процесу. Чињеница да је инфраструктура геопросторних података стратегијски интерес који води ка остварењу појединачних интереса звучи једноставно, али је прави изазов у многим државама убедити администрацију да је развој смисао њиховог постојања. Често се јавља и проблем да већи број организација (институција) полажу искључиво право на њен развој и имплементацију. Ефикасно умрежавање свих субјеката у изградњи националне инфраструктуре геопросторних података је веома битно. Умрежавање није само техничка мера, него и друштвени процес, у коме људи са различитим мандатима заједно проналазе решења прихватљива за све учеснике у процесу, али и брину о безбедности заједнице.

Стога су надлежни органи националне инфраструктуре геопросторних података Републике Србије покренули иницијативу за даљу усклађеност националног законодавства са европским, али уз поштовање националних интереса на пољу одбране и безбедности и у складу са материјалним могућностима друштва. Та иницијатива је резултирала изградом *Предлога закона о националне инфраструктуре геопросторних података*, као и реализацијом више пројеката чији је циљ унапређење

19) В. Цветковић, Б. Милојковић, Д. Стојковић, „Геопросторна и временска дистрибуција земљотреса као природних катастрофа“, *Војно дело*, Министарство одбране Републике Србије, бр. 2/2014, стр. 167.

изградње националне инфраструктуре геопросторних података (надogradња и имплементација Националног геопортала (развој софтвера), израда стратегије, бизнис модела и имплементационог плана за период 2017-2021. година).

Потребно је обратити пажњу и на друге међународне програме који се директно или индиректно односе и на инфраструктуру геопросторних података Републике Србије, или програме из разматране проблематике у којима партиципирају надлежне државне институције као што је Републички геодетски завод. Ти програми непосредно доприносе бољем економском и безбедносном позиционирању Србије у региону. Наиме, обезбеђење релевантних извора за Глобалну и Европску инфраструктуру геопросторних података отвореног приступа и размене интероперабилних података у сфери заштите животне средине (надзор и рано упозоравања на елементарне непогоде, надзор над природним ресурсима, шумски, морски, обалски и поларни мониторинг, процена ризика геохазарда, мониторинг квалитета ваздуха и прогнозирање, тематско картирање Земљине површи и праћење урбаног развоја). Ови циљеви су подржани у протеклих две деценије низом програма. Као најзначајнији програми истичу се глобални мониторинг животне средине и безбедности (eng. *Global Monitoring for Environment end Security – GMES*) и програм глобалне картографске иницијативе (*Global Map*). Основу наведених програма чини најсавременија технологија даљинске детекције, односно „опажачки капацитети“ као што су: радари високе резолуције, мултиспектрални сателитски снимци високе резолуције, капацитети за мониторинг копна и светског океана, атмосферски геостационарни мониторинг и ниско-орбитни атмосферски мониторинг.²⁰⁾

Потребно је указати и на активности асоцијације европских националних картографских и катастарских институција EuroGeographics, која организује израду производа о геопростору на европском нивоу (*EuroRegionalMap*, *EuroGlobalMap*, *EuroBoundaryMap* и *SBE State Boundary*) ба-

20) Бобан Милојковић, Драган Млађан, „Национална инфраструктура геопросторних података“, *Култура полиса*, посебно издање I, Култура – Полис Нови Сад, Институт за европске студије Београд и Криминалистичко-полицијска академија Београд, бр. 18/2012, стр. 468-469.

зираних на званичним националним подацима земаља чланица међу којима је и Србија.

Такође, значајан је и пројекат ELF (*European Location Framework*). ELF представља европску платформу за геопросторне податке кроз коју ће корисници широм Европе имати лак приступ геопросторним подацима, што је од великог значаја за инвеститоре, а самим тим ће се подстаћи привредни развој укључених земаља, међу којима је и Србија. У почетној фази ће бити доступни подаци неколико европских катастарско-картографских институција, док ће се касније проширивати и са новим подацима из других извора. Корисници ће приступати поузданим картама и геоинформацијама из званичних извора за целу Европу.

Дакле област поверљивости, тј. чувања геопросторних података значајних за одбрану и безбедност земље свеобухватно је нормирана прописима који предвиђају посебне мере безбедности или посебно уређују област инфраструктуре геопросторних података, картографске делатности и снимања националног геопростора. У Републици Србији недостају подзаконски акти који ближе уређују област ангажовања страних држављана и компанија у комерцијално-пропагандним, научним и развојним истраживањима. Истраживања националног простора као што су истраживања лежишта минералних сировина, изградња инфраструктурних и привредних објеката, или пројекти попут *Google Maps* и *Google Street View* нису прецизно законом дефинисани.

Постојећи институционални и правни оквир националне инфраструктуре геопросторних података поред наведених недостатака, не утиче у већој мери неповољно на стање националне безбедности, односно не представља изазов, ризик и претњу која значајније угрожава наше друштво. Доградњом институционалног и правног оквира националне инфраструктуре геопросторних података, створиће се услови да национална инфраструктура геопросторних података доприноси очување безбедности државе у складу са начелима правног поретка и усвојеним стратегијско-доктринарним опредељењима.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајагић, Младен, „Разумевање безбедности – од античког времена до савремених приступа“, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, Криминалистичко-полицијска академија, бр. 2/2011.
- Гађиновић, Радослав, „Национални идентитет и безбедност модерне државе“, *НБП – Журнал за криминалистику и право*, Криминалистичко-полицијска академија, бр. 1/2011.
- Илић, Александар, *Прилог моделу изградње националне инфраструктуре просторних података на принципу интероперабилности*, докторска дисертација, Природно-математички факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2010.
- Илић, Александар, Милојковић, Бобан, „Принцип интероперабилности у изградњи инфраструктуре просторних података“, *Геодетска служба*, Републички геодетски завод, бр. 114/2011.
- Мијалковић, Саша, Благојевић, Душан, „The basis of national security in international law, *NBP – Journal of criminalistics and law*, Academy of criminalistic and police studies, 1/2014.
- Милојковић, Бобан, Алексић, Велимир, Кишошев, Саша, „Туристичко-картографска визуализација Европског пешачког пута – деноице Е7 на планини Тари“, *Теме*, Универзитет у Нишу, бр. 1/2011.
- Милојковић, Бобан, Иванчевић, Никола, Илић, Александар, „Право на просторне податке и повреда ауторских права у картографској делатности у Републици Србији“, *Правни живот*, Удружење правника Србије, бр. 5-6/2011.
- Милојковић, Бобан, Млађан, Драган, „Национална инфраструктура геопросторних података“, *Култура полиса*, посебно издање I, Култура – Полис Нови Сад, Институт за европске студије Београд и Криминалистичко-полицијска академија Београд, бр. 18/2012.
- Милојковић, Бобан, „Геотопографско обезбеђење употребе јединица полиције у акцијама заштите и спасавања од поплава у мају 2014. године“, *Безбедност*, МУП-а Републике Србије, бр. 3/2014.
- Преглед стања правне регулативе у области геоподатака*, Републички геодетски завод, Београд, 2012, доступно на: http://www.rgz.gov.rs/web_preuzimanje_datoteka.asp?LanguageID=1&FileID=683, 09/09/2016.
- Тесла, Ненад, и др., „НИГП активности ка *INSPIRE* у Србији, Републички геодетски завод“, *Геодетска служба*, Републички геодетски завод, бр. 115/2012.
- Цветковић, В., Милојковић, Б., Стојковић, Д., „Геопросторна и временска дистрибуција земљотреса као природних катастрофа“, *Војно дело*, Министарство одбране Републике Србије, бр. 2/2014.

Boban R. Milojkovic, Aleksandar B. Ilic

**EFFECT OF INSTITUTIONAL, POLITICAL AND
LEGAL FRAMEWORK ON INFRASTRUCTURE
SPATIAL DATA FOR EXPORT STATUS OF NATIONAL
SECURITY**

Resume

The paper deals with the interaction of geospatial data and national security system, and the importance of spatial data infrastructure for economic, commercial, defense and security, and overall social development of modern states. The principled elaboration of institutional, political and legal framework of the national spatial data infrastructure was performed, ranging from the idea of establishing and building the geospatial data infrastructure from the global via the European, regional to national level. At the end of the paper, the current cross-section of the development of the national infrastructure of geospatial data is given, as well as and the brief assessment of elaborate predictors impact on the state of national security in the Republic of Serbia. Besides the shortages mentioned above, the existing institutional and legal framework of the national spatial data infrastructure in Serbia does not affect the state of national security adversely to a greater extent. In accordance with the INSPIRE directive the Republic of Serbia launched an initiative for the further harmonization of national legislation with the EU in the field of spatial data infrastructure, especially taking the national interests on issues of defense and security into account, and in accordance with the material possibilities of society. The result of this initiative is the Draft of law on national geospatial data infrastructure, as well as the realization of several projects that aim to improve the construction of a national spatial data infrastructure. The acceptance of the INSPIRE directive is the result of the present of the geographical awareness at high political level of the Republic Serbia, and the understanding that the large number of customers should get an easy and efficient access to the geographic information. The integration of the national infrastructure in the INSPIRE will be realized through access to the same infrastructure across the European Union geo-portal. The INSPIRE geo-portal

is a Web site that provides access to the services. Limitation in access, to the services in terms of disclosure that allows searching of spatial data sets and services in the meaning of the content of suitable metadata and display metadata content, predict for cases where such an approach would affect to the international relations, public security and national defense.

Key words: *national geospatial data infrastructure, INSPIRE directive, interoperability and access restrictions spatial data, the security of the Republic of Serbia²¹⁾*

* Овај рад је примљен 10. октобра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

Милош Кнежевић

Институт за политичке студије, Београд

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ НА ТЕМЕЉУ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА: ПРОСТОРНЕ ДИМЕНЗИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ*

Сажетак

Безбедност је постала једна од средишњих преокупација у индивидуалном и колективном животу грађана. Као пожељно људско и друштвено стање безбедност очитује заједнички услов и потребу, вредност и циљ. Снажно ширење потребе за успостављањем и очувањем безбедног живота резултирало је експанзијом различитих врста безбедносних процедура, планова, пројекција, стратегија... У политичком и правном систему Србије документ Стратегија националне безбедности Републике Србије има темељни значај. По мишљењу аутора веродостојни одговори на безбедносне дилеме нису могући без критичког приступа путем кога се тумаче и разумевају изазови, ризици, опасности и угрожавања безбедности Републике Србије. У односу унутрашњих и спољашњих чинилаца не/безбедности аутор је фокусирао низ просторних димензија које се испостављају као неизбежне у пропитивању актуелног и истопријског хронотопа српског народа и Србије. У спољашње безбедносне димензије релационог положаја Србије спадају: глобални односи или Свет; континентални односи или Европа, коју чине Европска унија и руски и турски део Евроа-

* Овај рад је настао као резултат делатности на научном пројекту бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

зије; макрорегионлани балкански односи; ексјугословенски, тј. јужнословенски простор; међусрпски односи српског народа у три државе: Србије, Црне Горе, Републике Српске и Срба у Хрватској, и; нерешени геополитички и међународноправни случај АП Косова и Метохије, на којој је проглашена албанска држава коју Србија не признаје као такву.

Кључне речи: безбедност, ризици, претње, безбедносна дилема, протроне димензије националне безбедности

Вредности безбедности, те безбедносни идеали и стања успостављају се, бране и чувају разним начинима и средствима на широкој скали, од добровољног усвајања и пристанка до кршења отпора и драстичне примене силе. Безбедност, дакле, није природно, унапред осигурано друштвено и политичко стање, већ лабилно стање равнотеже и опште добро о којем је неопходно непрестано бринути, репродуковати га и штитити.

У базичном документу система националне безбедности *Стратегија националне безбедности Србије* претпостављају се сва четири битна безбедносна аспекта: индивидуална, тј. лична безбедност грађана; социјална безбедност; безбедност државе и национална безбедност. У *Стратегији* се одређује њен основни и полазни карактер становиштем да су њоме: „дате основе за уређење и остваривање функције безбедности државе, кроз делатности на свим нивоима организовања друштва. Она представља полазну основу за израду Стратегије спољне политике, Стратегије економског развоја, Стратегије одбране, Стратегије унутрашње безбедности, Стратегије социјалног развоја и стратегија у другим областима друштвеног живота...”⁽¹⁾

У низу одиста различитих аспеката безбедности не би смело бити речи о међусобном надређивању или искључивању, већ о нужно детерминишућем односу и допуњавању основних видова безбедносног склопа. Ниједан од поменутих облика безбедности на разним подручјима не може се у пуној мери остварити и очувати уколико други облици, такође, нису очувани и заштићени.

Претходне напомене су нужне најпре стога што није ретка склоност да се на таласима (пост)идеолошких трендова, до крајности преферирају индивидуална или социјална без-

1) Видети: Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Закључак“, Република Србија, Београд, 2009, стр. 32-33.

бедност, уз истовремено занемаривање класичних историјских форми државне и националне безбедности.²⁾

У назначеним тумачењима феномена безбедности нација и држава углавном остају по страни, осим ако нису критички фокусиране као зоне притисака и репресивног угрожавања индивидуалне безбедности грађана. Глобалистички импостирани тренд критичког негирања функционалних вредности и сврха нације и државе, а онда *националне државе* поготову, у савременом раздобљу, међутим јењава. Упркос неразумној глобалистичкој егзалтацији, која је снажно обележавалва време краха источноевропског комунизма и потом кратко раздобље глобалног униполаризма и американоократије, све су упадљивији реактивни повратци праксама националне државе у разним деловима света па и у Европи.

Првобитно одушевљење безбедносним атомизмом и партикуларизмом приватних и приватизованих светова, које оличава асптракционистички глорификована и нигде постојећа „слободна Индивидуа“, скоро је нестало. Многи аутори су ипак свесни насталих промена и потребе изналажења нових образаца тумачења безбедности у немодерном и постмодерном добу, па у том правцу усмеравају своја трагања.³⁾

У студијама безбедности се усредсређено истражује и тумачи специфичност безбедносне потребе у односу на друге људске потребе и вредности. Процеси и институционални механизми који који творе политичко биће националне безбедности испољавају прожетост унутрашње и спољашње димензије националне безбедности.

Интерпретативном оптиком усмереном на спољашњу димензију националне безбедности потребно је, макар и укратко, размотрити маркантне области у којима се она испољава, не само као појава општег значаја него и као сложена појава која захтева тумачење и разумевање појавних разлика.

2) Усредштење пажње на индивидуу у уређеном грађанском статусу и социјални контекст цивилног друштва у коме се она остварује, резултат је чињенице идеолошке доминације неолибералног приступа политичким феноменима у коме се подједнако испољавају етатофобија и социјетална страст. Нација као колективни историјски феномен и држава као структурна политичка синтеза једног друштва, стављени су у Прокрустову постељу наднационалних утега и чекрка индивидуално атомизованог тржишног принципа друштвености. Истезање и утезање нације и државе према мерилима актуелне моћи је, дабоме, идеолошко и у том смислу неверодостојно.

3) Видети, на пример: Ивица Ђорђевић, *Људска безбедност. Глобални контекст и примена у Србији*, део „Нова безбедносна парадигма“, глава „Безбедност vs. сигурност (Security Vs. Safety)“, Институт за упоредно право – Досије студио, Београд, 2013, стр. 79-84.

То су: 1) геополитика и хронополитика; 2) геостратегија и доктрина одбране;⁴⁾ 3) спољна политика и дипломатија, и; 4) међународно право.

Већ и на први поглед је од нарочитог значаја прожимање политичких, државних и димензија феномена интегралне безбедности. Како год, четири набројане области испољавања безбедности обележава заједничка спољашња, односно међународна, интернационална, међудржавна, те локална, регионална и глобална димензија.

ГЕОПОЛИТИКА И ХРОНОПОЛИТИКА

За многе znalце међународних односа геополитика је најважније поље на коме се испољавају и остварују циљеви политике националне безбедности. Геополитика се првенствено тиче положаја и места земље на међународном плану који је на изванредан начин односан и спољашњи. Поновимо, национална безбедност се, између осталог, може схватити као неугроженост нације, тј. националне државе у односима са другим нацијама, националним и вишенационалним државама, и њиховим међунационалним савезима.

Политика која се са тим циљем и сврхом води саобразна је тумачењу и разумевању особина, садржаја и форми простора деловања. У том смислу, међународни простор сваке политике националне безбедности је неизбежно геополитички.

На геополитичкој основи вођења политике националне безбедности, у сваком часу се препознају извесни пресеци и прорачуни просторне судбине нације и државе. Велике геополитичке теорије и доктрине простор схватају као природом дати и симболички задати ресурс; станиште, као нарочиту људску вредност, а просторност, као неизбежну, дакле нужну компоненту политичке праксе.

У разматрању просторне, географске, територијалне компоненте политике националне безбедности Србије тим више је потребно узети у обзир ноторну чињеницу положаја и места „на царском друму“, као и копнени карактер њеног положаја. Конкретна историја упућује на пропитивање околности у којима се физичке карактеристике простора националног бивства

4) О томе: Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, део „Допринос војске у изградњи безбедносне функције државе“, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 209-263.

указују као изазивачи невоља и тешкоћа, а када као упоредна предност и извор добробити и благостања. У контингентној историји ниједно од поменутих стања није унапред дато и детерминисано као непроменљиво и коначно. Простор одиста јесте аксиом политике и политичка вредност али су његова територијална форма и ресурсни карактер у историјском погледу безбедносно варијабилни.

Најзад, историја јесте дешавање у простору, али и у њему сходном времену. Временске димензије чине *хронополитику* која је, буди речено, често занемарена као појавни аспект политике. Геополитика као просторни вид политике је кондиционирана у некој од временских димензија. Политичко време обележава политику националне безбедности.

Није свеједно да ли је одређеној нацији остављено потребно време за решење безбедносне дилеме, или је време понестало и ускраћено. Уколико се нација, својом или туђом кривицом, нађе у превеликом кашњењу, брзине неусклађене са брзином која јој се налаже или изнуђава, може претрпети болан историјски пораз. Закашњење и исхитреност у политичкој пракси подједнако негативно утичу на безбедносне исходе.

Синхрона политика заштите националних интерес чини постизање и очување националне безбедности ефикаснијом. Асинхроност и архаичност извесну политику може одвести у ћор-сокак неспоразума са духом времена. У постмодерним условима глобалистичких диктата тако дефинисане „предмодерне нације“ и „реметиљачке државе“ изложене су произвољним дејствима моћи. Делегитимисане као заостале у временским зонама праисторије, такве државе су подложене разбираспадним тортурама усмереним на срзавање до инфериорног клијентистичког положаја. Одатле је хронополитичка правовременост фактор који снажно утиче на резултате политике националне безбедности.

ГЕОСТРАТЕГИЈА, ДОКТРИНА И ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ

Зарад остварења, побољшања и очувања стања националне безбедности држава се брани свим па репресивним и војним средствима. Древни израз *стратегија* - који се примењује све више и у све већем броју области - позајмљен је из војне вештине и науке. Одбрана земље и народа/нације заснива се

на националним интересима и спроводи у оквирима система националне безбедности. Остваривање циљева и задатака политике националне безбедности врши се на основу цитираног документа под називом *Стратегија националне безбедности*.⁵⁾ Истовремено и неразлучно, политика одбране државе заснива се на посебној доктрини националне одбране у ослонцу на коју се разрађују стратегија, тактика и одбрамбене оперативне радње.⁶⁾ Зарад прецизног разликовања комплекса политике националне безбедности и националне одбране потребно је уважити повезаност и допуњавање те две политике, али исто тако и теоријске и доктринарне профиле посебних научних приступа у студијама безбедности и дефендологији.⁷⁾

Држава која се брани од претњи и угрожавања а поготову од спољашњег напада настоји да отклони ескалацију небезбедности које ствара отворени сукоб са противником. Спољашња агресија је, у ствари, најинтензивнији конфликт који може да снађе једну државу. Отуда се у тренуцима максималне угрожености спољном агресијом сва пажња и све расположиве снаге концентришу у складу са задацима војне одбране државе. Брани се, заправо, територијални интегритет и национални суверенитет који се очитује у три компоненте: становништва; државног простора, тј. политичке територије, и независне и самосталне политичке власти.⁸⁾

ПРОСТОРНЕ ДИМЕНЗИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Безбедност се испољава и остварује у различитим димензијама, на различитим просторним плановима света живота.

-
- 5) О томе: Радослав Гађиновић, „Стратегија националне безбедности – стратешки документ државе“, *Национални интерес*, 3/2009, Институт за политичке студије, Београд, стр. 195-210. Такође: Бодин Миленко, *Национална безбедност. Концепти, друштвени и људски ресурси*, глава „Стратегија националне безбедности“, Центар за друштвена истраживања, Београд, 2014, стр. 202-206.
 - 6) Видети, у целини: Стратегија националне одбране Републике Србије, Република Србија, Београд, априла 2009.
 - 7) О томе: Милан Мијалковски, *Доктрина одбране*, глава „Корелација Доктрине одбране са војним и другим наукама и научним дисциплинама“, Факултет цивилне безбедности – „Филип Вишњић“, Београд, 2006, стр. 29-33.
 - 8) Већ на почетку текста *Стратегије националне безбедности* истиче се да полазиште чине, пре свега: „... суверенитет и територијални интегритет Републике Србије“, да би се у наставку навели и други видови заштите. Видети: Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Увод“, стр. 1.

Када кажемо „просторни план“ свакако не мислимо дословно, само на људску замисао, нацрт и сходну акцију него, понајпре, на просторни и ресурсни аксиом политичких односа, на нарочиту политичку геометрију, поближе речено, топографију и планиметрију стања националне безбедности. Мислимо, у ствари, на прецизно одређење просторне димензије разматрања субнационалне (етничке), националне, међунационалне, интернационалне и трансационалне безбедности.

Неопходно диференцирање конкретних просторних димензија политике националне безбедности Србије указује на мисаону путању од посебних и појединачних као наојопштијој замисливој димензији; од најмање до највеће; од блиске до удаљене; од унутрашње до спољашње; од интимно своје до стране, туђе и противничке; од сегментарне и партикуларне до синтетичке и универзалне димензије. Практично је немогуће у потпуности разумети изоловане локалне и микро димензије безбедности, без уважавања оних фактора просторних релација, аспеката и димензија које их узрокују, условљавају и одређују а тиме и надилазе.

Од посебне сазнајне важности је, међутим, имати у виду дијалектику агенаса спољашњих и унутрашњих опасности и угрожавања безбедносног поретка.⁹⁾ Занемаривање једне или друге димензије у којој делују агенси несигурности и небезбедности може да доведе до крупних заблуда о стварном безбедносном положају државе и нације и великих штета по стање државне и националне безбедности. Потребно је, у ствари, тумачење и разумевање целине међуодноса свих повезаних просторних планова, без изузетка. Јер, тек у општости и целовитости просторне детерминанте безбедности могу се схватити појединачне безбедносне димензије.¹⁰⁾

9) На једну од две супротне интерпретативне склоности указује Саша Мијалковић: „У нашој земљи национална безбедност је традиционално (све до почетка трећег миленијума) поистовећивана са такозваном спољном безбедношћу државе коју је требало штитити војним и невојним средствима од оружанних напада споља. Безбедност је, пре свега, сагледавана из угла државе као субјекта хотичних међународних односа која се бори за свој физички опстанак.“ Саша Мијалковић, „Национална безбедност – од вестфалског концепта до постхладноратовског“, глава „Ортодоксни – државоцентрични концепт националне безбедности“, *Војно дело*, 2/2009, стр. 63.

10) У документу националне безбедности Србије набројане су глобалне опасности, тј. трансационални ризици и фактори угрожавања међу којима су: разлике у степену економског угрожавања, сиромаштво, регионални и локални сукоби, етнички и верски екстремизам, тероризам, организован криминал, ширење оружја за масовно уништење, илегалне миграције, климатске промене, енергетски дефицит итд. Видети: Стратегија

Догађајна историја овдашњих простора се, уосталом, постарала да пружи обиље материјала за критичко пропитивање, тематизовање и проблематизовање низа углавном контрадикторних и конфликтних феномена у просторним димензијама у којима се и спрам којих се успоставља политика националне безбедности Србије. Просторне димензије безбедности препознају се на широкој скали политички општег, посебног и појединачног и све до једне неопходне су за тумачење и разумевање безбедности српског народа у целин и Републике Србије нарочито.

ЧИНИОЦИ УНУТРАШЊЕ ДИМЕНЗИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У интерпретацији спољашње димензије, тј. просторних планова политике безбедности Републике Србије потребно је претходно узети у обзир унутрашњи, унутарнационални и унутардржавни безбедносни план. Одређене дистинкције у разматрању међуодноса спољашњих и унутрашњих чинилаца безбедносне политике су ипак неопходне, пре свега стога што се у просторном смислу спољашња димензија политике националне безбедности указује као мноштво преплетених чинилаца из окружења, изван граница земље, у амбијентима разних удаљености, домаћаја и интензитета деловања.

Просторни положај и место нације и државе одређује се у односима са другима – са суседима и онима који то нису - у спољашњој димензији која је географска и политичка, дакле, геополитичка. Унутрашња национална и државна политика јесте извор активне геополитичке праксе, али не и њен једини облик. Да би се боље разумео међународни положај земље и народа у погледу политике националне безбедности, потребно је навести неколико унутрашњих чинилаца који утичу на стање безбедности нације и државе.

1) Економски раст и развој, просперитет. Под одређеним историјским претпоставкама, што је развијенија и богатија једна нација и држава су безбедније од ризика спољашњег и унутрашњег угрожавања. Економски раст и развој обезбеђују просперитет који очитује и улива сигурност грађанима. На-

ационалне безбедности Републике Србије, глава „Безбедносно окружење“, поглавље „Глобално окружење“, стр. 3, Република Србија, Београд, априла 2009.

супрот томе, неразвијене, заостале и сиромашне земље су лак плен амбиције за колонијалном доминацијом и експлоатацијом снажнијих земаља. Јака економија је, у ствари, предуслов националне и државне независности у оквиру које се остварујују потреба и интерес, вредност и идеал националне безбедности.

Постјугословенска Србија је претрпела велике економске штете услед сецесије, санкција и западне агресије (1999). У социоекономску транзицију је ушла драматично привредно уназађена. Србија је деиндустријализована, њена продуктивна класа је практично уништена, средња класа скоро нестала. Одатле је обнова економске и финансијске структуре српског друштва задатак чији главни циљеви још увек нису достигнути.

Економски чинилац унутрашње националане безбедности указује, заправо, на повећани значај геоекономије у односу на класичну геополитику.

2) *Социјална равномерност, праведност и равнотежа.* Посткомунистичка обнова српског друштва у условима транзиције показала је високи степен дисфункционалности разложених структура. Нестанак ширег друштвеног оквира и унутрашње социјалне промене указале су на Србију као рањиво и ризично друштво. Нестанком социјалне структуре претоходне епохе нису настали нови продуктивни слојеви по мери потребног раста и развоја – млади, пензионери, отпуштени и незапослени - обрели су се у крајње несигурним условима лишеним безбедне егзистеције. Прихваћени неолиберални модел је отворио врата систему социјалних односа за које нису постојале темељне економске прептоставке. Отуда је већ у првим годинама социјалних и економских реформи било очито да ризици губитка друштвене равнотеже не само да нису отклоњени него су опасности и угрожавања увећана.

На овој тачки деловања политике унутарнационалне безбедности као стратешки циљ се испоставило превазилажење коруптивног поретка и ширење атмосфере социјалне солидарности. Чини се да развијено друштво може у пуној мери да афирмише друге индивидулане и колективне облике безбедности. Јер, политика националне безбедности се у много чему заснива управо на општим вредностима и достигнућима социјалне безбедности.

3) *Одговорна и сразмерна елита моћи и власти.* Мада у унутрашњој и спољној политици не зависи баш све од ли-

дера, утицај изабраника политичких вођстава на укупне политичке учинке веома је важан. У протоплуралним условима ране транзиције политика се у Србији схватала као плен и могућност за лаку и брзу добит. Смена елита моћи и власти у посткомунистичким земљама је била нагла и бурна, углавном трауматична. У први план често није доспевало остваривање националних интереса и демократије као општег добра, већ страначка саможивост, лидерски егоизам и нарцизам у обновљеним формама ауторитарности.

После почетне еуфорије октобарским политичким променама (2000) постало је видљиво да неки од извора небезбедности грађана нису отклоњени. Пре свега, то се огледало у атмосфери и амбијенту партократије у којој су страначка и лидерска надметања потиснула могући демократски дијалог. У условима превишепартизма у Србији и на српском простору, као и на другим просторима у „окружењу“, израсло је више лидера и псеудолидера нереалних претензија. Припадници новоформираних економски, културних политичких елита су премрежили јавни простор својим партикуларним интересима. Делови политичких елита и квазиелита приватизовали су домене јавних политика. У ствари, проблем унутрашње безбедности нације не би требало да буде одређен само дефиницијама које испоручују елите моћи и лидери, него и стварном могућношћу већине грађана да одреди веродостојност актуелних политичких и других елита у Србији.

4) *Компромис и консензус око стратешких циљева.* Једноумност и унисоност прислног карактера свакако нису неприкоснивена гаранција безбедности. У условима политичког плурализма у вишертиском облику, монолитно мишљење и њему сходно политичко понашање, које је изразито обележавало претходну епоху, више није могуће. Социјалну, политичку и културну материју безбедности у савременим условима више не могу да чине апсолутизована „разлика“, ни потпуно неупитна „истост“. Институционализовани плурализам претпоставља сличности и разлике у дијалошким разменама. То би, опет, требало значи толерантно сучељавање различитих па и супротних становишта.

У безбедносном погледу политичког живота у Србији идеал међусобне трпеливости у много наврата је стављан на пробу и урушаван. Имајући на уму да је унутрашњи дијалог социјалних, политичких и културних актера многоструко де-

лотворнији инструмент безбедности од наметнутог монолога, потребно је вратити се идеји историјског компромиса и консензуса око основних питања политике безбедности Републике Србије, грађана Србије и српског народа у целини.

Тако одређен компромисни и консензуални циљ претпоставља појединачни и општи напор надилажења партикуларних и партијских облика помирења и слагања, у правцу универзалних вредности националних интереса и потреба националне безбедности. У том смислу, корисно је препознати и протумачити узроке вечитих српских подвајања и сукоба, нарочито оних битних који су се одвијали на основу овдашњих усмерења и приклањања моћним моћним спољашњим актерима, традиционалним умешачима у српске и јужнословенске прилике на Балкану.

Потреба постизања историјског компромиса и националног консензуса не би требало да се темељи на привидно победничком потирању једног на уштрб другог становишта, у непрекинутом низу реалних геополитичких контрадиција домаћих актера. С тим на важности добија проблем препознавања, тумачења и разумевања историјске ситуације српског народа и Србије у њеном стварном историјском хронотопу. Ефикасну политику националне безбедности Републике Србије тешко је остварити без компромисних и консензуалних напора унутар-политичких актера.

5) Јединствено стратешко одређење и поуздана савезништва. Савезници се бирају складу са стратешким одређењима, а опет, стратешка одређења настају обзиром на битне националне интересе који претпостављају трајне и поуздане савезнике. Историја међународних односа памти дуга и чврста стратешка савезништва, али и краткотрајне и лабаве, тактичке савезе ослоњене на обостране добити и користи. Србија пре и после Југославије, као и у Југославији, познаје трајне и поуздане савезнике, али и оне новостечене, као и противнике из круга некадашњих савезника. Примера једног и другог је много.

Неспорно је да су великим и малим нацијама и државама потребни савезници да очувају и увећају сопствену моћ. Савези и савезници, такође, означавају већи степен безбедности у тежњи самоодржања. Стратешка партнерства и чланства у економским, политичким и војним савезима малим и нејаким државама и нацијама доносе осећај заштићености и безбедно-

сти. У окриљу савеза и под заштитом савезника такве земље стичу осећај сигурне садашњости и осигуране будућености. Ситуација, међутим може бити и битно другачија. (...)¹¹⁾

б) *Дијагностички и прогностички делотворна наука.* Најазад, неспорно је да се у практичним питањима безбедности све више консултује наука. У помоћ се позива каузално-експликативни домен безбедносних истраживања, уместо импровизоријума и тренутних реакција. Сазнања теорије безбедности се користе у изради процедура, протокола, агенди, стратегија и оперативних планова. У унутрашњој, као и у спољашњој димензији безбедности научна сазнања постепено заузимају потребно дијагностичко и прогностичко место.

По мишљењу аутора овог текста, значајне могућности пружају научна и теоријска укрштања специфичних прилаза студија безбедности и филозофије,¹²⁾ политикологије и геополитике. У изабраном мултидисциплинарном приступу на значају добијају: *херменеутика безбедности; појмовна политикологија безбедности, и; критичка геополитика безбедности.* Поменути приступима у студијама безбедности могућа су открића не само друкчијих аспеката безбедносног феномена, него и оцртавање сасвим нових хоризоната у све компликованијем свету живота унутар кога указује.

Када је реч о геополитичком приступу у научном формату корисно је узети у обзир формулу *Четири Г* помоћу које се безбедносна проблематика може сагледати из базичног ракурса *геополитике*, али и кроз: *геоекономију, гео-демополитику и геокултуру*. Политика националне безбедности Србије - у практичној димензији политичког живота и научној елаборацији проблема - садржи све поменуте компоненте формуле *Четири Г*. Другим речима исказано, политика националне безбедности се испољава у темељним областима: политици, економији, демографији и култури.

Отуда се и изазови и опасности, те ризици и угрожавања националне безбедности могу детектовати и рангирати по интензитету у свим поменути областима. Они се у (гео) политици препознају као деструктивни фактори сецесиониз-

11) Због ограниченог простора приказ унутарбезбедносног утицаја функционалне и ефикасне „тврде моћи“ органа репресије и апарата државне силе, као и јачање утицаја „мекане моћи“ су изостављени.

12) На једну од таквих могућности у оквиру студија безбедности указује Радослав Гађиновић. Од поменутог аутора, видети: *Безбедносна функција државе*, глава „Безбедност као филозофија и као политика“, стр. 51-57, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

ма, интервенционизма, агресије и тероризма.¹³⁾ У економији се испољавају као као чинилац економских и финансијских поремећаја, криза и катастрофа. У демографији и гео-демопологији они се испољавају као угрожавање становништва изгонима, сеобама, ратним миграцијама и различитим праксама етно-инжењеринга,¹⁴⁾ најзад, у сфери идеологизоване културе као идеолошко преумљење, присвајање културне баштине, преименовање језика, стварање лажних цркви, потирање културног идентитета.¹⁵⁾

ЧИНИОЦИ СПОЉАШЊЕ ДИМЕНЗИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Чиниоци унутрашње државне и националне политике прожимају се са међународним односима, међународном политиком и спољном политиком државе, као и са геополитичким положајем и компонентама националне геополитичке идеологије и доктрине. Иако је као полазна и подразумевајућа, унутрашња димензија националне и државне безбедности више није отсечна и дистантна спрам спољашње димензије. У глобализованом свету те две димензије су у великој мери повезане. Поунутрањење и оспољење безбедносне проблематике су неминовни смерови безбедносне глобализације.

Глобални план - свет

Слика света се из часа у час каледоскопски мења. Истовремено и истопросторно, диљем земаљског шара у питање су доведене и савремене националне државе, до сада најкомплексније достигнуте политичке форме организовања појединих људских друштва и заједница.¹⁶⁾

13) О томе: Милош Кнежевић: „Тероризам у обрисима политике. Терориста – застрашујућа фигура глобалног зла“, *Политика националне безбедности*, 1/2016, Институт за политичке студије, Београд, стр. 67-99.

14) Видети: Милош Кнежевић: „Мигрантска криза у фокусу демополитике. Европска унија пред искушењима демографских промена“, *Национални интерес*, 1/2016, Институт за политичке студије, Београд, стр. 103-146.

15) О битној безбедносној важности властитог идентитета за сваку нацију, видети: Радослав Гаџиновић, *Безбедносна функција државе*, глава „Национални идентитет и интегрална безбедност модерне државе“, стр. 98-107, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

16) Тако један од аутора на пољу студија безбедности, не без оптимистичког одушевљења, пише: „Сведоци смо ‘укидања граница’ у Европи, стварања јединственог тржишта, про-

Као трансцендентна „постнационална“ алтернатива пропагира се светско друштво, светска држава и светска политика, тј. глобално управљање. Као један од кључних аргумената у прилог денационализовања, тј. глобализовања политичких и субполитичких феномена, а нарочито партикуларних националних и међунационалних политика, наводи се управо неконтролисана ерупација конфликта у свету премреженом компетитивним и ривалским интересима. Конфликти, дакле, не уносе *ex post* небезбедност у неко на изглед хармонично стање већ су негативни исход претходних ризичних супротности у дисхармоничним односима акетра који исказују моћ и силу.

Као један од нужних одговора на хазарде ризичних друштава и есклацију конфликта испољава се и заговара тзв. међународна безбедносна заједница.¹⁷⁾ Тако се реалним и хипотетичким својствима безбедног друштва, државе и нације, придружила и синтагма *глобална безбедносна заједница*. Идеолошки глазирани и идеализовани садржај предочне кованице претпоставља формирање надинстанце и виши ступањ помирљивости и сагласности око заједничких потреба и вредности безбедности, те те циљева и сврха на најширем међународном плану. Стварност светске политике усмерене као широком компромису и консензусу око глобалне безбедности је, међутим, друкчија.

Некада наизменично смењивање просперитетних и кризних циклуса преобразило се у перманентну глобалну кризу.¹⁸⁾ Непрестани кризни поремећаји, наиме, обележавају стање злослутно увећане небезбедности у међународним односима. Није само тероризам постао глобална пошаст, свуда је уочљив раст ризика и опасности. Одатле се уочава да нагомилавањем теш-

изводне роба, капитала и услуга, све хомогеније међународне регионалне политике, повећања толеранције међу традиционално супротстављеним народима и државама, преношења некада искључиво државних надлежности на наднационалне и на владине елите, стварања заједничких оружаних снага, унапређења модела полицијске сарадње, све веће сарадње на пољу безбедности и почетка развоја јединственог наднационалног система безбедности. Државе постепено губе нека своја онтолошка обележја и функције, чиме се доводи у питање сврха њиховог постојања и традиционална национална безбедност.“ Видети: Саша Мијалковић, „Национална безбедност – од вестфалског концепта до постхладноратовског“, глава „Ортодоксни – државоцентрични концепт националне безбедности“, *Војно дело*, 2/2009, стр. 64.

17) О томе: Драган Р. Симић, *Наука о безбедности. Савремени приступи безбедности*, „О појму и значају безбедносне заједнице“, стр. 45-47, Службени лист СРЈ – Факултет политичких наука, Београд, 2002.

18) Видети: А. Боин, Штерн Е. Харт, Б. Санделијус, *Политика управљања кризама. Јавно руковођење под притиском*, глава „Свеprisутност кризе“, стр. 14-17, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2010.

коћа у међународном и међудржавном општењу на све већем значају добијају управо вредности и идеали глобалне безбедности. Оправдана тежња ка безбеднијем а вероватно и бољем свету не може се остварити изван сфере глобалне политике. Светска политика је, дакле, сфера у којој се остварује међународна или глобална безбедност.¹⁹⁾

Србија свакако нити је кадра нити жели учим да угрози свет, али се оно што се подразумева као Свет показало као итекако способно угрози па и уништи српски народ и Србију. Реч је о бруталној асиметрији вољних капацитета и деструктивних хтећа. Постхладноратовски, постбиполарни и посткомунистички период били су обележени атмосфером опште несигурности. У једној историјској секвенци Свет оличен у Западу одиста се позабавио Србијом и Југославијом. Поистовећена са Југославијом Србија је извесно време заиста била у жижи глобалне пажње. Србија свакако није желела да се удрма у епицентру глобалних трусова али јој се то десило. Геополитички задес који је сурово погодио Југославију проширио се и на Србију. Још једном се показало да занемаривање светских прилика и непознавање глобалних геополитика веома шкоди заштити националних интереса и успешном остваривању политике националне безбедности.

Али, да би се разумеле пролазне и крајње намере глобалних актера на подељеном српском националном и државном узорку било је и остало потребно разумети регулативне принципе дизајнирања глобалне моћи. Сопственим етичким илузијама успостављања правде и истине у домену међународних односа неопходно је супротставити аморалну реалност укрштених и сучељених интереса. Одатле се дискурс политике националне безбедности Србије од најоштрије глобалне до појединчаних унутарнационалних безбедносних питања испоставља као антитетички, дубоко проблемски и дилематски.

19) Ивица Ђорђевић сматра да у оквиру остварења циља глобалне људске безбедности делује пет услова: развој институција; лична, политичка и културна сигурност; економска сигурност; безбедност друштва, и, најзад; безбедност људи и нове технологије. Видети: Ивица Ђорђевић, *Безбедносна архитектура у уловима глобализације*, део „Концепт безбедности у глобализованом свету“, глава „Људска безбедност – услови који су довели до промене“, стр. 163-169, и даље: стр. 163-195, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2013. Исти аутор на другом месту, и нешто касније, међу глобалне ризике и претње убраја: сукобе на нивоу држава; идеолошке изворе угрожавања; еколошке проблеме; криминал и тероризам. Видети: *Људска безбедност. Глобални контекст и примена у Србији*, део „Безбедност људи у условима глобализације“, стр. 49-71, Институт за упоредно право – Досије студио, Београд, 2013.

Део света који је својим редизајнерским поривима стварања новог међународног поретка на размеђу миленијума изазвао многе недаће и починио велике штете на југословенском и српском простору и сам се обрео у неприликама губљења апсолутне надмоћи. Разложна политика националне безбедности Србије упућује тумаче на све видљивије индикације промене односа снага у свету. Свет није више вестерноцентричан нити америконакратски. У току је незаустављиво профилисање више средишта глобалне моћи. Евроатлантски свет стекао је снажног такмаца у евроазијским и азијским силама Русији, Кини, Индији, Ирану, Турској...

Запад се суочио са историјским ограничењима дуге планетарне надмоћи. Одатле је у осмишљавању политике националне безбедности Србије потребна сналажљивост у раполагању временским ресурсом. Потребно је, наиме, узети у обзир краткорочне и дугорочне промене односа снага у свету да би се схватио преломни хронополитички моменат у раздобљу глобалног тренда плурализовања и полицентричности.

Континент Европа: ЕУ и Евроазијски савез

Иако се у тумачењима указања Европе Србији углавном и најчешће претпоставља истоветност читаве Европе са оним њеним делом који је конституисан у Европској унији, све су уочљивија и све уверљивија схватања њеног генерички дводелног карактера. Европска димензија националног бивства се отуда може испољити на два начина: интегрално или тотално, али и оделито, што значи тек делимично.

Са становишта препознавања политичких приоритета националне безбедности Србије потребно је уважити реалности и потенцијале обе просторне и временске димензије Европе. То значи да је потребно имати у виду, како целину Старог континента тако и делове који је чине. Уз то, потребно је, такође, препознати интегристичке и експанзивне политике који се генеришу из делова у правцу оцеловљења на матрицама које, поред иновативне постмодерности, садрже и древне, рекло би се империјалне претензије.

Европа, дакле, јесте просторна, тј. географска континентална целина која је под утицајем културно-цивилизацијских чинилаца подељена на европски Исток и, такође, европски Запад. Можда је најдраматичнији израз еволутивне и кон-

ституивне континенталне поделе управо никада превладана геополитичка разлика. Та разлика која, упркос политичком и идеолошком краху источноевропског комунизма, из неправозиђених супротности и ривалстава друге врсте непрестано рађа сукобе. Час латентни, час манифестни западно-источни сукоб Европу у целини чини недовољно безбедним континентом.

Са српског националног безбедносног становишта нужно је стало процењивање и вредновање реалног хронотопа српског чиниоца у генерички дводелној Европи. У тумачењу европског својства српског народа и просторно-временско положаја Србије у Европи, политички и научни актери нису лишени снажног утицаја наслеђа. Традиционалне оријентације ка Европи на овом тлу су историјски кофигурисане као источњаштво и западњаштво. И поред међусобног вестернистичког и окциденталистичког оспоравања и екскомуницирања из Европе, и један и други одвадашњи правац ослањања, приклањања и припадања, еминентно су европски, тачније речено - унутаревропски.

То што се српско источњаштво традиционално гради гради као славенофилство и русофилија, израз је темељне идентитетне константе. Отуда смотрена политика националне безбедности Србије не може без великих штета превиђати историјски непобитно потврђену чињеницу сарадње и савезништва са Русијом, нити је интерпретативно модификовати у нешто друго или супротно, непријатељство, рецимо.

Са станоившта препознавања и разрешења најкрупније геополитичке безбедносне дилеме Србије која осцилира око недоумице припадања европском Истоку или европском Западу, неогуће је остварити и очувати српске националне интересе у супротности а поготову у сукобу са најснажнијим репрезентом европског и евроазијског Истока - Русијом.

Одатле је упутно промислити оне прагматичне варијанте политике националне безбедности у безбедносној архитектури Европи, који укључују све ситуације, почевши од оне кооперативне, асоцијативне и интеграционе, до оне хипотетички и реално конфликтне, деструктивне и дезинтеграционе. Недовршени и двоструки систем безбедности који, у овом часу, делују на европском тлу,²⁰⁾ Србију и српски народ у целини упућују

20) О томе како се у ЕУ схвата безбедносна политика, видети: Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер. Теорија и пракса безбедносне и одбрамбене политике*, Инсти-

на промишљање одлучних и имепративних политика супротстављених структура европске моћи. Са којом структуром моћи ће Србија да успостави сарадњу и уђе у савез, зависиће од карактера и фазе сучељавања и евентуалног конфликта тих структура. Одатле је у европском ковитлацу западно-источног сучељавања разборито становиште о „средњем путу“ и неутралистичкој политици Србије.

Балканска суседства

Србија је на Балкану, зато је Србији Балкан непролазно значајан. Србија не жели да „побегне“ са вечито несигурног Балкана на неко друго безбедније место, не само зато што је то фактички немогуће него и стога што се не стиди сопствене прошлости и своје балканске конституције. Бити завичајно негде а не бити привржен простору рођења и израстања није добро.

Апсурдно је Европу у њеном западном појму и појави дингвирати од Балкана. Реторички и реалполитички маневар раздвајања балканског и европског је дубоко дискриминаторан. Одатле је и налог „европеизовања Балкана“, као аутентичног извора Европе, подједнако комичан и апсурдан. Ипак, то се западним круговима увелико чини упорним рангирањем европских и полуевропских подручја. Према очекивањима, у безбедносном вестернистичком дискурсу међу подручја недовољних и сумњивих европских својстава спада од вајкада злокобни Балкан.²¹⁾

Балкан је заправо у негдашњим империјалним круговима одавно оклеветан као суманута зона у којој лакомислени неразбориити људи непрестано изазивају нереде који генеришу пометње и збрке, а онда и драматичне европске и светске сукобе. Балкански простор се геополитички мал’ не априорно доживљава као неуралгичан и трауматичан.

Супротности који творе небезбедни Балкан нису, међутим, настале само унутар простора Балкана, напротив већина конфликтних тензија унета је споља деструктивним дејствима великих сила. Отуда се кавлификација Балкана као традиционалне зоне несигурности и конфликта не би смела приписати изворној балканској кривици спрам тобоже хармоничне

тут за политичке студије, Београд, 2013.

21) О томе детаљније: Милош Кнежевић: „Балкан у талогу предрасуда. Замке балканистичког дискурса“, *Свеске*, Панчево, бр. 76, јул 2005, стр. 213-221.

Европе. Таква представа напросто не одговара стварном стању односа.

Српска историја је и историја Балкана, као и обратно. Одвајати српски простор и српски народ од његовог балканског амбијента је усиљено и непродуктивно. Балкан и Балканско полуострво су, заправо, макрорегионална кућа балканских па и српског народа, као нераздвојног дела породице европских народа. Наравно, под условом да међу европским народима и њиховим елитама уопште владају срдачни породични односи а не, како изгледа, све израженија самозагледаност и егоизам?

Балкански простор је шири оквир српског као највећег од свих јужнословенских етонационалних простора. У безбедносном погледу простор Балкана и Балканског полуострва (мада та два одређења нису иста) помиње се као „регион југоисточне Европе“. Као примарно и шире окружење Републике Србије балкански простор се третира као целовити али изнутра диференцирани европски макрорегион унутар кога су уочљиве бројне претње, опасности, ризици и безбедносна угрожавања.²²⁾

Раније је Југославија својим државним телом заклањала Балкан да би се у времену када Југославије више нема ни у једном формалном облику вратила стара углавном упозоравајућа полуострвска ознака. Било да се Балкан приближава Европи Уније или се она опрезно приближава Балкану, на снази је знак опште опасности од балканизације и југославизације ЕУ!

Постјугословенски повратак именоване појаве Балкана на европску сцену протиче у позитивно/негативном двозначку. Позитивно је што су се из неугашених интереса владајући кругови ЕУ потсетили континенталног значаја макро-региона. С друге стране, негативно је што се макро-регион вратио на европску сцену са старим меморијским пртљагом „кварише“ европских односа, детонатора и „извозника“ небезбедности у тобоже безбедну ванбалканску Европу на Западу.²³⁾

22) У документу Политика националне безбедности Србије набројане су најважније регионалне опасности, међу којима су: наслеђени проблеми из прошлости; сукоб геостратешких интереса великих сила у коришћењу транзитних праваца и ресурса; ризик избијања оружаних сукоба и ратова; сепаратизам; једнострано проглашена независност Косова; тероризам, организовани криминал, блокада повратка избеглица, прогнаника и интерно расељених лица; национални, верски и политички екстремизам; неинтегрисаност мањинских заједница, проблем граница, итд. Видети: Стратегија националне безбедности Републике Србије, глава „Безбедносно окружење“, поглавље „Регионално окружење“, стр. 4-6, Република Србија, Београд, априла 2009.

23) Безбедност се метафорички, а покаткад и дословно, схвата као уносан извозно-увозни посао и роба која увек има високу цену. Тако се у политичком говору указује на Србију као „чинилац стабилности“, „мотор развоја“, „балканског лидера“ и „извозника регио-

Балкану у целини и унутар Балкана су произвољно, што значи намерно побркане стране света. Увођењем у дипломатски жаргон, испуњен бизарним лозинкама и одзивима, уобичајило се колико пристрасно толико нетачно ревидирање ноторне физичке географије. Уместо традиционалних географских одређења пласиране су на први поглед корисне и иновативне геополитичке атрибуције. Без питања и изјасњавања Балканци су поново сатерани у споља наметнуте просторне одреднице. Сада се налазе на „Западном Балкану“ и ко зна где ће бити сутра?

С обзиром на врсту тумача и његове тежње, те ракус и хоризонт тумачења, Балкан се одиста може различито лоцирати. Као континентални интермаријумски део Европе, Балкан наине, може бити и на западу, и на истоку, и на југу, и на северу, као и на комбинованим странма света. Уколико се као оса казалаке на геополитилком компасу прихвати оса надмоћне силе, онда и ће се и одређење заснивати на избору имена утемељеног на њеној реалној доминацији. Географија ће се у том случају повиновати деобним и присвојним принципима политике, тачније геополитике супротне критеријумима географије. Показаће се да на основу моћи и силе „принципа“ деобног одређења и ознака својине западни Балкан, у ствари, означава позападњачени Балкан или, Балкан који се полуусвојен обрео на Западу, укратко - Западни Балкан!

Упућујућа и присвојна одредница „западни“ у односу на Балкан новогворна је ознака за простор у просторној силуети некадашње Југославије. Када је Југославија разбијена на Западу се указала потреба друкчијег означавања дезинтегрисаног простора извесном скупном о одредницом. Тако је извршено приручно адресирање налепницом „Западни Балкан“, која је у овом часу у пуној дипломатској и ритуалној употреби за велике делове јужнословенског, српског и међусрпског простора.

налне безбедности“. Безбедност ипак није питање пуког односа понуде и потражње на тржишту, мада свакако исказује велику вредност која има и економску цену коштања . Отуда је потребно бити разложен у квалификацијама земље, тј. нације и државе, као извозника (или увозника) безбедности, било где па и у макро-региону Балкана. Балкански и европски односи се, уосталом, сваки час могу драматично променити и неопрезни трансакционизам тог реторичког типа учинити бесмисленим.

У осмишљеној политици националне безбедности неопходно је заузети перспективистичку и визионарску позицију сагледавања светских односа. За Србију не би било упутно да изабере будућност у већ виђеном облику трагичне прошлости него ведрију будућност, засновану на поукама онога што није ваљало и што је било корисно и добро.

За Републику Србију је од суштинског значаја брига за остварење и очување националне и државне независности и самосталности, која се очитује у заштити територијалног интегритета државе, интегритета и идентитета нације, као и остваривању улоге и задатака демократски изабране и суверене власти.

Територијални интегритет Републике Србије, претпоставља суверену власт на читавој државној територији, али и отклањање фактора угрожавања српског народа на јужнословенским просторима изван граница Републике. Да би се у политици националне безбедности Републике Србије остварили темељни национални интереси потребно је стално настојање на пракси националне и државне суверености. Уз територијални интегритет, сувереност је подједнако висока политичка вредност и идеал националне безбедности. Сувереност је у историјском и политичком погледу вредносни еквивалент за еманципаторске тежње српског народа у његовој борби за слободу и независност. Реч је о тежњама вођења самосталне политике Србије у унутрашњој и спољашњој димензији безбедности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бодин, Миленко, *Национална безбедност. Концепти, друштвени и људски ресурси*, Центар за друштвена истраживања, Београд, 2014.
- Боин, А., Харт, Штерн Е., Санделијус, Б., *Политика управљања кризама. Јавно руковођење под притиском*, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2010.
- Вилијамс, Д. Пол, *Увод у студије безбедности*, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2012.
- Вукчевић, Дејана, *Европска унија као стратешки актер. Теорија и пракса безбедносне и одбрамбене политике*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Гађиновић, Радослав, „Стратегија националне безбедности – стратешки документ државе“, *Национални интерес*, 3/2009, Институт за политичке студије, Београд

- Гаћиновић, Радослав, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Ђорђевић Ивица, *Безбедносна архитектура у уловима глобализације*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2013.
- Ђорђевић, Ивица, *Људска безбедност. Глобални контекст и примена у Србији*, Институт за упоредно право – Досије студио, Београд, 2013.
- Кнежевић, Милош: „Балкан у талогу предрасуда. Замке балканистичког дискурса“, *Свеске*, Панчево, бр. 76, 2005.
- Кнежевић, Милош: „Мигрантска криза у фокусу демополитике. Европска унија пред искушењима демографских промена“, *Национални интерес*, 1/2016, Институт за политичке студије, Београд
- Кнежевић, Милош: „Тероризам у обрисима политике. Терориста – застрашујућа фигура глобалног зла“, *Политика националне безбедности*, 1/2016, Институт за политичке студије, Београд
- Мијалковић, Саша, „Национална безбедност – од вестфалског концепта до постхладноратовског“, *Војно дело*, 2/2009.
- Мијалковски, Милан, *Доктрина одбране*, Факултет цивилне безбедности – „Филип Вишњић“, Београд, 2006.
- Симић Р., Драган, *Наука о безбедности. Савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ – Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије, Република Србија, Београд, априла 2009. Доступно на: http://www.vba.mod.gov.rs/strategija_20nacionalne_bezbednosti_lat.pdf, 15/09/2016.
- Стратегија одбране Републике Србије, Република Србија, Београд, априла 2009. Доступно на: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/strategija%20odbrane%20republike%20srbije, 15/09/2016.

Milos Knezevic

NATIONAL SECURITY BASED ON NATIONAL INTERESTS: SPATIAL DIMENSIONS OF NATIONAL SECURITY OF SERBIA

Resume

In the interpretation of the phenomenon and notion of security, the author has leaned on widely accepted concepts and categories from the existing empirical fields and studies of security. The author has the following categories in mind among the specific security categories: security risk, danger, and threat, and dilemma, system of security, security strategy, and national security policy. As one of the many forms of security in human society, it is not appropriate to reduce national security only to the state framework

of a single nation, and even more to reduce it to a particular nation, in its historical and contemporary entirety. That is why the policy of the national security of Serbia may be understood in a wider framework, understood as the need and interest for safeguarding and protecting the security of all the citizens of Serbia, but also of the security of the Serbian people in its entirety, in the diverse places of its continental and regional habitus.

Bearing in mind the basic legal and political documents established on the constitutional-legal and political system of Serbia, as well as the relevant international documents, the author of this text is of the opinion that in order to attain a fuller interpretation and understanding, one needs also to possess analytical insight into the empirical deliberations of security. By avoiding a normativistic, institutionalistic and procedural reductionism in the treatment of the complex phenomenon of security, one may gain fuller insight into the real threats and danger to national security. Thus while undertaking interpretation it is necessary to bear in mind the connectedness and integralness of the spatial/territorial dimensions of the policy of national security in Serbia, starting from the macro, through the mezzo, all the way to the micro plan level of its realization.

Globalization in the modern epoch has led to a close interdependence, and also to the problematization of many fields of security, so that national security presents manifests itself in the continental and macro regional (Balkan) spatial/territorial dimension. However, of equal importance is to be able to interpret also the South-Slav, Serbian and Inter-Serbian dimension of national security in the changed European and Balkan security architecture. The practical and theoretical analysis of the policy of the national security of Serbia is an impossible undertaking without the explication of the traumatic security problem that is produced by the creation of an Albanian false state under the name of Republica Kosova. That is why the elaboration of the policy of the national security of Serbia, at this moment and in the future, is conditioned by the axiomatic viewpoint of the legal and geopolitical inviolability of the territorial integrity of states.

The policy of the national security of Serbia is generated and practiced within the scope of other public policies and in the relational sense it is a significant, if not essential, part of the domestic and foreign policy of the Serbian state. The complex

policy of national security is also founded on the recognized and determined national interests, and encompasses persons, groups, collective entities, ethnicities and national minorities within society and the state. However, it is not the only perspective of observation, the protection of the national security of Serbia from external threats, dangers and infringements is of indubitable significance. In fact, it is only by means of the clear discernment of the greatest security risks for Serbia and the Serbian people that it is possible to construct an efficient security system and carry out its effective implementation.

Foremost and finally, it is necessary to emphasize the importance of the foreign policy, diplomatic, defense, geo-strategic and geo-political orientation toward sovereignty, territorial integrity and active neutralism of the Republic of Serbia in the European, Euro-American and Euro-Asian present era and future.

Key words: *security, risks, threats, security dilemma, spatial dimensions of national security*

* Овај рад је примљен 29. октобра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

Обрад М. Стевановић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГИЈЕ СУЗБИЈАЊА НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА У КОПНЕНОЈ ЗОНИ БЕЗБЕДНОСТИ*

Сажетак

Крајем последње деценије XX и почетком прве деценије XXI века, Савезна Република Југославија (СРЈ) и Република Србија (РС) су имале различита искуства у решавању две међусобно повезане кризе изазване насиљем албанских екстремиста. Прво, претежно негативно искуство, односи се на решавање кризе на Косову и Метохији крајем прошлог века, а друго, претежно позитивно искуство, на решавање кризе у Копненој зони безбедности на територији општина Прешево, Бујановац и Медвеђа крајем прошлог и почетком овог века. Полазећи од тога и од чињенице да су обе кризе настале као последица политички мотивисаног насиља, рад је резултат истраживања које је било усмерено на трагање за одговором на питање: Који су елементи стратегије СРЈ и РС имали кључни значај у решавању кризе изазване насиљем албанских екстремиста на Копненој зони безбедности на југу централне Србије? Сагласно тако одређеном проблему, циљ истраживања

* Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачких пројеката под називом: 1) *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (број: ИИИ 47023) и 2) *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, који финансира Криминалистичко-полицијска академија у Београду, (циклус истраживања: 2015-2019. године).

био је да се анализом расположивих садржаја идентификују и научно опишу основни елементи стратегије које су СРЈ и РС примениле у решавању те кризе. Резултатима тако усмереног истраживања, као најзначајнији елементи те стратегије идентификовани су и научно описани: 1) сарадња са снагама КФОР и другим значајним субјектима међународне заједнице и 2) решавање кризе ненасилним путем, политичким средствима и преговорима са представницима албанске националне заједнице. Полазећи од тога да се описано насиље албанских екстремиста може квалификовати као тероризам, стратегија коју су СРЈ и РС примениле у његовом сузбијању може се користити као пример добре праксе супротстављања сличним врстама етнички мотивисаног тероризма.

Кључне речи: копнена зона безбедности, насиље, албански екстремисти, стратегија, КФОР, међународна сарадња, преговори

ПРЕНОШЕЊЕ НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У КОПНЕНУ ЗОНУ БЕЗБЕДНОСТИ

Војнотехничким споразумом (ВТС) који је закључен 09. 06. 1999. године у Куманову између влада Савезне Републике Југославије (СРЈ) и Републике Србије (РС), с једне стране и Међународних снага безбедности под окриљем УН (КФОР), с друге стране, и доношењем Резолуције Савета безбедности Уједињених нација (СБ УН) број 1244 од 10. 06. 1999. године, обустављена је агресија НАТО на СРЈ, војно-полицијске снаге СРЈ и РС повучене су са Косова и Метохије, а у Покрајину су распоређене снаге КФОР. Чланом I тачкама 3d и 3e ВТС, поред осталог, успостављена је Копнена зона безбедности (КЗБ), као простор раздвајања безбедносних снага тадашње СРЈ и снага КФОР. У ширини од 5 километара, КЗБ се простире непосредно уз административну линију око Косова и Метохије на територији РС и Републике Црне Горе. Од њене укупне дужине која износи 472 километра, територији РС припада 402 километра, од чега 141 километар припада територији општина Прешево, Бујановац и Медвеђа које се налазе на југу Централне Србије. Укупна површина територије те три општине износи

1.249 квадратних километара, што чини 1,41% укупне површине територије РС.¹⁾

Сагласно члану I тачки 4а ВТС, СРЈ и РС су преузеле обавезу да повуку све војне и полицијске снаге изузев локалне полиције, како са Космета тако и из КЗБ, док је КФОР, сагласно тачки 5 прилога Б тог споразума преузео обавезу безбедносног надзора над КЗБ, са правом да свим средствима из ње елиминише све наоружане групе које угрожавају безбедност страна потписница ВТС. Поштујући у свему обавезе преузете тим споразумом, војне и полицијске снаге СРЈ и РС, изузев локалне полиције, повукле су се са Косова и Метохије и из КЗБ, закључно са 20. јуном 1999. године. С друге стране, не поштујући у свему преузете обавезе из тачке 8 Документа Ахтисари-Черномирдин²⁾ и тачака 9б и 15 Резолуције СБ УН број 1244, снаге КФОР су толерантним, скоро савезничким односом према такозваној „Ослободилачкој војсци Косова“ (ОВК) пролонгирале њену брзу, потпуну и суштинску демилитаризацију. Уместо да буде разоружана и демилитаризована, та екстремистичка паравојна организација је фактички трансформисана у привремене институције самоуправе на Косову и Метохији (Косовски заштитни корпус – КЗК и Косовске полицијске снаге – КПС) и у једнонационалне албанске политичке странке (Демократска партија Косова Хашима Тачија и Алијанса за будућност Косова Рамуша Харадинаја).³⁾

Поред тога, на идеји продужења насиља ОВК у региону, током 1999. и 2000. године, у КЗБ на територији општина Прешево, Бујановац и Медвеђа појавила се албанска екстремистичка паравојна организација под називом „Ослободилачка војска Прешева, Бујановца и Медвеђе“ (ОВПБМ).⁴⁾ Користећи ресурсе и искуство ОВК и територију Косова и Метохије као базу за обуку, опремање и припремање својих чланова, као уточиште за њихово склањање и као командно место за планирање и координацију њихових активности, та албанска паравојна екстре-

1) Обрад Стевановић, *Кумановски споразум*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015, стр. 207-208; Обрад Стевановић, и др., „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја - Бујановац, Прешево, Медвеђа“, *Теме*, бр. 4/2012, Ниш, 2012, стр. 1706-1707.

2) Резолуција СБ УН број 1244, од 10. Јуна 1999. године, Анекс 2.

3) Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 208.

4) Исто, стр. 209-210.

мистичка организација покреће кампању оружаног насиља, пре свега на територији општине Бујановац.⁵⁾ Упркос томе, што су, према цитираној одредби тачке 5 прилога Б ВТС, одговорност и средства за спречавање преношења терористичких активности у КЗБ били на страни КФОР, те активности су се скоро неометано одвијале, пре свега, у зони америчког контингента. Све до октобарских политичких промена у РС, крајем 2000. године, нико ни од важних међународних субјеката није показивао већи интерес се ескалирајућа криза заустави.⁶⁾

Тако неповољном развоју безбедносне ситуације погодвало неколико околности. Пре свега, ОВК је располагала значајним терористичким потенцијалом (идеја, људи, организација, оружје и опрема), али и жељом да охрабри и помогне екстремистичке снаге на територији општине Бујановац, Прешево, Медвеђа. С друге стране, снаге КФОР су са припадницима ОВК одржавале блиске савезничке односе од свог уласка на Косово и Метохију, тако да ограничења у кретању екстремиста и у преношењу терористичке опреме ван Покрајине скоро да нису ни постојала. С треће стране, КФОР се претежно бавио сопственим интересима и сопственом безбедношћу, занемарујући тиме своју одговорност преузету ВТС за безбедност у КЗБ. Поред тога, оптимизам албанских екстремиста, да ће у општинама на којима су основали ОВПБМ остварити циљ какав је ОВК остварила на Косову и Метохији, базирао се на: „ограничењу употребе војно-полицијских снага безбедности СРЈ и РС у КЗБ, због одредаба ВТС, на повољној конфигурацији терена, структури становништва, хомогенизацији албанског живља и на подршци међународне заједнице.“⁷⁾

У таквим околностима, само у периоду од од 19 месеци (од 21. 06. 1999. до 21. 11. 2000. године) ОВПБМ је извршила 296 оружаних напада у којима је убијено 11 лица (пет полицајаца и шест грађана), 38 их је повређено (33 полицајца, три грађанина и два члана мисије УН), два грађанина су отета и

5) Информација о стању безбедности на подручју општине Бујановац, Прешево и Медвеђа, са предлогом мера за решење кризе, 6. фебруар 2001; Обрад Стевановић, „Ефекти албанског тероризма на Косову и Метохији“, *Зборник радова*, број 1/2015, Филозофски факултет у Приштини, К. Митровица, 2015., стр. 16

6) Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 17; Обрад Стевановић, *Кумановски споразум*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015, стр. 211, 213.

7) Мирослав Симовић, Никола Карановић, *Противтерористичка операција на југу Србије*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004.

причињена је већа материјална штета.⁸⁾ Сваки од оружаних напада и расположив обавештајни подаци јасно су указивали на то да се методе и циљеви насилног деловања ОВПБМ, ни по чему се не разликују од метода и циљева насилног деловања ОВК на Косову и Метохији, због чега није било спорно да се и то насиље може квалификовати као етно-сепаратистички мотивисани тероризам.

После напада постављањем противтенковских мина, у којима су 13.10. и 10. 11. 2000. године, на путу Велики Трновац – Мали Трновац у општин Бујановац, погинула три и повређено 11 полицајаца, до озбиљније ескалације насиља је дошло 21. 11. 2000. године. Тог дана, већа група екстремиста ОВПБМ, напала је полицијске положаје западно од Бујановца и, уз употребу тежег наоружања (ручни ракетни бацачи, минобацачи, бестрзајни топови), убила три и ранила четири полицајца. Полиција је била принуђена да се, са својих осматрачких, контролних и заштитних положаја, повуче на западне прилазе Бујановцу. Терористи ОВПБМ су, затим, блокирали магистрални пут Бујановац – Гњилане у делу од Лучана од Кончуља и запосели више села у општини Бујановац.⁹⁾

Реагујући на тако неповољан тренд тешких последица насиља албанских екстремиста, поред хитних мера које је после 21. новембра 2000. године, у координацији са Војском Југославије (ВЈ), предузело Министарство унутрашњих послова РС, Влада СРЈ је, половином децембра 2000. године, донела Одлуку о образовању Координационог тела за општине Прешево, Бујановац и Медвеђу, коју је, почетком фебруара 2001. године, потврдила и Влада РС.¹⁰⁾ Упркос формалним овлашћењима да координира рад свих државних органа у решавању кризе, Координационо тело се суочило са тешко решивим ограничењима, међу којима су најзначајнија произилазила из цитираних одредаба члана I тачке 4а и тачке 5 прилога Б ВТС.

8) Информација о стању безбедности на подручју општина Бујановац, Прешево и Медвеђа, са предлогом мера за решење кризе, 6. фебруар 2001; Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 16.

9) Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 213-214. Обрад Стевановић, Саша Мијалковић и др., *нав. дело*, стр. 1708.

10) Одлуке о образовању Координационог тела за општине Прешево, Бујановац и Медвеђу, Савезне Владе, од 16. 12. 2000. и Владе РС од 06. 02. 2001.

ФАКТОРИ СТРАТЕГИЈА СУЗБИЈАЊА НАСИЉУ АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА У КОПНЕНОЈ ЗОНИ БЕЗБЕДНОСТИ

Појам *стратегије* познат је још од античких времена и у војној доктрини се дефинише као вештина ратовања или као одређивање правца и начина војног напада, али и као успостављање одређених односа са релевантним групама после победе. Уз одређене модификације и уопштавања те дефиниције, стратегија се данас дефинише као планска одлука којом се бирају најбољи базични начини (правци, путеви, средства) организационог деловања, ради остваривања (постизања) дугорочних, главних или посебно важних организационих циљева. Тако схваћеном стратегијом суштински се бира „најбољи пут“, односно одређује главни правац организационог деловања или „најбољи начин“ решавања организационих проблема у будућности.

Суочене са озбиљном кризом, тек успостављене и у сузбијању тероризма неискусне власти СРЈ и РС биле су суочене и са очекивањем јавног мњења и међународне заједнице да формулишу одговарајућу стратегију чијом реализацијом би се успоставио ред и безбедност на насиљем угроженим деловима територије општина Прешево, Бујановац и Медвеђа. На формулисање те стратегије пресудан утицај имала су три основна фактора: 1) неспорна терористичка квалификација насиља ОВПБМ,¹¹⁾ 2) ограничења утврђена ВТС и 3) негативно искуство из сузбијања исте врсте насиља ОВК на Косову и Метохији. Противречност та три фактора чинила је ситуацију веома сложенom и деликатном. Упркос томе што је КЗБ изгубила смисао свог постојања и претворила се у своју супротност, тако што је од зоне безбедности постала зона небезбедности и безбедно уточиште за лица ван закона, искуство из блиске прошлости указивало је на то да постоји много више начина да се проблем додатно усложи и много мање начина да се он реши.¹²⁾

11) Према релевантној статистици за 1996. годину, најмање 37% аката међународног тероризма извршиле су етносепаратистичке групе (B. Hoffman, D. Claridge, „Chronology of International Terrorism and noteworthy domestic incidents“, 1996, *Terrorism and Political Violence*, 10(2), 1998., р. 136), док се етнички сепаратизам, још увек, препознаје као најчешћи мотив терористичких напада у унутардржавним сукобима (P. Wilkinson, *Terorizam protiv demokratije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 68).

12) Обрад Стевановић, *Кумановски споразум*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015, стр. 218-219.

Деликатност ситуације посебно су појачавале противречне процене противтерористичких способности СРЈ и РС и негативног искуства из њихове употребе у блиској прошлости. Полазећи, с једне стране, од малог просторног обима кризе (око 100 квадратних километара), било је јасно да би добро планирана и припремљена противтерористичка операција у КЗБ могла да се успешно реализује за неколико дана. Међутим, на основу искуства из блиске прошлости, с друге стране, наметало се питање да ли би таква операција била прихваћена на међународном плану као легална и легитимна и шта би се, с тим у вези, дасило након њене реализације. Чак и потпуно легална, легитимна и успешна операција која би била оспорена на међународном плану, била би бесмислена, јер би се „платила“ чак и људским животима, а не би допринела трајном решењу кризе.¹³⁾

Другачије речено, било је несумњиво јасно да би противтерористичка операција било које врсте, без сагласности и сарадње са снагама КФОР и без одговарајућег споразума са представницима албанске националне заједнице, довела до већ виђених негативних последица, као што су: 1) неизбежне цивилне жртве, покретање становништва и уништавање имовине; 2) активирање старе медијске тезе о прекомерној употреби силе против цивилног становништва и о „хуманитарној катастрофи“; 3) заоштравање непријатељстава и мотивисање Албанаца на одмазду и побуну; 4) блокаде важних комуникација (аутопута и пруге прама Македонији), 5) иселјавање Срба; 6) осуде међународног јавног мњења и оружаног уплитање великих сила, по узору на решавање кризе на Косову и Метохији.¹⁴⁾ У таквој ситуацији, било је неопходно размишљати о промени противтерористичке стратегије СРЈ и РС која се није показала успешном у решавању кризе на Косову и Метохији.

Схватање тероризма, не само као унутрашњег већ и као међународног проблема, индиковало је потребу да се његово решавање засновано на коришћењу националних ресурса оснажи и одговарајућом подршком и посредничком улогом најутицајнијих субјеката међународне заједнице. Таква потреба експлицитно је произилазила и из ограничења предвиђених ВТС, према чијим одребама безбедносне проблеме у КЗБ није било

13) Исто, стр. 218.

14) Исто.

могуће делотворно решавати без сарадње са снагама КФОР.¹⁵⁾ Такав закључак произилазио је из чињенице да су безбедносне снаге СРЈ и РС, према тачки 4 члана 1 под а) ВТС, могле да уђу у КЗБ само на основу изричите сагласности команданта снага КФОР.¹⁶⁾ Тако формулисана одредба ВТС имала је снагу сметње да се проблем реши на стари начин и снагу указане прилике да се проблем реши на нов начин, односно сарадњом са МЗ и преговорима са противником.¹⁷⁾ Другачије речено, ВТС је у таквој ситуацији истовремено представљао и ограничавајући и погодујући фактор у решавању настале кризе.¹⁸⁾

Неопходност успостављања одговарајуће сарадње са снагама КФОР произилазила је из потребе да се те снаге не противе операцијама безбедносних снага СРЈ и РС против екстремиста ОВПБМ, да те операције не буду означене као кршење ВТС и да се избегну осуде међународне јавности због њихове реализације. Тако мотивисано укључивање снага КФОР у решавање кризе, поред тога што је било неопходно, било је и деликатно, пре свега због чињенице да те снаге нису доследно спроводиле своје обавезе преузете ВТС. Било је, дакле, неопходно успоставити делотворну сарадњу са међународним снагама које нису спровеле преузету обавезу да у потпуности демилитаризују ОВК и које нису спречиле њихов прелазак са Косова и Метохије у КЗБ и њихово присуство и насиље у КЗБ.¹⁹⁾

С друге стране, схватање тероризма не само као безбедносног и правног, већ је пре свега као политичког,²⁰⁾ али и економског и социјалног проблема, индуковало је потребу да се његово сузбијање примарно и искључиво репресивно-реактивним полицијско-војним средствима, замени одговарајућом комбинацијом проактивно-превентивних политичких, дипломатских, економских, социјалних, информативних и безбедносних средства. Таква промена противтерористичких средстава подразумевала је, конкретније, да се проблем екстремистичког насиља решава мирним (ненасилним) путем, политичким средствима и преговорима (дијалогом) са представницима ал-

15) Исто, стр. 217.

16) Исто, стр. 219.

17) Исто, стр. 231.

18) Исто, стр. 208.

19) Исто, стр. 218.

20) Џ. Р. Вајт, *Тероризам*, Александрија Пресс, Београд, 2004, стр. 9-13.

банске националне заједнице као са равноправним партнером у решавању проблема и укључивало је учешће представника екстремистичке ОВПБМ у преговарачком процесу.²¹⁾

Поред свега тога, потреба за новом противтерористичком стратегијом потврђене су и претпостављеним и јавно израженим очекивањима представника међународне заједнице (КФОР, НАТО, ЕУ, ОЕБС и САД), да СРЈ и РС припреме и јавно објаве стратегију (план) решавања кризе мирним путем и преговорима са представницима наоружаних албанских екстремиста, уз посредовање и подршку представника утицајних субјеката међународне заједнице. Полазећи од тога, Влада СРЈ и Влада РС су, на предлог Координационог тела за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа, почетком 2001. године, усвојиле *Програм и план решавања кризе настале деловањем албанских екстремистичких група у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа* (Програм и план решавања кризе). Упркос томе што се у његовом називу не помиње реч стратегија, тај план је по својим циљевима и садржају имао карактер противтерористичке стратегије, односно стратегије сузбијања насиља албанских екстремиста у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа.

ЕЛЕМЕНТИ СТРЕТЕГИЈЕ СУЗБИЈАЊА НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА У КОПНЕНОЈ ЗОНИ БЕЗБЕДНОСТИ

Упркос томе што је било јасно да је кључни мотив насилног деловања албанских екстремиста био њихов етносепаратизам, а не политичка, социјална или економска дискриминација, кључне мере предвиђене усвојеним Програмом и планом (стратегијом) решавања кризе биле су усмерене управо на елиминисање (више декларативно изражених него суштински постојећих) политичких, економских и социјалних разлога и узрока којима су албански екстремисти правдали своје насиље.²²⁾ Тако усмерене мере представљале су својеврсну понуду којом су СРЈ и РС желеле да јавно покажу да Албанци ни на који начин нису дискриминисани и да се њима у РС гарантују сва људска и мањинска права према највишим стандардима, уз

21) Обрад Стевановић, Саша Мијалковић и др., *нав. дело*, стр. 1703.

22) Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 217-218.

очекивање да њихови представници прихвате демилитаризацију ОВПБМ и успостављање реда и безбедности у КЗБ.

Као кључни елементи тако формулисане политичке стратегије СРЈ и РС у супротстављања насиљу ОВПБМ, одређени су: 1) сарадња са снагама КФОР и другим значајним субјектима међународне заједнице и њихова подршка и посредовање у решавању кризе и 2) решавање кризе мирним (ненасилним) путем, политичким средствима и преговорима са представницима албанске националне заједнице, укључујући и представнике екстремистичке ОВПБМ. Први од та два елемента прецизније је одређен четвртим анексом, док је други одређен трећим анексом усвојеног Програма и плана решавања кризе.

Одредбама четвртог анекса, под називом *Међународна заједница у решавању кризе*, било је предвиђено да представници КФОР, НАТО, ЕУ, ОЕБС и САД, поред осталог, прихвате и подрже: 1) суверенитет и територијални интегритет СРЈ и РС, 2) решавање кризе у оквиру СРЈ и РС, мирним путем, политичким и дипломатским средствима, уз подршку међународне заједнице и 3) просперитетан економски и социјални развој региона, укључујући и развој савременог, мултиетничког и мултиконфесионалног друштва на демократским принципима. Истим анексом било је предвиђено да кључни представници међународне заједнице: 1) осуде албански сепаратизам и тероризам у било којој форми као неприхватљиво средство за остваривање било каквих циљева, 2) јавно саопште да је идеја о аутономији, специјалном статусу и мењању граница у региону неоснована, неприхватљива и неоправдана, 3) подрже спровођење споразума који се постигне између СРЈ и РС са албанском националном заједницом, уз спремност да изврше притисак на страну која споразум не буде поштовала и да 4) подрже право на антитерористичку операцију снага безбедности СРЈ и РС, уколико албанска национална заједница или албански екстремисти не прихвате предлог мирног решења кризе.

Трећим анексом под називом *Позив Албанцима на дијалог за решавање кризе*, поред осталог: 1) позивају се представници албанске националне заједнице, да одмах предузму мере на обустављању свих терористичких аката, да предложи своје представнике за дијалог и да прихвате отпочињање дијалога о мирном решавању кризе са представницима СРЈ и РС, уз под-

ршку и сарадњу са представницима међународне заједнице, 2) обавештавају се припадници албанске националне заједнице о опредељености и спремности СРЈ и РС да по посебним плановима интегришу Албанце у политички, државни и друштвени систем Србије, поштујући њихова људска и мањинска права и развијајући просперитетну мултиетничку и мултиконфесионалну заједницу, и 3) позивају се албански екстремисти да распусте своју организацију и предају оружје, након чега би се из КЗБ повукле ванредно ангажоване војне и полицијске снаге, обезбедила потпуна слобода кретање свим грађанима и од кривичне одговорности амнестирали екстремисти који нису извршили кривично дело насиљем.

Поред наведена два кључна елемента, стратегију сузбијања насиља албанских екстремиста у КЗБ, чинила су још три важна елемента, ближе одређена првим, другим и петим анексом усвојеног Програмом и планом решавања кризе. Првим анексом под називом *Координационо тело*, утврђени су задаци, организација, састав, средства и буџет раније образованог Координационог тела Савезне владе и Владе РС за општине Прешево, Бујановац и Медвеђа. Другим анексом, под називом *План медијске подршке мирном решењу кризе* утврђено је укупно осам циљева подршке мирном решавању кризе, од којих су најзначајнији: 1) фирмација опредељења СРЈ и РС да кризу решавају мирним путем и политичко-дипломатским средствима уз подршку међународне заједнице, 2) уверавање међународне јавности да је албански тероризам опасност која не прети само СРЈ и РС већ и целом региону и Европи, и 3) уверавање међународне јавности и Албанаца да су СРЈ и РС опредељене да у региону развјају политички, економски и социјално просперитетну мултиетничку и мултикултуралну заједницу, уз поштовање свих људских и мањинских права грађана.

Одредбама петог анекса под називом *Предлог Споразума о решавању кризе*, било је предвиђено да се, уз посредовање представника међународне заједнице, успостави дијалог између представника СРЈ и РС и преставника албанске националне заједнице, у којем би се постигао и касније реализовао одговарајући споразум о решавању кризе.²³⁾ Реализација тако постиг-

23) Предлог Споразума о решавању кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, 06.02.2001.

нутог споразума, подразумевала је реализацију бројних активности које су груписане у три области, под следећим називима: 1) Интеграција Албанаца у политички државни и друштвени систем РС, 2) Успостављање безбедности и мира у региону, и 3) Економски и социјални развој региона. Свака од те три групе активности је детаљније разрађена у форми истоимених планова који су чинили прилоге петог анекса Програма и плана решавања кризе (Анекс 5а, 5б, 5в).²⁴⁾

ПРИМЕНА СТРЕТЕГИЈЕ СУЗБИЈАЊА НАСИЉА АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА У КОПНЕНОЈ ЗОНИ БЕЗБЕДНОСТИ

Тако конципиран Програм и план решавања кризе био је прихваћен и касније у потпуности подржан од стране кључних субјеката међународне заједнице укључених у процес решавања кризе (КФОР, НАТО, ЕУ, ОЕБС, САД). Међутим, његово прихватање од стране представника албанске националне заједнице било је повезано са низом проблема. Тек након посредничких активности представника НАТО (Џорџ Робертсон и Питер Фејт) и КФОР (Шон Саливен и Карло Кабићозу), дошло је до неколико, најпре посредних а затим и непосредних контаката представника Координационог тела и лидера екстремистичких албанских група. Док су дипломатско-политичке и економско-социјалне мере, очекивано, биле прихватљиве за њихове представнике, планиране безбедносне мере, представљале су, такође очекивано, кључни проблем. Питања око којих скоро да није било никакве сагласности односила су се на планирани повратак војних и полицијских снага СРЈ и РС у КЗБ и на планирану демилитаризацију ОВПБМ. То је било разумљиво, ако се има у виду да су прве две групе активности, у преговарачком смислу, представљале уступке СРЈ и РС, док је трећа група активности, у основи, подразумевала уступке албанских екстремиста.²⁵⁾

Упркос проблемима у успостављању преговарачког процеса са представницима екстремистичке ОВПБМ, конструктив-

24) Обрад Стевановић, Саша Мијалковић и др., *нав. дело*, стр. 1709-1710; Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 220.

25) Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 222-224.

ни разговори са представницима КФОР и НАТО су настављени. Претпостављајући да ће командант снага КФОР дозволити повратак војних и полицијских снага у КЗБ, Савезна Влада и Влада РС су, на предлог Координационог тела, почетком марта 2001. године, образовале Здружене снаге безбедности (ЗСБ), које су чиниле војне и полицијске снаге под обједињеном командом.²⁶⁾ Након више континуираних разговора вођених између представника КФОР и представника Координационог тела и ЗСБ СРЈ и РС и обимне преписке са командом НАТО у Бриселу, НАТО је, 07. марта 2001. године, овластио команданта КФОР да дозволи контролисан повратак снага СРЈ и РС у сектор Ц-исток КЗБ.²⁷⁾ Под притиском такве одлуке НАТО, посредовањем Питера Фејта, личног представника генералног секретара НАТО, 12. марта 2001. године закључен је споразум о прекиду ватре између ЗСБ и ОВПБМ.²⁸⁾ У наставку ефективне сарадње са командантом КФОР и командом НАТО, сагласно одговарајућим плановима и одлукама,²⁹⁾ а под условима и уз одобрење и надгледање КФОР³⁰⁾ и ОЕБС-а, повратак ЗСБ у КЗБ, реализован је у пет фаза, односно у пет одвојених полицијско-војних операција, изведених у периоду од 14. марта до 31. маја 2001. године. У тим операцијама ЗСБ су ушле у пет претходно утврђених територијалних сектора КЗБ,

У периодима између фаза повратка снага СРЈ и РС у КЗБ, преговори на различитим нивоима између представника СРЈ и РС и албанских екстремиста, уз посредовање представника међународне заједнице, настављани су. Тако је, после уласка ЗСБ у сектор Ц – Исток КЗБ, припремљен и 18. марта странама у сукобу достављен документ о војним и политиким мерама

26) Предлог за образовање ЗСБ, Координационо тело Савезне Владе и Владе РС. Бујановац, 06.03.2001.; Закључак Владе РС. Стр.пов. 05 бр. 00-6/2001 од 06.03.2001.; Наређење председника СРЈ. Генералштаб ВЈ, стр.пов. бр. 668-1 од 07.03.2001.

27) Интерне уводне белешке, Др Бриса, начелника Штаба КФОР, 9. март 2001.

28) Неименовани документ о прекиду ватре од 12. марта 2001; Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 224.

29) Основе плана за улазак ЗСБ у сектор Б КЗБ. Савезна Влада и Влада РС, 17.04.2001.; Закључак Владе РС. ДТ 05 бр. 00-14/2001, 19.04.2001.; Акт Савезне Владе. ДТ број 3/2001, од 20.04.2001.; Заповест за улазак и поседање дела КЗБ, подсектори Б-југ и север. Команда ОГ Југ, 22.05.2001.;

30) Обавештења команданта КФОР о намерама за улазак снага СРЈ и РС у КЗБ (2001, 2001а и 2001б): у сектор А и Ц-запад (од 23.03.2001.), у сектор Д (од 14.04.2001.), и у сектор Б (од 24.05.2001.); Распоред уласка посматрачких тимова КФОР у КЗБ секторе А и Ц – запад. 23.03.2001.; Посматрачки тимови КФОР, сектор Д, од 09.04.2001.

изградње поверења које ће прерасти у почетак дијалога између њих.³¹⁾ Међутим, након уласка ЗСБ у КЗБ сектор Д, крајем априла 2001. године, уследили су захтеви формулисани у 5 тачака, дванаесточлане албанске делегације на челу са Шефкетом Муслију, чији је члан био и Риза Халими. Први захтев је гласио: „Да се одмах прекине са уласком српских војних и полицијских снага у прешевску долину.“³²⁾

И поред тога, око две седмице касније, представници албанске националне заједнице су 12. маја 2001. године, у Лучанима код Бујановца потписали споразум о прекиду ватре, потпуној демилитаризацији Лучана и Турије, о наставку преговора о потпуној демилитаризацији албанских наоружаних група и о делимичној амнестији од кривичне одговорности њихових припадника.³³⁾ Тим споразумом су, на прихватљив начин, уређена и питања успостављања мултиетничке полиције, олакшавања повратка избеглих и интерно расељених лица, пуне интеграције и праведне заступљености Албанаца у државним органима и органима локалне самоуправе, као и питања унапређења економског развоја региона.³⁴⁾

Изузев оружаног отпора који су око 300 албански екстремисти пружили у селу Ораовица у општини Прешево, 14. маја 2001. године,³⁵⁾ повратак ЗСБ у све секторе КЗБ, који је окончан 31. маја 2001. године, протекао је скоро без икаквог сукоба са ОВПБМ. У међувремену, 24. маја 2001. године, истекао је и рок за предају терористичког наоружања и опреме као услов за расписану условну амнестију албанских екстремиста.³⁶⁾ Повратак ЗСБ у све делове КЗБ, уз примену а не уз промену ВТС, означио је и крај скоро двогодишње кризе.³⁷⁾ Процене да се албански екстремисти неће противити уласку снага СРЈ и РС у КЗБ, уколико се о томе постигне договор са КФОР, показале

31) Незванични документ о почетку дијалога, од 18.03.2001.

32) Ставови албанске делегације у вези са преговорима. Кончуљ, 27.04.2001.

33) Споразум из Лучана, 12. 05.2001.; Непотписана заједничка изјава о Споразуму из Лучана. 13.05.2001.

34) Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 226-227.

35) Током операције, рањена су два припадника ЗСБ, док је на страни терориста било 14 погинулих и 8 теже или лакше повређених терориста (Ј. М. Тодоровић, *Службе безбедности и специјалне јединице ударне снаге у борби против тероризма*, Институт за нуклеарне науке Винча, Београд, 2012., стр. 81-82.)

36) Амнестија је излаз, летак Координационог тела Савезне Владе и Владе РС, 2001.

37) Информација о повратку снага полиције у Сектор Б КЗБ. ОГ полиције, 25.05.2001.; Извештај о извршеној анализи уласка ЗСБ у КЗБ. МУП РС, 27.07.2001.

су се тачним. Јасно опредељење и званична одлука команданта КФОР да повратак безбедносних снага СРЈ и РС у КЗБ дозволи, био је довољан сигнал албанским екстремистима да одустану од насилног противљења тим операцијама.³⁸⁾ Тек под таквим притиском утицајних представника међународне заједнице и лидери албанских екстремистима су прихватили и у значајној мери спровели Програм и план решавања кризе изазване њиховим насиљем.³⁹⁾

Спровођењем нове противтерористичке стратегије која је суштински подразумевала подршку и посредничко учешће представника НАТО, КФОР, ОЕБС, ЕУ, САД и преговоре са представницима албанских политичких партија и екстремистичких организација, у КЗБ су успостављени ред и безбедност који се до данас одржавају;⁴⁰⁾ наоружане групе албанских екстремиста су у већој мери изоловане и разоружане. ОВП-БМ је демилитаризована и распуштена, а њени припадници су пацификовани и амнестирани од кривичне одговорности, уколико нису извршили кривично дело насиља. Број њихових насилних аката у КЗБ смањен је значајно, са 460 у 2000. и 2001. години, на само три у периоду 01. јануара 2009. до 31. марта 2010. године.⁴¹⁾

Упркос неспорном и значајном успеху усвојене и примењене стратегије „међународне сарадње и преговарања са противником“, ипак не може се тврдити да је проблем насиља албанских екстремиста у КЗБ трајно решен и да је дугорочно уклоњена могућност њиховог терористичког деловања у том делу РС. Упркос неспорном пацификовању КЗБ, безбедносно стање у тој зони се може квалификовати као стање „конзервираног конфликта“ или „тињајуће кризе“. Чињеницу да се примењена стратегија у тој ситуацији показала као добро решење, не треба разумети тако да ће се избор истих средстава у решавању сличних проблема у будућности такође показати dobrим избором.⁴²⁾ Упркос томе, стратегија коју су СРЈ и РС примениле у његовом сузбијању насиља албанских екстремиста у Коп-

38) Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 227-228.

39) Исто, стр. 219.

40) Ангажовање ВЈ у саставу ЗСБ при реализацији Програма за решавање кризе на југу РС, ЗСБ, Бујановац, 2003; Извештај о раду Комисије за примену ВТС, од 14. октобар 2003.

41) Упоредити са: Обрад Стевановић, Саша Мијалковић и др., *нав. дело*, стр. 1712; Обрад Стевановић, *нав. дело*, стр. 228.

42) Исто, стр. 229-231.

неној зони безбедности крајем прошлог и почетком овог века може се користити као пример добре праксе супротстављања сличним врстама етнички мотивисаног тероризма.

ЛИТЕРАТУРА

- Акт Савезне Владе. ДТ број 3/2001, од 20. 04. 2001.
- Амнестија је излаз, летак Координационог тела Савезне Владе и Владе РС, 2001.
- Ангажовање ВЈ у саставу ЗСБ при реализацији Програма за решавање кризе на југу РС, ЗСБ, Бујановац, 2003.
- Вајт, Џ. Р.: *Тероризам*, Александрија Пресс, Београд, 2004.
- Војнотехнички споразум, Куманово, 09. 06. 1999.
- Закључак Владе РС. ДТ 05 бр. 00-14/2001, 19. 04. 2001.
- Закључак Владе РС. Стр.пов. 05 бр. 00-6/2001 од 06. 03. 2001.
- Заповест за улазак и поседање дела КЗБ, подсектори Б-југ и север, Команда ОГ Југ, 22. 05. 2001.
- Извештај о извршеној анализи уласка ЗСБ у КЗБ. МУП РС, 27. 07. 2001.
- Извештај о раду Комисије за примену ВТС, од 14. октобар 2003.
- Интерне уводне белешке др Брнса, начелника Штаба КФОР, 9. март 2001.
- Информација о повратку снага полиције у Сектор Б КЗБ. ОГ полиције, 25. 05. 2001.
- Информација о стању безбедности на подручју општина Бујановац, Прешево и Медвеђа, са предлогом мера за решење кризе, 6. фебруар 2001.
- Наређење председника СРЈ. Генералштаб ВЈ, стр.пов. бр. 668-1 од 07. 03. 2001.
- Незванични документ о почетку дијалога, од 18. 03. 2001.
- Неименовани документ о прекиду ватре од 12. марта 2001.
- Непотписана заједничка изјава о Споразуму из Лучана. 13. 05. 2001.
- Обавештења команданта КФОР о намерама за улазак снага СРЈ и РС у КЗБ (2001, 2001а и 2001б): у сектор А и Ц-запад (од 23.03.2001.), у сектор Д (од 14.04.2001.), и у сектор Б (од 24. 05. 2001.).
- Одлуке о образовању Координационог тела за општине Прешево, Бујановац и Медеђу, Савезне Владе, од 16. 12. 2000. и Владе РС од 06. 02. 2001.
- Основе плана за улазак ЗСБ у сектор Б КЗБ. Савезна Влада и Влада РС, 17. 04. 2001.
- Предлог за образовање ЗСБ, Координационо тело Савезне Владе и Владе РС. Бујановац, 06. 03. 2001.
- Предлог Споразума о решавању кризе у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, 06. 02. 2001.
- Програм и план решавања кризе настале деловањем албанских екстремистичких група у општинама Прешево, Бујановац и Медвеђа, Влада РС, 05

- број 06-351/2001-2, од 06. 02. 2001. и Савезна влада, број стр.пов. 8-1/2001 од 07. 02. 2001.
- Распоред уласка посматрачких тимова КФОР у КЗБ секторе А и Ц – запад. 23. 03. 2001.; Посматрачки тимови КФОР, сектор Д, од 09. 04. 2001.
- Резолуције Савета Безбедности Уједињених нација, број 1244, од 10. јуна 1999. године.
- Симовић, Мирослав, Карановић, Никола: *Противтерористичка операција на југу Србије*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004.
- Споразум из Лучана, 12. 05. 2001.
- Ставови албанске делегације у вези са преговорима. Кончуљ, 27. 04. 2001.
- Стевановић, Обрад: „Ефекти албанског тероризма на Косову и Метохији“, *Зборник радова*, број 1/2015, Филозофски факултет у Приштини, К. Митровица, 2015.
- Стевановић, Обрад: *Кумановски споразум*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.
- Стевановић, Обрад, Мијалковић, Саша, Субошић, Дане, Млађан, Драган, „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја - Бујановац, Прешево, Медвеђа“, *Теме*, бр. 4/2012, Ниш, 2012.
- Тодоровић, Ј. М., *Службе безбедности и специјалне јединице ударне снаге у борби против тероризма*, Институт за нуклеарне науке Винча, Београд, 2012.
- Hoffman, B., Claridge, D.: „Chronology of International Terrorism and noteworthy domestic incidents, 1996“, *Terrorism and Political Violence*, 10(2), 1998.
- Wilkinson, P.: *Terorizam protiv demokratije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.

Obrad M. Stevanovic

KEY ELEMENTS OF STRATEGY OF SUPPRESSION OF ALBANIAN EXTREMIST VIOLENCE IN THE GROUND SAFETY ZONE

Resume

At the end of the last decade of 20th and at the very beginning of 21st century, Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia had different experiences in solving two mutually connected crises caused by Albanian extremist violence. Firstly, there was the negative experience in solving the Kosovo and Metohija crisis, while second, relatively positive experience is drawn from solving the crisis in the Ground safety zone on the territories of Presevo, Bujanovac and Medvedja municipalities. Starting from the fact that both of these crisis emerged as a consequences of politically motivated violence, this paper is the result of research aimed at

searching for the key elements of strategy of Yugoslavia and Serbia in solving these crises. The goal of the research is to conduct an analysis of available content and not just identify, but also scientifically describe the basic elements of mentioned strategy. Identified and described elements include: 1) cooperation with KFOR and other important subjects of international community (NATO, OSCE, EU, USA); 2) negotiations with representatives of Albanian community, with representatives of extremist organizations included, as a mean of solving the crisis via nonviolent political approach. This strategy enabled the return of joint security forces in all areas of Ground safety zone without any change in Kumanovo agreement, thus ending the two year long crisis. Armed groups of Albanian extremists have been isolated and disarmed. Liberation Army of Presevo, Medvedja and Bujanovac has been demilitarized and disbanded, with its members mostly pacified and pardoned from criminal responsibility – except those involved in violent criminal acts. The amount of violence has been reduced ever since, from 460 in the 2000 and 2001, to only 3 in period of 2009-2010. Despite the success of applied strategy of international cooperation and negotiations, we cannot claim that problem of Albanian extremist violence in this area has been permanently solved. The state in the Ground safety zone can be described as “conserved conflict”. The same means of nonviolent action could not prove as a viable choice if the conflict escalates in the future. Nevertheless, the applied strategy analyzed in this paper can be used as an example of good practice in dealing with similar types of ethnically motivated terrorism.

Keywords: *Ground safety zone, violence, Albanian extremists, strategy, KFOR, international cooperation, negotiations⁴³⁾*

* Овај рад је примљен 27. септембра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

Зоран О. Драгишић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Младен М. Милошевић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

УГРОЖАВАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ ТЕРОРИЗМОМ У САЈБЕР ПРОСТОРУ

Сажетак

Крај осамдесетих и почетак деведесетих година двадесетог века обележио је настанак савремених информационих система чију основу чине персонални рачунари и рачунарске мреже. Међусобним повезивањем рачунара путем телекомуникационе мреже настао је, нови, „нефизички простор“ или „дигитални свет“. За опис ове „етеричне стварности“, створене у контакту човека и рачунара, најчешће се користи метафора сајбер простор. Сајбер простор је, крајем прошлог и почетком овог века, постао нераздвојан део друштвеног живота просечних становника већег дела планете. Аутори се концентришу на злоупотребе сајбер простора од стране терористичких организација, усмерене на ширење терористичке идеологије, прикупљање нових чланова и информисање, охрабривање и учвршћавање ставова актуелних присталица, психолошко ратовање, као и на планирање акција и скупљање средстава за вршење својих активности. Република Србија, као део међународног ланца борбе против тероризма, је обавезна да предузме потребне мере ради превенције и одговора на терористичку претњу у сајбер простору. Рад доноси

анализу карактеристичних начина коришћења Интернета за информационо-психолошко ратовање, а акценат се ставља и на типове аргументације којима се оправдава терористичка активност и шири политичка идеологија терористичких организација.

Кључне речи: *тероризам, Интернет, глобални безбедносни изазови*

УВОД

Глобална информациона инфраструктура се по брзини размене информација, могућностима и доступности не може поредити ни са чим у досадашњој техничко-технолошкој историји човечанства. Развој информационе и комуникационе технологије повећао је брзину и обим интеракција у савременом друштву и тиме допринео интензивирању како друштвених односа у сфери политике, економије и културе, тако и међузависности појединаца, група и нација широм света. Зависност информационог друштва од информационих и комуникационих технологија изнедрила је и нове ризике који се у великој мери разликују од оних који су постојали у прошлости. За разлику од некадашњих ризика који су имали утврђене узроке и познате последице, ризицима у информационом друштву се тешко може одредити порекло а још теже им се могу сагледати последице. Ови ризици спадају у категорију *произведених ризика* – ризика које је створио утицај нашег сопственог знања и технологије на свет природе и друштва.

Са етиолошког аспекта, нови облици безбедносних претњи информационом друштву евидентирају се од почетка деведесетих година прошлог века, када је Интернет постао широко доступан тј. пуштен у комерцијалну употребу.¹⁾ Нове претње представљене су физичким и софтверским угрожавањем информационе инфраструктуре, али и све чешћом злоупотребом сајбер простора за различите субверзивне активности.

1) Одлучујући потез у овом смислу представљало је дефинисање нове - World Wide Web (WWW) - архитектуре од стране ЦЕРН-а (Европски савет за нуклеарна истраживања) 1991. године. Нова архитектура је знатно поједноставила навигацију на Интернету. Године 1993. створен је и први графички инструмент за претрагу Интернета – програм *Mosaic*. Од 1994. World Wide Web је претворио Интернет у инструмент масовне комуникације.

Захваљујући глобалној распрострањености, доступности и могућностима нецензурисаног коришћења, Интернет је постао најпримамљивији медиј и за савремене терористе. Улога класичних медија је другоразредна у односу на Интернет, који нуди читаво поље могућности за несметано ширење идеологије и вршење психолошких притисака на циљану публику.

Након терористичких напада на Америку септембра 2001. године, у Западним земљама нарочито је актуелизовано питање безбедности сајбер простора и заштите критичних информационих инфраструктура. Акцентоване ових питања наступило је као последица сазнања да је Интернет за терористе представљао основни извор информација потребних за планирање и реализацију напада. Очигледно, употреба глобалне информационе мреже за терористичку делатност, као и могућност вршења терористичких аката у сајбер простору представљају важне карактеристике феномена савременог или „постмодерног“ тероризма. Ово се побјашњава самом природом терористичког деловања, које функционише кроз преносење психолошких порука и симболизам. Циљ терориста је да застраше јавност и тиме посредно делују на државне власти. Терористичке организације теже да успоставе доминацију и контролу ширењем страха, што ефектно истиче Хакер (*Hacker*): „...они хоће да фасцинирају....терористи играју за публику и желе да привуку пажњу аудиторијума“.²⁾ Ова карактеристика тероризма избија у први план у савременој ери, јер поменута брзина и обим интеракција преко интернет друштвених мрежа доводи до максимизације психолошких ефеката у односу на јавност и доносиоце политичких одлука у демократским земљама. Имајући у виду сразмере терористичке претње у последњих двадесетак година, без устезања се може рећи да ниједна земља није имуна нити представља сигурно склониште. Република Србија, због свог геостратешког положаја и специфичног историјског и политичког контекста, представља потенцијалну мету савременог тероризма, укључујући његово испољавње у сајбер простору.

2) Frederick J. Hacker, „Dialectical Interrelationships of Personal and Political Factors in Terrorism“, у: L. Freedman, A. Yonah (eds.), *Perspectives on Terrorism*, Scholarly Resources, Wilmington, Delaware, 1983, pp. 19-32.

УПОТРЕБА ИНТЕРНЕТА ЗА ТЕРОРИСТИЧКУ ПРОПАГАНДУ И РЕТОРИЧКЕ СТРАТЕГИЈЕ ТЕРОРИСТА

Савремени теоретичари комуникација постављају феномен тероризма у оквиру симболичке комуникационе теорије. Карбер (*Carber*) тврди да се „тероризам, као и сваки симболички акт, може посматрати као и већина осталих медијума комуникације. Он се састоји из четири основна елемента: трансмитера (терориста), циљаног рецепијента (мета), поруке (експлозија, заседа) и повратне реакције (реакција циљане публике)“.³⁾

И аутори попут Џенкинса (*Jenkins*),⁴⁾ Вајмана (*Weimann*),⁵⁾ и Вина (*Winn*)⁶⁾ сматрали су да је суштина терористичког акта у његовој театралности, јер није примарно уперен на непосредну жртву напада, већ на публику која посредством средстава масовне комуникације посматра догађај. Цафти (*Tsfati*) и Вајман закључују у својој студији да се савремена варијанта терористичког криминалитета може и дефинисати као покушај преношења порука кроз употребу систематског, диригованог насиља.⁷⁾

С обзиром на вртоглав технолошки и информациони развој, који је омогућио слободно и несметано коришћење сајбер простора неодређеном и неограниченом броју корисника, потенцијал за трансмитовање жељених порука одређеном аудиторијуму, веома је велик. Терористичке организације, у чијој је природи ширење идеологије и константан рад на врбовању и индоктринирању нових чланова, нису испустиле прилику која им се указала.

Терористичка пропаганда, процес прикупљања средстава, планирање конкретних акција, међусобна комуникација и психолошко ратовање, представљају огромно поље могућности за сајбер деловање терориста. Ове могућности су, итекако,

3) Наведено према: Y. Tsftati, G. Weimann, *WWW. TERRORISM.COM: Terror on the Internet*, Haifa University, Tel Aviv, 2002, p. 317.

4) B. Jenkins, *International Terrorism*, Crescent Publications, Los Angeles, 1975, pp. 25-35.

5) G. Weimann, „The Mediated Theater of Terror: Must Show Go On?“, у: P. Bruck, *The News Media and Terrorism*, Carlton University Press, Ottawa, 1986, pp. 1-22.

6) G. Weimann, C. Winn, *The Theatre of Terror*, Longman Publication, New York, 1994, pp. 42-47.

7) Y. Tsftati, G. Weimann, *нав. дело*, p. 318.

искоришћене. У прилог овој тврдњи говори и цитат са интернет-сајта терористичке организације Хезболах: „...уз помоћ Интернета Хезболах је успео да уђе у долове Израелаца, чинећи важан психолошки продор“.⁸⁾

Интернет је за терористе данас начин вођења психолошког рата, метод за врбовање чланства и средство за организовање прикупљања новца. Речју, то је позорница на којој се одиграва савремена терористичка представа.

Посматрајући генезу тероризма у периоду од 11. септембра 2001. године до данас, приметно је повећање значаја Интернета за терористичку пропаганду и комуникацију. Вртоглав раст количине интеракција и преноса информација преко друштвених мрежа које су последњих година изазвале прави „бум“, изврсно је искоришћен и од стране терориста. Водеће терористичке организације комуницирају са актуелним и потенцијалним чланством али и публиком коју треба застрашити. Амак (*Amaq News Agency*) промпртно емитује видео материјале, обавештава заинтересовани аудиторијум и преноси изјаве о преузимању одговорности за терористичке нападе од стране ИСИС-а, иако ова терористичка организација формално не потврђује да је агенција део њихове медијске структуре. Амак има сопствену андроид апликацију и налог на Телеграму. Иако званично није део тзв. Исламске државе, Амак функционише као класичан медиј тоталитарне структуре.⁹⁾ ИСИС као званичне медије признаје радио станицу Ал Бајан (*Al Bayan*) и магазин Дабик (*Dabiq*), као и бројне локалне медијске структуре, али је чињеница да је значај Амака далеко већи.

Један од парадокса употребе глобалне мреже од стране терориста је и чињеница која се наводи у савременој литератури.¹⁰⁾ Наиме, америчке обавештајне службе су креирале децентрализовану и хаотичну структуру глобалне мреже, у страху од Совјета и могућности њихове употребе могућности које Интернет пружа. Међутим, након Хладног рата, терористи, данас сматрани за једног од најозбиљнијих противника Запада, искористили су овакве особине светске комуникационе мреже да њене погодности преокрену на своју страну.

8) Видети: www.hizbollah.org, 14/06/2016.

9) New York Times, „A News Agency With Scoops Directly From ISIS, and a Veneer of Objectivity“, http://www.nytimes.com/2016/01/15/world/middleeast/a-news-agency-with-scoops-directly-from-isis-and-a-veneer-of-objectivity.html?_r=0, 14/06/2016.

10) Y. Tsifti, G. Weimann, *нав. дело*, pp. 318-320.

У литератури се наводи да терористи пажљиво бирају и планирају сценографију за своје злочине и да конкретне жртве нису циљ терориста, већ само средство за привлачење пажње јавности, чија је повратна реакција главни циљ.¹¹⁾

Карбер, као један од представаника симболичке комуникационе теорије тероризма истиче да тероризам нужно тражи конкретну жртву, али да мета која треба бити прималац поруке, није увек та жртва. Терористички акти су у савремено доба постали својеврсни медијски спектакли и феномен чији су комуникациони аспекти од кључне важности за успешност деловања.

Ипак, с обзиром на растућу опасност претње, државе, као и поједине медијске организације, решиле су да предузму одређене кораке у циљу њеног редуковања. Ови потези усмерени су на покушај ограничавања приступа светској мрежи и медијима и улажења у траг емитерима терористичке пропаганде.¹²⁾

Али, досадашњи напори нису дали задовољавајуће резултате. Једноставно, природа Интернета, децентрализованог, нецензурисаног и неконтролисаног медија, је таква да омогућава приступ сваком субјекту који то жели, те су противтерористичке мере у овој сфери и даље недовољно успешне.

Основна питања везана за терористичку делатност на светској мрежи, разматрана у савременој литератури се односе на тип реторике који се употребљава на интернет-сајтовима под контролом терориста, њихову циљану публику и мобилисање и врбовање чланства преко Интернета.¹³⁾

Један од основних циљева терориста је да оправдају употребу насиља у свом деловању, то јест да пронађу адекватну аргументацију за легитимисање средстава којима се служе у остваривању својих циљева.¹⁴⁾ Садржај већине терористичких сајтова посвећен је легитимизацији терористичког насиља различитим аргументима.

Три основна типа реторике, то јест аргументације, које се користе на интернет страницама терористичких организација су: реторика типа „немамо избора“; затим реторика усме-

11) B. Jenkins, *нав. дело*, стр. 85-88.

12) Y. Tsifti, G. Weimann, *нав. дело*, р. 319.

13) Исто.

14) G. Weimann, C. Winn, *The Theatre of Terror*, Longman Publication, New York, 1994, р. 42.

рена на демонизовање и делегитимизовање супротне стране; аргументација која истиче тероризам као „оружје слабих“;¹⁵⁾ то јест позивање на приступање терористичким активностима као једином преосталом средству борбе против надмоћнијег противника.

Постоји и четврти тип аргументације које терористи на Интернету користе. То је представљање организације као суштински ненасилне групације, која у ствари трага за мирним решењем конфликта. На овај начин себе представља, рецимо, баскијска терористичка организација ЕТА.¹⁶⁾

Вајман и Цафи, анализирајући терористичке сајтове, појашњавају ове типове аргументативног притиска на личност терористе и ширу публику. Тако, за пример реторике типа „немамо избора“ узимају Тамилске тигрове (*LTTE*).¹⁷⁾

Као и на већини других сајтова терористичких организација и у овом се истиче да њени припадници не беже од мирног разрешења конфликта и да насиље примењују као метод борбе јер им власти Шри Ланке не дају избора. Они се позивају на Универзалну Декларацију УН, као и на бројне извештаје међународних хуманитарних организација, како би објаснили да су Тамили исцрпили сва мирнодопска средства и да је оружана борба једини преостали начин да остваре своја легитимна права.¹⁸⁾

На сајту Хезболаха налазимо сличан пример ове врсте реторике. Аутори сајта истичу да је њихова борба само одбрана од ционистичке агресије на јужни Либан и да, сходно, Декларацији УН имају право да се боре док им се њихова права и њихова земља не врате.

И на сајту Хамаса наилазимо на пример овакве реторике: „као што се француски покрет отпора борио против нациста четрдесетих година, тако се и Хамас, покрет сатављен од патриота који траже право на самоопредељење, бори за слободу своје домовине Палестине“.

Примери за реторику која се ослања на демонизацију и делегитимизацију непријатеља такође су бројни. Тако, на сајту

15) Y. Tsifti, G. Weimann, *нав. дело*, pp. 324-326.

16) Исто, стр. 325. Видети и: <http://www.basque-red.net/homei.htm>, 02/07/2007.

17) Y. Tsifti, G. Weimann, *нав. дело*, p. 324.

18) М. Милошевић, *Терористи: жртве и злочинци – фактори криминалне мотивације*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2009.

Хамаса налази се слика израелског војника који држи заробљено дете и изговара текст: „господине, ухватили смо терористу“. Наслов странице са овом сликом је: „Ко је заиста терориста“? На истом сајту, налази се и приказ војног возила на ком се виде тела деце и жена, постављених у оквир нишана. Испод слике се налази текст садржине: „успео сам, убио сам ова три створења“.

Психолошка порука, упућена овим садржајима је да су Палестинци жртве циониста, који су прави терористи, ослобођени моралних кочница, спремни да повређују чак и жене и децу. Хамасов сајт је испреплетан „чињеницама“ које делегитимишу Израел, указујући на везе циониста и Британског царства, цитате из „ционистичких протокола“ и примере агресије и бруталности Израелаца.¹⁹⁾

На сајту Хезболаха приказују се детаљне информације о „израелском тероризму“, „свакодневной израелској агресији“, „израелским злочинима и рађању ционистичког ентитета“. Овде се дају и историјски прикази, који описују развој исламског отпора.²⁰⁾

Цитирају се и „изјаве ционистичких лидера“ попут Херцла (*Herzl*), који је рекао да северна граница израелске државе мора бити река Литани, како би се обезбедили потребно водоснабдевање (ова река је, данас, дубоко у територији либанске државе).²¹⁾

На сајту организације Сендеро Луминозо, пружају се информације о „злочинима владајућег режима који подржавају САД“. Овде се наводе подаци о „бруталностима које спроводи перуанска влада... о правом геноциду који је починила перуанска армија... о уништавању читавих села и масовним убиствима... о егзекуцијама стотина револуционара...“.²²⁾

Психолошка порука ових садржаја је да насиље које спроводи њихова организација није ништа у поређењу са злом које чине њихови опоненти.²³⁾ Такође, мислимо да је битан део садржаја поруке везан за покушај појачавања осећаја обесправљености, огорчености и мржње, које су значајан крими-

19) Исто.

20) Видети: <http://www.Hizbollah.org> и <http://www.moqawama.org>, 14/06/2016.

21) Исто.

22) Видети: <http://www.csrp.org/index.html>, 14/06/2016.

23) Y. Tsifti, G. Weimann, *нав. дело*, р. 325.

нални мотив у психологији тероризма. Исто се, наравно, може рећи и за претходно наведене садржаје.

Трећа реторичка тактика терористичких организација на Интернету је наглашавање инфериорности у односу на надмоћног непријатеља, која их приморава на коришћење терористичке тактике као јединог преосталог средства. Терористи покушавају да убеди аудиторијум да је тероризам оружје слабих.²⁴⁾ Овај аутор даље објашњава да се на терористичким сајтовима избегава употреба термина који би сигнализирани да и они виктимизују друге, док се насиље опонената емфазира коришћењем термина попут „геноцид“ и „покољ“. Организације теже да себе представе као припаднике мале, слабе и угрожене групе. Они често наглашавају како су прогоњени, изложени честим покушајима атентата, како им се ограничавају слобода говора и остала права.²⁵⁾

Изузетак од овакве реторике је Хезболах, на чијем сајту се често истичу ратна постигнућа организације, приказују се сахране израелских војника, глорификују се победе и износе статистички подаци о успесима на бојном пољу.²⁶⁾

Циљ организација које се представљају на први начин јесте, вероватно, појачавање утиска о терору надмоћнијег непријатеља, али и стварање слике о храбрости и одлучности њихових чланова.

Ова реторика ставља тероризам у оквиру ослободилачке борбе против окупатора, изједначавајући их са модреним «партизанима», који се боре против неправедног окупатора.

Реторика Хезболаха, опет, усмерена је на охрабривање и мобилисање милитантног чланства и преношење поруке о којој смо говорили када смо анализирали ал-Каиду. Та порука је да је непријатељ „рањив“, да има слабе тачке и да је победив.

Уколико би се организација исувише ослонила на реторику слабости, која оправдава терористичку тактику као једино могуће средство супротстављања јачем непријатељу, ризиковала би демотивисање одређеног броја потенцијалних чланова.

Поменули смо и да се неке од организација, попут ЕТА служе реториком која има за циљ истицање њених мировних тежњи.²⁷⁾

24) Исто, стр. 326.

25) Исто.

26) М. Милошевић, *нав. дело*.

27) Видети: <http://www.basque-red.net/homei.htm>, 02/07/2007.

Ова реторика је, по нама, само у служби реторике „немамо избора“, јер ове организације „припремају терен“ за оправдавање сопственог насиља, које и не помињу експлицитно. Сматрамо да изостанак експлицитног помена насиља има за циљ да се оно представи као чиста самоодбрана организације која искључиво тежи мирном решењу конфликта.

Дакле, када обједињено посматрамо различите типове реторике које терористи кристе не Интернету, долазимо до следећих закључака.

Прво, јасно је да терористи користе мешавину визуелних садржаја и реторичких фигура како би себе представили као невинне жртве присиљене да прибегну насиљу као јединој преосталој тактици у одбрани од немилосрдног, бруталног непријатеља, „ослобођеног свих моралних кочница“.²⁸⁾

Ова реторичка тактика није никаква новост у комуникацијској стратегији терористичких организација. Набројани типови аргументације, редовни су садржај и других масовних медија под контролом терориста, а не само Интернета. Дакле, ради се о класичним терористичким техникама и тактикама комуникације.²⁹⁾

Друго, емитовање бруталних сцена срачунато на изазивање беса код циљаног аудиторијума једног типа и сажаљења и подршке код публике другог типа, вешта је психолошка тактика. Ово посебно важи за мрежне организације попут ал-Каиде, које циљају на инструментализацију унапред неодређеног броја лица, то јест на посредно врбовање особа које би, мотивисане њиховим циљевима, извршавале самосталне терористичке акте. Оваква пропаганда одличан је инструмент за провоцирање раста криминалне мотивације код таквих појединаца, посебно с обзиром на глобалну распрострањеност Интернета. Мрежне организације, пропагандом на овом медијуму, уствари, траже потенцијалне „жртве“ своје идеологије широм планете.

Такође, аргументација овог типа добра је за учвршћивање ставова актуелног чланства и његову додатну радикализацију. Упорно понављање идеологије, циљева и програма, као и основа „легитимности“ деловања, има значајан психолошки ефекат на већ индоктринирано чланство.

28) Y. Tsfat, G. Weimann, *нав. дело*, р. 326.

29) Исто.

Аутори се слажу у констатацији да терористи циљају на реакцију три различите врсте рецепијената: потенцијалном чланству, непријатељској страни и међународној јавности.³⁰⁾ Ми бисмо овде додали и актуелно чланство, посебно просечне чланове, који нису на руководећим функцијама, кроз учвршћивање њихових ставова, охрабривање и подизање борбеног морала и криминалне мотивације.

Да су интернет садржаји намењени агитацији и пропаганди и, још уже, примамљивању нових чланова у организацију, сведочи и чињеница да се на сајтовима нуди продаја ствари попут мајица са одштампаним називима терористичких организација, бецева, застава, аудио и видео записа. Такође, сајтови обилују слоганима и паролама које подстичу укључивање у терористичку делатност.

Овде има разлике и између сајтова на националним језицима, намењених локалној публици и осталих, намењених глобалном „комуникационом тржишту“. Садржај првих је непосреднији. Тако, у сајтовима намењеним локалној публици, дају се детаљније информације о самој организацији и њеном унутрашњем уређењу и политици, као и о односима локалних група.

Што се тиче директних позива на вршење насиља, њих нема у толикој мери. То је вероватно последица и медијске стратегије организација, које не желе да се предстве као неко ко промовише насиље, већ неко ко је принуђен на борбу. Ипак, има примера непосредних позивања на насилне акте од стране организација.

Тако, на сајту организације Сендоро Луминозо, на ком се емитују јасни позиви: „Узбуна за акцију, узбуна за акцију! Шта ти можеш да учиниш?“.³¹⁾ Или, на интернет страницама организације Кахане Ливес: „Како ја могу да помогнем? Ево пар сугестија!“.³²⁾

ИРА и ЕТА траже финансијску помоћ за своје деловање и дају могућност електронског трансфера средстава на рачуне организације преко кредитних картица, што је такође при-

30) G. Weimann, C. Winn, *нав. дело*; Y. Tsfat, G. Weimann, *нав. дело*; Y. Shahar, „From Activism to Hactivism“, у: *Fighting Terrorism On-Line: The Legal Ramifications of September 11*, Conference Paper, Shefayim, 2001, pp. 3-8.

31) М. Милошевић, *нав. дело*.

32) Исто.

мер директног тражења помоћи од аудиторijума.³³⁾ Више је примера, с друге стране, да се на сајтовима упућују апели за пружање подршке у ненасилним активностима организације, попут скупљања петиција.³⁴⁾

Такође, садржаји интернет страница терористичких организација веома често индиректно охрабрују укључивање у насилне акте што је, по нама, веома вешта тактика јер организација тако избегава да непосредно преузме одговорност за насиље, већ га, индиректним путем, представља појединцу као једину опцију, вршећи посредан притисак на њега. Тако се на сајту Хамаса глорификује цихад: „цихад наставља своју борбу до краја... око за око... цихад је победа мученика“. Овде се, у подтексту, алудира на награду за „мучеништво шахида“.³⁵⁾ Овако се, прећутно, глорификује насиље.

Дакле, већина сајтова избегава да непосредно позове на насиље, чиме се покушава задржати имиџ ненасилног покрета. Овако се криминални циљеви, манипулативном пропагандом, стављају под плашт политике мира. Терористи теже да на Интернету презентују своје организације као политичке покрете са легитимним циљевима, средствима и методама.

Пропагандна активност се, добрим делом, спроводи са циљем привлачења пажње оних који имају заједничке интересе са терористичком организацијом или, пак, сличан систем вредности. Након што је пропагандом привучена пажња симпатизера, у следећем кораку им се додељују једноставнији задаци (активности) унутар организације као и неопходни инструменти за почетну обуку, нарочито у околностима када није могуће користити праве кампове за обуку.³⁶⁾

Веб сајтови и интернет форуми се користе за размену информација и контаката приликом пријављивања у јединицу, као и за дистрибуцију видео снимака који приказују разне фазе обуке и борилачке сцене из актуелних или минулих сукоба. Такође је на сајтовима усвојена и пракса објављивања биографија или интервјуа са познатим муџахединима. Ма-

33) Y. Tsftati, G. Weimann, *нав. дело*, р. 327.

34) Исто.

35) М. Милошевић, *нав. дело*.

36) Н. Путник, *Сајбер простор и безбедносни изазови*, Универзитет у Београду - Факултет безбедности, Београд, 2009.

теријал презентован на терористичким сајтовима, осим што делује мотивишуће на нове чланове, има за циљ да докаже континуитет борбе (као у случају чеченских сепаратистичких напада против руских војних снага) – борба се наставља упркос контролисаним информацијама које медији противничких држава пласирају. Жене и деца су, често, циљна група у информационим кампањама. Мајкама се сугеришу различити начини на које могу васпитавати своју децу да би их припремили за борачку будућност, и на тај начин допринели цихаду. Међу потенцијалним члановима нарочито се траже они који припадају одређеном културном кругу и који имају специфична техничка и научна знања. Није реткост да се, нарочито на високим оперативним нивоима армије цихада, налазе добри стручњаци са потврђеним информатичким способностима. Међу протагонистима значајнијих терористичких атентата из деведесетих година налазе се биолози, хемичари, инжењери, физичари и информатички експерти. Доказано је да је Осама Бин Ладен лично регрутовао еминентне специјалисте у пољу медицине, инжењерства, хемије, физике, информатике и телекомуникација.³⁷⁾

Осим актуелног и потенцијалног чланства, које се на поменут начин додатно криминално мотивише, али и обмањује, публику терориста чине и непријатељска страна и међународна јавност.

Новинари, судећи по садржају многих сајтова, такође представљају специфичну врсту аудиторијума терориста. Тако Хезболах позива новинаре да активно сарађују са организацијом, нуди им информације и редован контакт преко електронске поште. Ипак, новинари су само посредник ка међународној јавности која је једна од правих комуникационих мета терориста. Да је међународна јавност битан циљ терориста, јасно је из неких од типичних садржаја њихових сајтова.

Тако, на сајтовима се редовно нуде подаци о историјату организације, као и основни подаци о њеном устројству и циљевима. Ови садржаји су, вероватно, већ познати члановима и симпатизерима, тако да су они, очито, намењени широј јавности.³⁸⁾

37) R. Hudson, *The sociology and psychology of terrorism: who becomes a terrorist and why?*, Federal Research Division – Library of Congress, Washington, 1999.

38) Y. Tsfati, G. Weimann, *нав. дело*, p. 328

Такође, већина сајтова има верзије сајта на барем неколико језика, што јасно показује усмереност ка интернационалној, а не искључиво локалној публици. Тако ЕТА има верзије сајта на кастиљанском, немачком, француском и италијанском, док рецимо сајт узбекистанских терориста има верзије на арапском, енглеском и руском.

Наравно, већина организација има верзије сајта на енглеском језику, тренутно глобално најраспрострањенијем. Све ово указује на потребу преношења порука светској јавности. Политика легитимисања активности утерориста у очима неутралних посматрача, свакако је знак и озбиљности и организованости организације.

Непријатељска страна је исто тако важна публика терориста. Уосталом, сама природа терористичког феномена је таква да примарно тражи публику у непријатељској популацији, коју треба преплашити и узбунити.

Такође, често се циља и на стварање осећања кривице код ове публике, као и на њено деморалисање. Емитовање сцена насиља које спроводи њима супротстављена страна, терористи не само да мобилишу и врбују потенцијално чланство, већ покушавају да апелују на савест популације којој непријатељска страна припада. На овај начин, терористи покушавају да ослабе народну подршку режиму, подстакну јавне дебате и утичу на промену званичне политике непријатељске стране.³⁹⁾ На сајту Хезболаха дате су електронске адресе на које Израелци могу да пишу и постављају питања, где аутори сајта заиста и одговарају, нудећи и информације које шаљу на електронску пошту заинтересованим лицима. Ово је само једна од илустрација горе наведене изјаве једног од лидера Хезболаха да је преко Интернета, ова организација успела да уђе у домове Израелаца. Организација је овај продор направила 1999. године, када је на интернет сајту приказала детаљне информације о повратку тела израелских војника погинулих у Либану. На сајту је објављено да се у транспортерима не налази тело само једног војника, већ више њих, што је изазвало реакције родитеља погинулих војника и јавну дебату у Израелу.⁴⁰⁾

39) Исто.

40) М. Милошевић, *нав. дело*.

ИНТЕРНЕТ КАО СРЕДСТВО ПСИХОЛОШКОГ РАТОВАЊА ТЕРОРИСТА

Тероризам се у релевантној литератури често карактерисао као облик психолошког ратовања. Ово одређење је у складу са нашим ставовима о театралистичкој природи тероризма и његовој комуникационој димензији. Тероризам има изражен аспект комуникације са циљаном публиком кроз ширење страха и неизвесности. Психолошки притисак на јавност и носиоце власти је основа терористичке тактике и примарно средство за остварење планираних циљева.

Али, тероризам је психолошко ратовање и у другачијем смислу. Целокупна пропаганда терориста циља на појачавање негативних осећања према непријатељу, продубљивање осећања огорчености, гнева и подизање борбеног морала и криминалне мотивације. Зато се с правом тероризам може назвати обликом психолошког ратовања и у овом контексту.

Наравно, Интернет је изванредна позорница за терористички акт, укључујући и његову психолошку димензију. Психолошки притисак на свест циљаних индивидуа врши се овде преко комуникационе мреже и у његовој суштини је рат информацијама, које су некад намерно кривотворене, обмањујуће и лажне, некад пак емфазирани или хиперболисани, а некад истините, али увек у јединственој функцији - добијања психолошког рата. Зато бисмо психолошко ратовање на Интернету назвали специфичним термином *информационо-психолошко ратовање*. Начини за вршење психолошког притиска преко светске комуникационе мреже су разноврсни.

Важан метод за постизање ефеката застрашивања је и емитовање застрашујућих сцена. Пример за ово је приказивање сцена бруталног убиства америчког новинара Данијела Перла (*Daniel Pearl*).⁴¹⁾ На видео запису емитованом на неколико терористичких сајтова, види се како киднапери немилосрдно ликвидирају новинара.

Интересантан метод психолошког ратовања на Интернету је и ширење панике путем претње сајбер-тероризмом. Иако се сајбер-терористички напад још увек није десио, претња ње-

41) G. Weimann, *How Modern Terrorism Uses the Internet*, United States Institute of Peace, Special Report, New York, 2004, p. 3, <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr116.html>, 29/09/2016.

говим остварењем виси као Дамоклов мач над главом савременог друштва.⁴²⁾

Готово сви битни аспекти привредног и културног живота у високо развијеним земљама блиско су везани за функционисање информационих система. Другим речима, потенцијални напади на велике информативне системе, од којих умногоме зависи функционисање привреде и државе, могу нанети страховиту штету друштву. Свесни својих могућности, као и слабих тачака савременог, информационог друштва, терористи лансирају претње преко Интернета, којима генеришу такозвани „сајбер-страх“ у популацији.

Психолошка порука која се шаље следбеницима је јасна-технолошка супериорност непријатеља је истовремено и његова велика слабост. Такође, противник се константно може држати у стању страха и неизвесности, запитан да ли терористи могу и желе озбиљно да уздрмају информациону основу савременог друштва.

Ал-Каида је пример организације која користи префињене методе информационо-психолошког ратовања. Они, коришћењем развијених комуникационих техника, на својим интернет страницама, као и на сајтовима блиских организација, нуди пропагандне материјале у виду аудио и видео записа. Најаве великих терористичких акција према циљевима у Европи и САД, емитоване на интернет страницама под њиховом контролом изазивале су велики страх и стварале атмосферу неизвесности, посебно у САД.

Без обзира на то што многе од ових претњи нису остварене, циљ је постигнут. Не само да је аудиторијум престашен, већ је и други тип публице-следбеници и симпатизери- охрабрен и учвршћен у уверењу да је ал-Каида довољно моћна да озбиљно угрози западне силе.

Информационо-психолошко ратовање терориста показује се и на примеру мобилисања чланства за активнију партиципацију у активностима организације. Организације прикупљају информације о корисницима који посећују сајт и остављају своје податке. Затим, умешним сортирањем и класификовањем података долазе до профила појединаца који им могу бити корисни, контактирају их и укључују у организацију.

Такође, могуће су и интерактивније форме коришћења интернет страница организација, које подразумевају интензи-

42) Исто, стр. 5-8.

ван контакт са корисницима и представљају изванредно погодно тле за врбовање, индоктринацију и „усисавање“ у организацију.

Интересантно је и да се потенцијални чланови често „рекламирају“ терористичким организацијама преко глобалне мреже. У литератури се наводи пример Зијада Калија (*Ziyad Khali*), компјутерског стручњака, који је дипломирао на Колумбија универзитету.⁴³⁾

За време студирања, приближио се неким радикалним групама и радио на сајту контролисаном од стране Хамаса. Захваљујући раду на мрежи, бива запажен од стране ал-Каиде и касније постаје један од водећих експерата ове организације на електронском пољу.

Ипак, чешћи је случај да организације саме траже чланове. Вашингтонски Институт *SITE* је спровео истраживање интернет комуникација ал-Каиде усмерених на врбовање нових регрута, који би одлазили у Ирак да се боре против америчких трупа.⁴⁴⁾

Потенцијални регрути се засипају пропагандним и идеолошким материјалима, као и жестоком антиамеричком пропагандом, а затим се снабдевају електронским приручницима на тему како бити терориста, да би их, након, тога, проводећи их кроз читав лавиринт електронских „соба за четовање“ опскрбили са читавим низом специфичних инструкција како да се прикључе снагама организације у Ираку.

У истраживању се наводи и конкретан пример електронске размене између једног, неидентификованог потенцијалног члана и уредника сајта организације. Потенцијални регрут пита како може да стигне у Ирак, има ли тамо војних кампова за обуку и комаданата којима би се могао пријавити. Његов мрежни надимак је „Искупљење је близу“.

Четири дана касније, стиже му одговор од „Немилосрдне браће“. Они му одговарају да је пут широм отворен, да пронађе неког коме верује и прикључи се трупима у Ираку.

Након овога, „Искупљење је близу“, притиска дугме за детаљније инфирмације и добија пропагандне материјале и инструкције за преузимање софтвера под називом Пал Ток (*Pal Talk*), који омогућава корисницима мреже да комуницирају на Интернету без страха да ће садржај њиховог разговора бити откривен.

43) Y. Tsftati, G. Weimann, *нав. дел*, стр. 6-7.

44) Исто.

Овај пример веома сликовито показује какве су могућности комуникације преко Интернета. Интернет је платформа за мобилизацију и врбовање терориста без премца. Чини се да управо на овом плану, терористи задобијају симпатије и подршку великог броја младих људи.

Интернет је место на ком у контакт са терористичком идеологијом долазе млади муслимани који живе у западним земљама. Овде млади људи, од којих неки живе у солидним социо-економским условима, бивају индоктринирани идеологијом организације која им нуди идентитет, осећање сигурности и припадања, које не налазе у свом друштвеном окружењу.

Психолошко ратовање на Интернету, дакле, представља инструмент од изузетног значаја у процесу врбовања, мобилисања, индоктринације, као и ширења страха, панике и вршења притиска на одабрани аудиторијум.

Интернет се постепено, чини нам се, претвара у основно средство пласирања идеологије и „примамљивања“ чланства. Ово се посебно односи на младе емотивно незреле особе, које, немају поуздане животне ослоњнице нити јасно дефинисане вредносне судове, али имају јаку, свесну или полусвесну потребу за изградњом идентитета и осећањем сигурности.

Овакве особе, у савременом друштву, у ком су интензивне међуљудске контакте заменила средства масовне комуникације, проналазе на мрежи изазове, прилике за авантуру и узимање лажних идентитета, који представљају замену за неизграђен лични идентитет.

Они су „лака мета“ терористичких организација, посебно ако припадају одређеној етничкој, верској или расној групи, која је и иначе објект интереса одређене организације. Терористи нуде лажну сигурност, алтернативе породичном животу који у данашње време губи своје традиционалне обриси, као и смисао који такође мањка у животима оваквог типа младих људи.

С обзиром на то да немају сопствене идеале и довољно чврста и јасна верска опредељења, они „загризају мамац“ организација које им нуде налажење животног смисла у терористичкој идеологији, која, представљена на интернет страницама, делује романтично и узбудљиво.

Усисавање у организацију је постепен процес, у ком се, ионако неформирани и незрела личност, инструментализује за

циљеве организације. Ово је, сматрамо, модел „увлачења“ у организацију, који вероватно важи у одређеном, рекли бисмо, не малом броју случајева. Интернет, који је саставни део живота ових отуђених младих људи, кључни је посредник у процесу њихове индоктринације терористичком идеологијом.

ЛИТЕРАТУРА

- Jenkins, B., *International Terrorism*, Crescent Publications, Los Angeles, 1975.
- Милошевић, М., *Терористи: жртве и злочинци – фактори криминалне мотивације*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2009.
- Путник, Н., *Сајбер простор и безбедносни изазови*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2009.
- Shahar, Y., „From Activism to Nactivism“, у: *Fighting Terrorism On-Line: The Legal Ramifications of September 11*, Conference Paper, Shefayim, 2001.
- Tsfati, Y., Weimann, G., *WWW.TERRORISM.COM: Terror on the Internet*, Haifa University, Tel Aviv, 2002.
- Hacker, Frederick J., „Dialectical Interrelationships of Personal and Political Factors in Terrorism“ у: Freedman L., Yonah A., (eds.), *Perspectives on Terrorism*, Scholarly Resources, Wilmington, Delaware, 1983.
- Hudson, R., *The sociology and psychology of terrorism: Who becomes a terrorist and why?*, Federal Research Division – Library of Congress, Washington, 1999.
- Weimann, G., „The Mediated Theater of Terror: Must Show Go On?“ у: Bruck P (ed.): *The News Media and Terrorism*, Carlton University Press, Ottawa, 1986.
- Weimann, G., *How Modern Terrorism Uses the Internet*, United States Institute of Peace, Special Report, New York, 2004.
- Weimann, G., Winn, C., *The Theatre of Terror*, Longman Publication, New York, 1994.

Zoran O. Dragisic, Mladen M. Milosevic

TERRORIST ACTIVITY IN CYBERSPACE AS A GLOBAL SECURITY CHALLENGE

Resume

The end of the 20th century was marked by the emergence of contemporary information systems that are based on personal computers and computer networks. The merge of personal computers through telecommunication network resulted in creation of new dimension – unpsyhical space or digital world. Cyber space is an

metaphor used to describe this eteric reality, created in unique contact of human being and computer. Cyber space soon became the essential part of social life for most of the people in the world. The authors focuses on the phenomenon of the terrorist activities on the Internet. Post-modern stage of terrorist crime is characterized by universal political and social goals of leading terrorist groups, which are extremely radically oriented and act on a global scale, the creation of terrorist networks of regional and global reach, renewed structure of terrorist organizations, primarily in terms of their greater resistance, adaptability and diffusion, more frequent use of non-conventional resources, the ability to work effectively in cyberspace and the emergence of a large number of activists willing to carry out suicide attacks. One of the characteristic of postmodern terrorism is the use of IT structure for action planning, coordination of terrorist networks, propaganda and recruitment of potential members. Maintenance of the global terror network would not be possible without the communication performance which the Internet allows. After the terrorist attacks in September 2001, the security of cyberspace and the protection of critical information infrastructures, particularly in Western countries, became one of the main issues. Accentuating these issues arise as a result of knowledge that the Internet represents the main source of information necessary for the planning and implementation of the attack. Obviously, the use of global information network for terrorist activities is an important feature of the phenomenon of post-modern terrorism. This is explained by the very nature of terrorist act, which operates through the transmission of messages and psychological symbolism. The aim of terrorists is to intimidate the public and thus indirectly coerce the state government. Terrorists use wide range of psychological instruments to produce wanted effects on the targeted audience. Propaganda warfare on the Internet became one of the main sources of their power and one of the key elements of their success.

Key words: terrorism, internet, global security challenges

* Овај рад је примљен 24. октобра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције, 1. новембра 2016.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима - Bold (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 ауторског табака, (односно 16 страница или 36300 карактера са размаком). Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5.

После ових података следи **сажета**к који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду **кључне речи** чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У **сажетку** треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени теоријско-методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** на енглеском језику чија дужина мора бити око 1/10 дужине чланка, након кога треба да стоје преведене кључне речи. Такође, пре резимеа требало би да стоји наслов на енглеском језику. Аутор би у **резимеу** у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак. Ако је рад на енглеском или неком другом језику, сажетак и резиме морају бити на српском језику.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);

- када се ради о **чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излагања и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);
- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже име аутора, наслов чланка у италику, пуну интернет адресу и датум приступа. (на пример: Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013.)
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да од говори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – по-*

литички и институционални изазови (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);

- **чланак:** презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>);
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894);
- литература треба да садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, а посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима. Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј. да рад није аутоплагијат или плагијат. Текстовете слати у електронском облику на адресу: redakcijapnb@gmail.com.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
= /The Policy of National Security / главни и
одговорни уредник Радослав Гаћиновић. - 2013,
бр. 1- 178. - Београд : Институт за политичке
студије, 2016- (Београд: Планета принт). - 24cm

Годишње

ISSN 2334-959X = Политика националне
безбедности
COBISS.SR-ID 203583500



02
2016

ПОЛИТИКА
НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ

ISSN 2334-959X UDK: 351.862/.863(497.11) година VII број 2/2016.

ISSN 2334959X

